

Etableringen på arbetsmarknaden

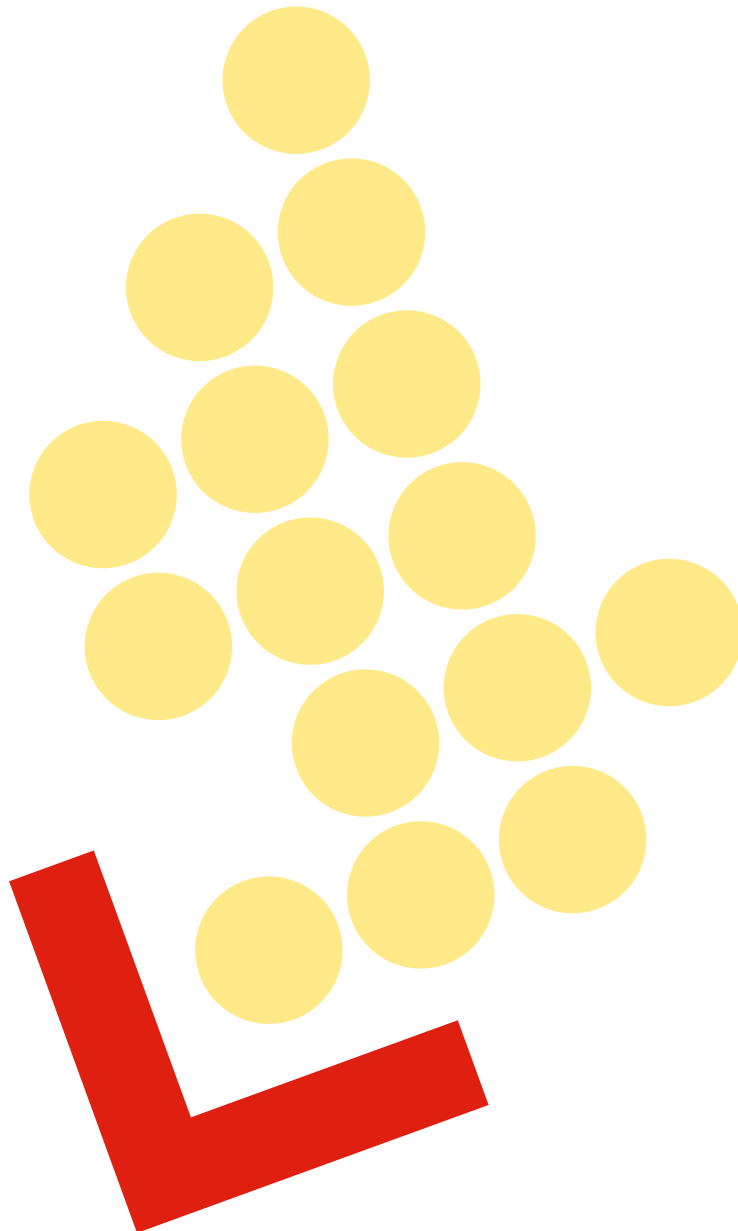
– Hur klass, kön och etnicitet styr ungdomars villkor

Författare:

DAN ANDERSSON, LOs chefsekonom

JENNY LINDBLAD, utredare Arbetsmarknad och diskriminering

Enheten för ekonomisk politik och arbetstagares rättigheter

ETABLERINGEN PÅ ARBETSMARKNADEN

– HUR KLASS, KÖN OCH ETNICITET STYR UNGDOMARS VILLKOR

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. FÖRORD.....	3
1. INLEDNING.....	4
2. UTGÅNGSPUNKTER.....	4
KLASS, KÖN OCH ETNICITET VERKAR TILLSAMMANS.....	4
KLASS OCH KAPITAL.....	5
UTBILDNING OCH KAPITAL – ETT EXEMPEL	6
KÖN OCH KLASS	7
ETNICITET OCH KLASS.....	9
GRANNSKAPET STYR	11
KAPITAL AV OLIKA VÄRDE.....	11
SOCIAL RÖRLIGHET OCH LÖNEUTJÄMNING	12
UTBILDNING OCH SOCIAL RÖRLIGHET.....	14
TRÖGTRÖRLIGT MEN INTE OMÖJLIGT	17
3. ARBETSMARKNADEN FÖR UNGA.....	17
ARBETSLÖSHET OCH ANKNYTNINGSGRAD.....	18
TRYGGHET OCH HÖG LÖN - SVÅRT ATT FÅ JOBB SOM UNG?.....	20
OLIKA STRATEGIER FÖR ETABLERING I OLIKA GRUPPER.....	23
UTBILDNINGSTRATEGIER OCH ETABLERING PÅ ARBETSMARKNADEN	23
4. UTVECKLINGEN AV UNGA VUXNAS INKOMSTER	28
ÄR DET FARLIGT ATT VARA UNG OCH FATTIG?	28
SÄMRE LÖN REDAN FÖRE BARNEN - ÅLDERSLÖNEPROFILER.....	30
UNGA FATTIGA HISTORISKT NYTT!	31
STUDIEMEDLEN OCH DEN SOCIALA REPRODUKTIONEN.....	33
5. KRAVEN PÅ UTBILDNING FÖR SOLIDARISKA LÖNER.....	36
INSTITUTIONELLA ASPEKTER PÅ UTBILDNING.....	36
VARI BESTÅR ÖVERUTBILDNINGEN?	37
UTBILDNINGEN OCH JOBBENS KRAV	39
BEHOV AV YRKESUTBILDNING	40
DAGS ATT BÖRJA RANSONERA UTBILDNINGEN?	41

FELUTBILDNING – INTE ÖVERUTBILDNING.....	41
INFLATION I SIGNALER?.....	42
UTBILDNING OCH ARBETSLÖSHET.....	42
INDIVIDUELLA ASPEKTER.....	43
PROBLEM MED ÖVERUTBILDNING – OCKSÅ FÖR ARBETARE	44

KÖN, UTBILDNING OCH ÖVERUTBILDNING..... 44

KONKLUSION – ÖVERUTBILDNING	46
INTRESSEMOTSÄTTNING ARBETARE OCH AKADEMIKER?.....	48
FÖR MÅNGA LÅGUTBILDADE ÄR DET STORA PROBLEMET!	49
FULLFÖLJER GYMNASIET.....	50
ÖVERGÅNGARNA.....	53
YRKESUTBILDNING GER JOBB	56
INKOMSTER ÖVER LIVET.....	57

6. SLUTSATSER..... 58

7. SAMMANFATTNING 60

UNGAS INTRÄDE OCH FÖRSÖRJNING	61
ETNICITET, KÖN OCH KLASS	62

10. REFERENSER..... 64

1. Förord

Arbetet med denna rapport påbörjades av som en litteraturstudie om ungdomars livsvillkor av en praktikant vid vår enhet, Markus Martinell. Arbetet fick med denna information som bas en inriktning mot klass, kön och etnicitet som ram till en rapport om ungas svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden.

Vi har haft betydande stöd av Alireza Behtoui och av Lena Schröder.

Flera andra forskare har bidragit med kommentarer och granskning av avsett där de har omnämnts vilket har varit ett stort stöd. Det är; Caroline Berggren, Erika Ekström, Peter Fredriksson, John Hassler, Mats Johansson, Lena Nekby, Mårten Palme, samt Michael Thålin. Abdullahi Aress har hjälpt oss med synpunkter på delar av texterna om diskriminering.

1. INLEDNING

Det faktum att unga människors möjligheter påfallande mycket styrs utifrån vilken bakgrund de har är en utgångspunkt för denna skrift. Det vi undersöker är etableringen på arbetsmarknaden för gruppen unga vuxna, 20 – 24 år. Faktorer som klass, kön och etnicitet är viktiga för att förstå hur inkomster fördelas och sysselsättningen kommer att utvecklas i framtiden.

En övergripande fråga är om det svenska samhället, inför trycket från globalisering och teknisk utveckling, kan hålla en jämn inkomstfördelning vilket i sin tur förutsätter en rimligt hög lägsta nivå på kunskaper i arbetskraften? Kort sagt; vilka krav följer av Rehn-Meidners arbetsmarknadsmodell och LOs önskan om en solidarisk lönepolitik? Vilka krav på kunskap ställs på dem som har kortast utbildning eller de som har svårigheter att klara ungdomsskolan? Vilka resurser får de från hemmet för att klara inträdet på arbetsmarknaden?

Fokus ligger på den sociala reproduktionen d.v.s. återskapande av klass och underordning utifrån kön och etnicitet.¹ Det ifrågasätts om ett samhälles strävan efter social rörlighet leder till att ungdomar får svårt att få jobb d.v.s. om en ambition om utjämning av livsvillkor i själva verket leder till arbetslöshet för ungdomar. Längre utbildning leder till att etablering på arbetsmarknaden förskjuts uppåt i åldrarna. Är följaktligen ambitionerna om fler utbildade överdrivna och en orsak till ungdomars sysselsättningsproblem?

Vi använder i analysen bl.a. delar av Bourdieus teorier och tolkningar av hans teorier om olika kapital vilket ger möjlighet att utifrån klass kön och etnicitet analysera unga vuxnas villkor och möjligheter.

Den solidariska lönepolitiken handlade för några decennier sedan om att utjämna skillnader i produktivitet mellan olika branscher. Numera är den centrala frågan för fackföreningarna om det är möjligt att utjämna skillnader i produktivitet mellan individer. Vi diskuterar kritiken av den ökade utbildningen utifrån det lönepolitiska målet att hela arbetskraften ska få en god löneutveckling och att arbetarnas löner inte påtagligt ska ligga under tjänstemännens. En fråga som behandlas i rapporten är om unga fastnar i dåliga villkor eller om de gör en åldersresa, d.v.s. är det farligt att vara ung och fattig eller växer ungas fattigdom bort med tiden? Rapporten berättar också om svårigheter att bryta könsbestämda skillnader i inkomster.

2. Utgångspunkter

Klass, kön och etnicitet verkar tillsammans

När man studerar samhället blir det tydligt att det inte bara är klasstillhörigheten som skapar underordning. Kön och etnicitet är delar av en underordningsprocess som jämte och samverkade med klass skapar olika villkor för människor. Det är dock inte alltid enkelt att se om det specifikt är t.ex. klass eller etnicitet som gör att det är svårare för vissa att etablera sig efter sin utbildning. Vi har därför försökt utgå från Bourdieus teorier om olika kapitalformer för att försöka föra samman klass, kön och etnicitet i analysen.

¹ I forskningen används olika begrepp för att mäta hur ursprung eller etnicitet påverkar olika delar av livet. Därför använder vi inte något enskilt begrepp konsekvent utan försöker använda oss av de olika begrepp som de refererade studierna använt. Etnicitet har valts som ett sammanfattande begrepp.

Klass och kapital

En faktor som konstruerar klass är hur produktionen är organiserad och hur det bidrar till fördelningen av kontroll över produktionsmedlen. Detta i sin tur anknyter till ett marxistiskt synsätt där ägandet av produktionen har avgörande betydelse för samhällets klassbildning. Den historie- materialistiska analysen utgår från att såväl strukturer som idéer och ideologier i samhället springer ur hur kapital och produktionsresurser är fördelat. Så skapades klass före kapitalismen (t.ex. fördelning av jord eller livegen arbetskraft) och så skapas klassförhållanden under det kapitalistiska systemet.

LOs politik har under olika perioder varit marxistiskt influerad, t.ex. som tillskyndare av kollektiv kapitalbildning, tydligast uttryckt i förslaget om löntagarfonder. Kapitalbildningen är viktig därför att den påverkar fördelningen av ekonomins överskott. Självfallet har produktionen en central betydelse, inte minst för hälsa och fördelning av ekonomiska resurser. Men det ekonomiska kapitalet är bara en faktor som skapar ett klassamhälle och styr individernas förutsättningar. Övertolkas betydelsen av ägandet i sig i förhållande till andra faktorer när det gäller förutsättningar att utjämna klasskillnader?

Bourdieu förändrar och utvecklar kapitalbegreppet och hans teorier har senare vidareutvecklats ytterligare bl.a. av feministiska teoretiker. Enligt Bourdieu avgörs uppdelningen i ett samhälle inte enbart av ekonomiskt kapital. Det finns andra typer av kapital som ger upphov till maktpositioner så som kulturellt kapital, socialt kapital och symboliskt kapital.²

Ekonomiskt kapital kan definieras som inkomster, förmögenheter, ekonomiska arv och penningtillgångar. Kulturellt kapital består dels av institutionella tillhörigheter så som utbildningskvalifikationer, men också vilka verbala färdigheter man har, klädsmak, smak för kultur eller vilka intressen man har. Det sociala kapitalet är resurser baserade på grupp tillhörighet. Det kontaktnät individen har skapas genom relationer. Också genom det kulturella och ekonomiska kapitalet har individen kontakter och status som ger socialt kapital.³

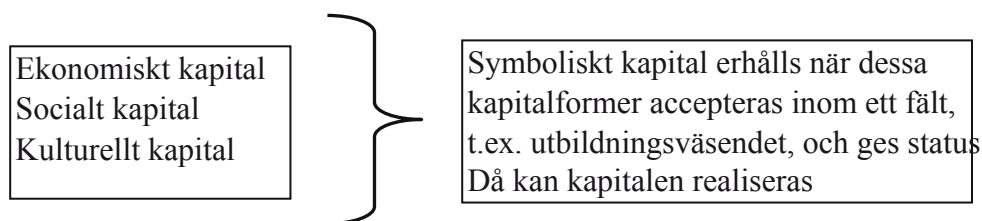
Det symboliska kapitalet är den form som olika typer av kapital antar när de erkänts och blivit legitima. Det är denna legitimering av kapital som gör att det kan omsättas till makt eller inkomster.⁴ T.ex. kan en grupp med låg status i samhället skaffa sig ett kulturellt kapital som inte erkänns, en högskoleutbildning eller ett kulturintresse, men denna godkänns inte som symboliskt kapital av dem som definierar status i detta samhällsfält (t.ex. högskolan eller en kulturkrets) och därigenom kan gruppen inte omsätta kapitalet till värde och får inte en högre status genom det nya kapitalet.

² Skeggs (1999) Vi har här valt att i stora delar använda Beverly Skeggs tolkning av Bourdieu vilken hon bl.a. utvecklar i studien ”Att bli respektabel”. Skeggs tolkning av Bourdieu ger en ytterligare dimension av hur genus och etnicitet kan inkorporeras i analysen.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

Olika typer av kapital.⁵

Kapitalen är relaterade till sin kontext. Kapitalen kan ha olika värde i t.ex. olika länder.⁶ Människor fördelas i det övergripande sociala rummet utifrån bl.a. hur mycket kapital de besitter, vilken sammansättning deras kapital och hur detta ser ut i relation till andra. Skeggs beskriver det som något som har genererats historiskt. Att ”de sociala kapitalrelationerna vi föds in i och rör oss i har konstruerats historiskt genom kamp om tillgångar och utrymme”.⁷ Kapitalöverföringen sker från generation till generation och man föds med olika stora kapitaltillgångar.⁸

Utbildning och kapital – ett exempel

Den allmänna uppfattningen om individens utbildningsframgångar är att de styrs av individens medfödda talang plus ansträngningar som han/hon gör under studietiden. Men när man ser närmare på vilka som är framgångsrika på utbildningsfältet visar forskningen att sambandet mellan social bakgrund och utbildningsprestation har varit relativt oförändrat i de flesta västerländska samhällen.⁹ En familj som har böcker, musik och datorer tillgängliga hemma, som kan hjälpa sina barn med läxor eller köpa sådana tjänster och som kan skicka dem till bättre skolor eller till språkkurser utomlands, då är det sannolikt att utbildningsresultatet beror på resurser i familjen – familjens kulturella och ekonomiska kapital. Även det sociala kapitalet har betydelse för ens framgång under skoltiden. Var man bor och i vilken skola man går avgör i högre grad med vilka man umgås och vänskapskretsen har stor betydelse för ens ambition, inspiration och utbildningsval. Familjens kontakter är också inspiration och informationskälla i sammanhanget.¹⁰

När en individ är klar med utbildningen är det inte självklart att alla får samma avkastning på sin investering i utbildningen. Här kommer det sociala kapitalet återigen in i bilden. Med samma utbildning kan individen få olika jobb med olika status och lön, beroende på innehav av socialt kapital.¹¹ Internationell forskning visar att ungdomar som skaffar sitt första jobb i hög grad är beroende av familjens och vännerens kontakter.¹² Man bör också tänka på att bakom första jobbet ligger en lång process. Från gymnasiet, när eleverna väljer en praktikplats och sedan under studietiden på högskolan när de jobbar under sommaren och efter högskolan när de skaffar det första korttidsjobbet som projektanställd eller vikarie, fram till det första riktiga fasta jobbet finns en process som styrs av individens sociala kontakter.

⁵ Bourdieu diskuterar ibland också mer specifika kapital inom olika samhällsfält t.ex. att man i vissa sammanhang kan ha politiskt kapital.

⁶ Se t.ex. Bourdieus ”Praktiskt förnuft – bidrag till en handlingsteori” där han i ett referat från ett föredrag jämför kapitalen olika värde i Frankrike och dåvarande DDR.

⁷ Skeggs, 1999

⁸ Ibid.

⁹ Blossfeld & Yossi (1993) redovisa empiriska resultat över trenden i 13 länder.

¹⁰ Dryler (2000)

¹¹ Bourdieu (1984)

¹² Granovetter (1995)

Via sociala kontakter skaffar ungdomar information om lediga jobb som aldrig annonseras offentligt, bara 30-45 procent av alla lediga jobb annonseras ut via arbetsförmedlingarna.¹³ När det gäller vakanser som utannonseras, är det föräldrar och vänner som hjälper ungdomar att skriva en bra meritförteckning för de lediga platser som annonseras, det är de som hjälper med bra "referenser" för att söka ett arbete. Ett exempel: En person har arbetat kort tid på en arbetsplats under någon sommar eller innan den lediga platsen har annonserats som praktikplats eller vikariat. Det är klart att personen i fråga har fördel jämfört med en annan individ med samma utbildning och även bättre betyg men som inte har haft motsvarande arbete. Vidare när den sökande går till anställningsintervju, hur den sökande har klätt sig, sättet att presentera sig, svaren på frågor, det språk som används, berättelsen om fritidsaktiviteter signalerar hela tiden tillhörighet till en viss social grupp och därmed individens "lämplighet" för jobbet.

Det som är avgörande i sammanhanget är vilket samlat kapital de sökande har. Kontakter som individer har via släkt, vänner och bekanta (det sociala kapitalet) och de samlade resurser som folk i ens omgivning förfogar över (deras ekonomiska, kulturella och symboliska kapital) spelar en avgörande roll när man skaffar sitt första arbete. Även om barn till föräldrar i mindre privilegierade grupper skaffar sig en bra utbildning, är det inte givet att de kan lyckas att skaffa ett arbete som är i nivå med en annan individ från högre social grupp med samma utbildning.¹⁴

Detta åskådliggör hur man utifrån Bourdieus teorier om kapital kan analysera hur klass återskapas från generation till generation. Menar vi då att olika klassers sociala kontakter och nätverk har olika värde? Släkt eller grannkontakter är väl rimligen lika mycket värda för individerna i alla klasser men olika kapital bidrar till olika framgång i fråga om ekonomisk självständighet och maktresurser i samhället i sin helhet.

Kön och klass

Empirin i denna rapport visar tydligt att det finns stora skillnader i unga kvinnors och mäns val och möjligheter när det gäller utbildning, arbetsliv och försörjning. Detta ser olika ut beroende på klasstillhörighet. Detta leder till stora skillnader i livschanser och inkomster livet igenom. Kvinnor har generellt en lösare anknytning till arbetslivet än män, kvinnodominerade arbeten värderas lägre och de utbildningar flickor/kvinnor går har lägre status än mäns utbildningar.

Relationen mellan klass och kön i skapandet av under- och överordning har länge varit en central fråga för dem som vill reformera samhället. Män och kvinnor har i ett historiskt perspektiv tydligt skiljts åt och värderats olika. Yvonne Hirdman beskriver detta som ett genusystem där hon visar hur två logiker ständigt genom historien återskapar en genusordning mellan könen. Det ena är isärhållandets logik där kvinnor och män ständigt beskrivs som olika och det andra är den manliga normens logik där det män gör och tänker värderas högre än det som kvinnor gör och tänker. På så sätt återskapas ständigt ett

¹³ Behtoui (2004); Ekström (2001); Okeke (2001)

¹⁴ Socialt kapital som diskuterats här är ett annat än det presenterats av amerikanska forskare som Coleman (1988) och Putnam (1993). Socialt kapital enligt Putnam t.ex. bidrar till samhällets sammanhållning. Bourdieu använder begreppet socialt kapital med en något annan innebörd och understryker strategier för att underhålla eller förändra individens position i en hierarkisk social struktur. Socialt kapital i denna mening betonar olika tillgång till resurser på ett sätt som förstärker den sociala hierarkin. Inte socialt kapital som en del av tilliten människor och system emellan. För en diskussion om dessa skillnader se t.ex. Portes (1998).

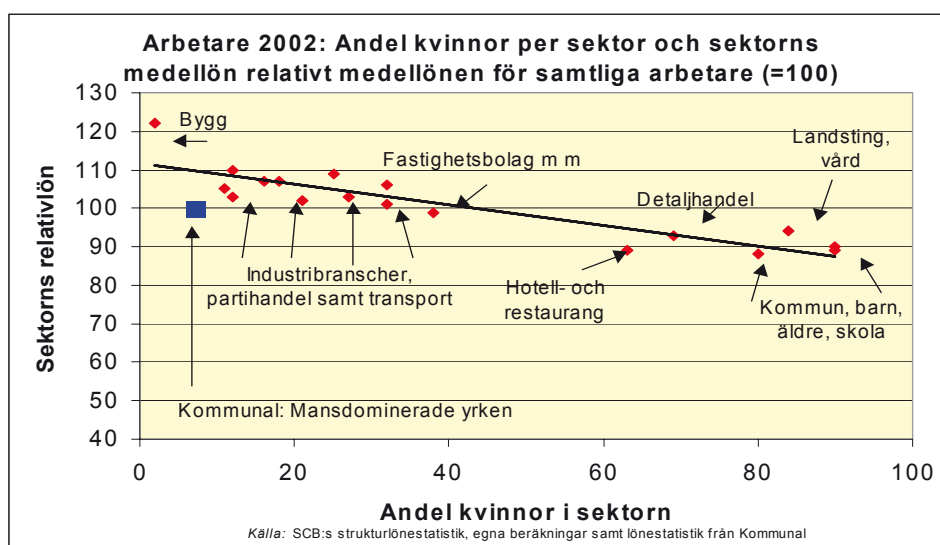
genussystem där själva isärhållandet av kvinnor och män också bidrar till att män värderas högre än kvinnor.¹⁵

Ur den marxistiska klassteorin har en ”tvåsystemteori” vuxit fram.¹⁶ Det är en teori som ser klass och kön som två parallella system ömsesidigt beroende av varandra. Det ena systemet (kapitalismen – klasskapande) har sin maktkonflikt ur produktionen och det andra systemet (patriarkatet – skapar könsordning) har sin maktkonflikt ur reproduktionen. Dessa maktsystem är dock ömsesidigt beroende av varandra och återskapar varandra. Produktionen behöver arbetskraft och återskapandet av den kan billigt skötas av familjen. En arbetsdelning uppstår således där män arbetar och kvinnor återskapar arbetskraften.

Beverly Skeggs beskriver Bourdieus kapitalteorier som att klass, kön och etnicitet inte är kapital i sig utan är något genom vilka kapitalen organiseras och värderas.¹⁷ Maskulinitet ger t.ex. ett högre värde på kapitalet än femininitet. På så sätt tolkas olika kapital olika utifrån vilken kön innehavaren av kapital har.

En parallell kan dras till det som brukar kallas värdediskriminering. Värdediskriminering betyder bl.a. att kvinnors arbete värderas lägre än mäns arbete vilket gör att hela kvinnodominerade sektorer och yrken får lägre löner än mansdominerade. Diskrimineringen riktar sig alltså inte till individer utan till en hel grupp. Sambandet mellan andelen kvinnor i arbetaryrken och den relativa genomsnittliga lönenivån nedan kan illustrera detta samband.

Diagram 1

Källa: Thoursie, 2004

Utifrån Bourdieus och Skeggs teorier kan man tolka förekomsten av värdediskriminering som att de olika kapital som kvinnor realiserar på arbetsmarknaden; sitt kulturella kapital i form av

¹⁵ Se t.ex. Hirdman & Åström (1992) och Hirdman (2003).

¹⁶ Se t.ex. Hartmann (1986)

¹⁷ Skeggs (1999)

utbildning, erfarenheter, kunskap och intressen och det sociala kapitalet i form av nätverk och kontakter, inte värderas lika högt som mäns motsvarande kapital. Man kan också överväga om det är så att kvinnors samlade kapital inte ges ett värde på de mansdominerade delarbetsmarknaderna där yrken har högre lön eller inom arbetslivets högre positioner. Samtidigt ges deras kapital ett högt värde i de yrken som traditionellt varit kvinnodominerade. Det kan då bli rationellt av kvinnor att realisera sitt kapital på delarbetsmarknader där det ges värde, trots att lönen är lägre, eftersom deras kapital är svårt att realisera i de mansdominerade branscherna. Kvinnors kapital ger därför inte samma ekonomiska utdelning eller makt i det offentliga rummet på samma sätt som mäns kapital ger. Man kan säga att kvinnors totalt lägre värderade kapital ger både mindre ekonomisk status och inflytande.

Etnicitet och klass

Precis som när det gäller klass och kön så är frågan om klass och etniskt/nationellt ursprung centralt för att förstå hur samhället konstrueras. Arbetsmarknadssituationen för personer med utländsk bakgrund beskrivs ofta som ett stort problem. Läget framstår som allra mest allvarligt för personer med ”utomeuropeisk bakgrund”. Men *varför* ser läget ut som det gör? I den offentliga debatten har det anförts en rad olika förklaringar till den etniska skiktningen på den svenska arbetsmarknaden.

En vanlig förklaring till en grupps undersysselsättning är brist på utbildning. Till exempel redovisar Finansdepartementets forskningsöversikt att; ”medan 91 procent av ungdomarna med svensk bakgrund är behöriga till gymnasiet är motsvarande andel 83 procent för de ungdomar som är födda i Sverige men har en utländsk bakgrund”.¹⁸ Observera att de skillnader som redovisas är mellan barn som gått igenom den svenska skolan. Det stämmer att vid första anblicken så har barn till utrikesfödda något lägre utbildningsnivå än barn med två infödda föräldrar. Men en sådan jämförelse skymmer annan viktig information som visar på betydelsen av samhällsklass.

Vi hävdar ganska bestämt att det leder fel att allmänt och oreserverat jämföra inrikesfödda och utrikesfödda barn och ungdomar. Etniciteten tillåts då i för hög grad få skymma klassbegreppet. Därför är det viktigt att jämföra ungdomar med och utan utländsk bakgrund från *samma samhällsklass*, det vill säga man bör kontrollera för föräldrarnas sociala bakgrund och utbildning när man jämför ungdomarnas utbildningsresultat. Jämförelser av den andra typen visar att barn till utrikesfödda föräldrar som är födda i Sverige eller har varit i Sverige före skolstart, generellt sett har lika mycket framgång i skolsystemet som ungdomar med infödda föräldrar med likartad socialt ursprung.¹⁹ Man bör således se att både samhällsklass och föräldrarnas/det egna ursprungslandet har betydelse för framgången i utbildningen. Det har också betydelse för vilken politik som leder till önskat resultat. Ibland är det insatser mot direkt diskriminering som kan motverkas med lagar, ibland är det kostsamma insatser för att utjämna skillnader som beror på t.ex. olika socialt kapital.

Att det är klass mer än etnicitet som styr inträde på högskola visas av följande. Av de i åldern 20 – 24 år med svensk bakgrund och som har minst en förälder med högskoleutbildning så var 40 procent av åldersgruppen i högskoleutbildning. Det visar en SCB-undersökning av

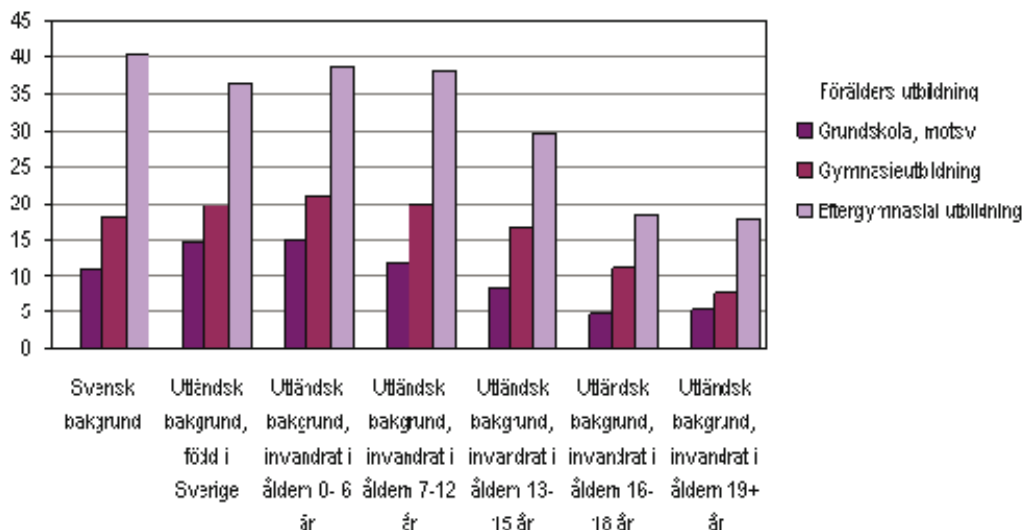
¹⁸ Eriksson (2007)

¹⁹ Behtoui (2006); Similä (1994); Arai, Schröder & Vilhelmsson (2000); Dryler (2001); Erikson & Jonsson (1993); Thullberg & Plaszewski (2004); Österberg (2000).

övergångar till högskola baserad på höstterminen 2003. Motsvarande andel var 10 procent för dem vars föräldrar hade högst grundskola.²⁰

Diagram 2

Andel av befolkningen 20 – 24 år som studerade i grundläggande högskoleutbildning höstterminen 2003 efter nationell bakgrund, ålder vid invandringen och utbildningsnivå för förälder med högst utbildning

(Källa: SCB 2007a)

Högskoledeltagandet hos dem som invandrat före de var 13 år och som har föräldrar med högskoleutbildning avviker bara med några procentenheter från ungdomar med inrikes bakgrund där föräldrarna har samma utbildningsbakgrund. Skillnaden i högskoledeltagande styrs således främst av föräldrarnas utbildningsbakgrund och inte av etnicitet. Det är information som konfirmerar vår tidigare diskussion om sambandet mellan barns betyg, etnicitet och föräldrarnas skolbakgrund och visar hur viktigt det är att både använda klass och etnicitet för att förstå skillnader mellan grupper framgång på arbetsmarknaden.²¹

När man har kontrollerat för föräldrarnas socioekonomiska bakgrund och kommit fram till att det inte finns märkvärdiga skillnader i skolprestation mellan barn till infödda och utrikesfödda från samma samhällsklass ser man att det fortfarande finns ett betydligt lönegap och även skillnader i sysselsättningsgrad mellan dessa grupper.²²

Finns det förklaringar till de ovan diskuterade skillnaderna? Den amerikanska ekonomen Glenn C. Loury menar att missgynnade minoritetsgruppers lägre status på arbetsmarknaden inte enbart är resultat av *diskriminering i kontrakt*. Den finns en ännu viktigare mekanism för underordning som Loury kallar för *diskriminering i kontakt*. Det senare innebär att minoritetsgrupper, med hänvisning till deras etnicitet,²³ behandlas olika i de informella

²⁰ SCB (2007a)

²¹ SCB (2007)

²² Behtoui (2007); Vilhelmsson (2000)

²³ Loury använder här det engelska begreppet race som inte riktigt har en motsvarighet i det svenska språket utan brukar ersättas med etnicitet

relationer som utgörs av exempelvis äktenskap, grannskap, vänskap o.s.v.²⁴ Som ett led i detta, får de inte tillgång till de kontakter och sociala nätverk som är viktiga för att nå framgång bland annat på arbetsmarknaden. Samma sociala relationer som gagnar medlemmar av majoritetsgruppen i samhället, kan utestänga eller inskränka möjligheten för "outsiders" på arbetsmarknaden.²⁵

Grannskapet styr

Det finns också segregationsanalyser som behandlar grannskapseffekter. Grannskapseffekter förklarar individens välfärd eller beteende som inte har sin grund i individens egenskaper utan i dennes omgivning. Teorin om grannskapseffekter handlar om hur individer påverkas av vilka grannar de har.²⁶

Enligt teorin, som har empiriska stöd i amerikansk forskning, är konsekvensen av att bo i så kallade segregerade område med bland annat hög arbetslöshet, låg sysselsättning och låg inkomst negativt för en individs socioekonomiska ställning. Szulkin och Jonsson t.ex. redovisar att den sociologiska forskningens ståndpunkt är att förebilder, kollektiv socialisering samt normer och attityder hos skolkamrater, t.ex. att göra läxor tillsammans, innebär att en geografisk koncentration av missgynnade hushåll vilket får effekter på barnens skolprestationer.

Dessa nämnda sociologer visar nu i en studie både skrämmande och uppmuntrande resultat. De visar först att i skolor där andelen immigrantbarn inte uppgår till mer än 40 procent så har detta liten påverkan på elevernas betyg. Men om andelen överstiger denna "tröskel" finns relativt starka effekter av segregationen på elevernas skolbetyg. Detta är resultat som i viss mån verkar bekräfta att nätverken och det sociala kapitalets betydelse och riskerna med bostadssegregationen. Ett flertal studier från USA visar att socialt stabila eller medelklassområden är förknippade med bättre framgångar i skolan.²⁷

De allvarliga är att berörda elever trots sina egen ansträngningar får sämre förutsättningar och att skolan trots resurser inte kan motverka den inverkan som boendesegregationen och därmed sammansättning i skolan tycks ha. Resultaten indikerar att staten måste påverka segregationen i flera led för att kunna utjämna livsvillkoren.

Kapital av olika värde

Klass, kön och etnicitet ska inte ses som kapital i sig utan påverkar hur kapital organiseras och värderas.²⁸ Bourdieus teorier är alltså ett sätt att se hur samhället struktureras utifrån hur olika kapital fördelas och att klass, kön och etnicitet påverkar tolkningen av dessa kapital. Att vara kvinna (kollektivt underordnad män) eller att vara invandrare/barn till invandrare (en stigmatiserad grupp) signalerar också ett visst kulturellt kapital och ett faktiskt socialt kapital av lägre värde i vissa sammanhang vilket ger mer mindre makt och ekonomiska resurser. Man tillhör inte heller den grupp med makten att definiera vad som är legitima kapital, dvs. makten över vad som är symboliskt kapital.

²⁴ Loury (2002)

²⁵ Granovetter (1995)

²⁶ Andersson et al. (2007a)

²⁷ Szulkin R och Jonsson J.O, 2007

²⁸ Skeggs, 1999

När det gäller kön kan det innebära att de föreställda och ständigt upprätthållna kontraster som finns mellan den manliga och den kvinnliga (objektiv/subjektiv, rationell/emotionell, aktiv/passiv, hushåll/offentlig) samt värderingen av dessa egenskaper eller begrepp att den senare gruppen utsätts för en strukturell diskriminering som leder till en lägre plats i den sociala hierarkin (de utbildningsinriktningar och arbeten som är definierade som kvinnliga blir härmed också underordnade).²⁹ Därmed blir deras kulturella och sociala kapital också mindre värt.³⁰

I fallet utlandsfödda och utlandsföddas barn finns också en föreställning om ett kulturellt kapital av lägre värde (t.ex. föreställningar om lägre kvalitet i utbildning från vissa länder), samtidigt som de har tillgång till mindre socialt kapital.³¹ Om vi t.ex. återgår till diskussionen ovan kring det sociala kapitalets betydelse ger detta ett möjligt svar på frågan om varför barn med utrikesfödda föräldrar har sämre arbetsmarknadsutfall även i jämförelse med barn till inrikesfödda som har samma klasstillhörighet.

Social rörlighet och löneutjämning

Vi utgår ifrån att det finns löntagare med olika grad av kunskaper och som därför har olika lön. Det betyder också att det finns föräldrar med olika ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital som de kan överföra till sina barn. Det finns anledning att anta att dessa klassrelationer mellan föräldrar och barn har olika grad av stabilitet i olika samhällen beroende på om samhället har en ambition att utjämna ekonomiska skillnader eller ej.

Vi utgår i följande diskussion från begreppet social rörlighet. Begreppet är komplext och nedan görs ett försök att dela upp det i olika mått som måste komplettera varandra för att ge ett bredare perspektiv.

- En definition av begreppet är andelen unga från olika socialgrupper som studerar på högskola. Att enbart fokusera på klasstillhörigheten hos dem som går på högskola kan återspegla en väl stark tilltro till att samhället är meritokratiskt d.v.s. att det faktiskt är utbildningsprestationer som förklarar framgången på arbetsmarknaden. Utbildning är därför ett otillräckligt mått bland annat därför att det inte återspeglar vad kontakter har för betydelse.
- En annan definition är sambandet mellan föräldrarnas inkomstposition och den som deras barn kommer att få. Men andra ord i vilken grad positionen förs över till barnen.
- Ett tredje mått på social rörlighet är hur väl en individ i en generation lyckas etablera sig på arbetsmarknaden i relation till tidigare generation i bemärkelsen få att arbeta. I denna rapport går vi inte djupare in på detta mått även om vi redogör för etableringen i form av sysselsättning.

Det finns i ekonomin ett samband mellan social rörlighet och löneutjämning å ena sidan och mellan subventioner till utbildning och social rörlighet å andra sidan. På så sätt är tillgång till utbildning länkat till möjligheten att ha ett samhälle med en sammanhållen lönestruktur. Sambanden går i båda riktningarna; löneutjämning påverkar rörlighet och rörlighet påverkar

²⁹ Bourdieu (2001b)

³⁰ Erickson (2004)

³¹ Behtoui (2007)

löneutjämningen. En central del för utfallet av rörlighet och lönefördelning är hur utbildningen är organiserad eller finansierad.

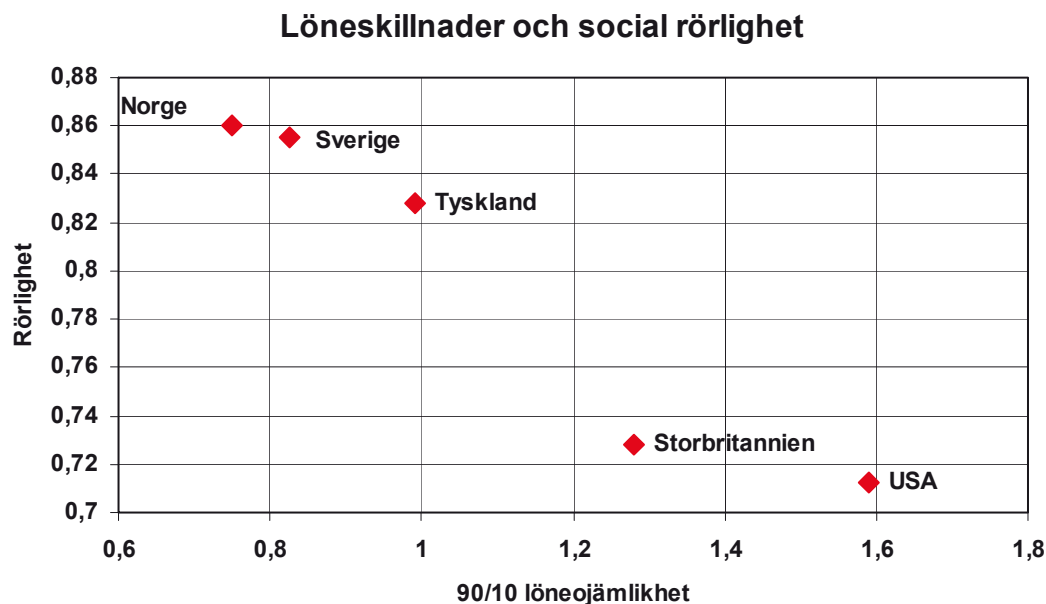
Vi tror att det är centralt att förstå betydelsen både av drivkrafter, i form av att inkomstskillnader ger incitament till att utbilda sig, men också förutsättningar i form av olika resurser för att nå social rörlighet. Man får då utgå ifrån följande ibland motstridiga samband.

1. En klassisk utgångspunkt är att ökade löneskillnader kommer att öka drivkrafterna till utbildning, alltså i vilken omfattning som individer efterfrågar utbildning (ett positivt samband mellan inkomstskillnader och rörlighet).
2. Större inkomstskillnader leder också till att vissa grupper av föräldrar får mindre resurser att investera i sina barns utbildning vilket kan leda till lägre rörlighet (ett negativt samband mellan inkomstskillnader och social rörlighet).
3. Tillgänglighet till utbildning, eller hur mycket utbildningen är subventionerad påverkar direkt hur många som genomgår mer än den grundläggande utbildningen. Eftersom förändringar i utbudet av arbetskraft med olika utbildningsnivå påverkar deras relativlöner kommer subventioner till högre utbildning att påverka graden av löneutjämning i ekonomin (Mycket förenklat: ökat utbud av lågutbildade – ökad lönespridning, ökat utbud av högutbildade – minskad lönespridning).
4. Subventioner till högre utbildning kan öka den sociala rörligheten direkt genom att göra det möjligt för fler att skaffa sig utbildning och också indirekt genom att minska löneskillnaderna mellan framtida föräldrar. För att få denna effekt bör dock subventionerna kombineras med andra metoder för att minska hindren att genomgå högre utbildning för ungdomar från hem med begränsade studietraditioner. I annat fall riskerar man att de generella subventionerna blir mer eller mindre verkningslösa genom att huvudsakligen gå till ungdomar som ändå skulle ha studerat. En jämförelse mellan t.ex. de Skandinaviska länderna å ena sidan och USA och Storbritannien å den andra, visar dock att generella åtgärder för att öka den allmänna tillgängligheten till högre studier kan ha en avgörande positiv effekt på den sociala rörligheten.³²

Diagrammen nedan visar att rörligheten är högre och löneskillnaderna mindre i de nordiska länderna samt Canada än i USA och Storbritannien. Det återspeglar bl.a. att subventionen till längre utbildning är den dubbla i de förra länderna jämfört med de senare.

³² Hassler, et al. 2007

Diagram 3

(Källa: Hassler et al. 2002)

Lönestrukturen påverkar också sysselsättningen. Om man ser lönestrukturen som given av kollektivavtalen och inte av efterfrågan på arbetskraft bestämmer lönen hur hög sysselsättningen är i ekonomin. *Den sociala rörligheten har därför betydelse för hur hög sysselsättningen kan bli vid en given inkomstfördelning.* Utan social rörlighet men med starka kollektivavtal riskerar det att uppstå ett överutbud som leder till generellt lägre sysselsättning. Om fackföreningarna vill nå en sammanpressad lönestruktur bör de därför välkomna subventioner till utbildning. För att ge önskad effekt på lönestruktur och sysselsättning ska det vara utbildning med en efterfrågan som leder till matchning.

Ny teknik och handel innebär en ständig strukturell förändring vilket innebär att efterfrågan minskar på arbetskraft med kort utbildning. Det innebär *att ett samhälle inte kan välja bort omvandlingstrycket utan bara bestämma graden av rörlighet samt graden av löneojämlikhet.* Om inriktningen på politiken är att begränsa tillträdet till utbildning så kommer konsekvenserna av detta att bli lägre social rörlighet och större lönespridning.

Utbildning och social rörlighet

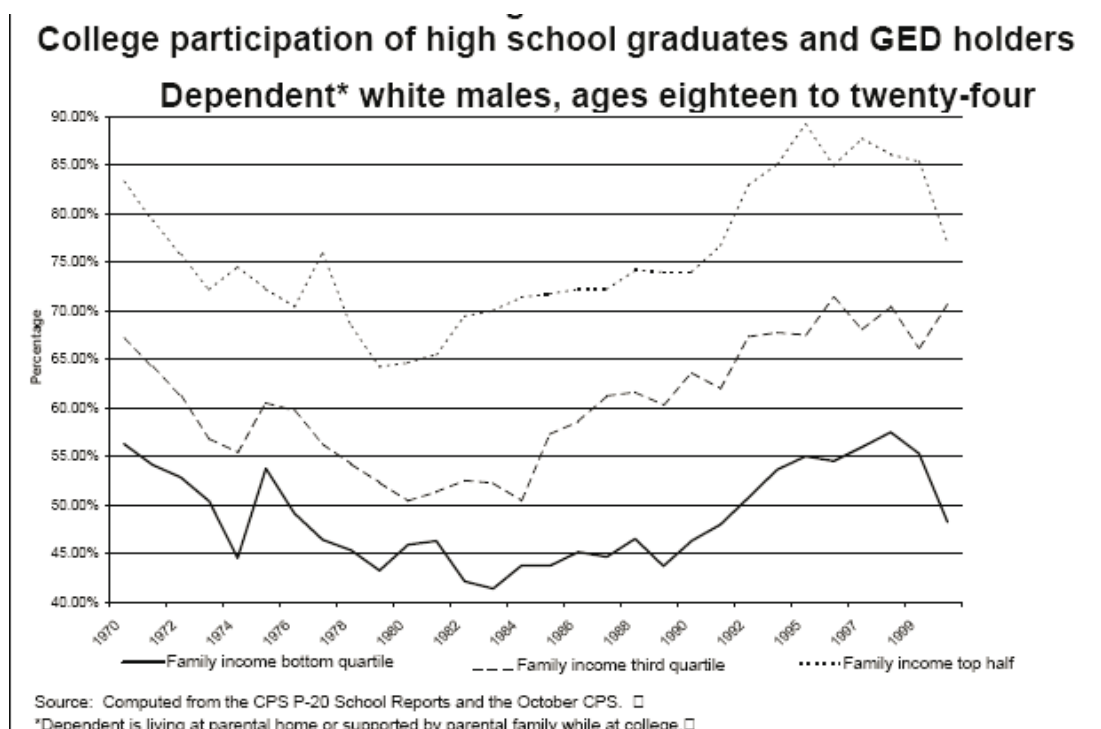
Utbildning kan både ses som en faktor som kan påverka social rörlighet, men också som ett mått på social rörlighet i sig. I USA synes debatten om utbildning och social rörlighet vara mer utvecklad än i Sverige. Det finns skäl att beskriva debatten i USA därför att utvecklingen av förhållanden i USA kan ses som en möjlig utveckling av inkomstfördelning och rörlighet i Sverige.

Skälen är två.

1. För det första har en tidigare utjämning av lönerelationer brutits och sedan decennier tillbaka ökar löneskillnaderna i USA. Det som kallas den stora sammanpressningen av lönerna fram till början av femtiotalet har ersatts av en isärdragnings av lönerna. De senaste 25 åren har alla grupper utom de översta fem procenten i inkomstfördelningen fått minskade andelar av inkomsterna. Bakom en övergripande relativt stabil inkomstspridning sedan 1950 döljer sig att kvinnors andel har ökat medan männens har minskat. Titeln på rapporten, *Undercovering the American Dream*, visar att forskarna ifrågasätter verkligheten bakom den amerikanska drömmen; att alla ska ha möjlighet till en ekonomisk karriär oavsett sin familjebakgrund.³³

2. Det andra skälet till att studera USA är de stora problemen med dropouts från high school och missgynnade gruppers deltagande på college. Problemen med collegedeltagande är, enligt diagrammet nedan, koncentrerat till de lägre inkomstgrupperna och "etniska minoriteter". Förändringar i antalet i högre utbildning kommer att få en avgörande påverkan på löneskillnaderna.

Diagram 4

Då utbildningen är den huvudsakliga bestämningsfaktorn bakom inkomster kommer skillnader i respons i form av ökad efterfrågan på utbildning leda till vidgade ekonomiska skillnader mellan etniska grupper och olika inkomstskikt i USA menar ekonomen James Heckman. I USA kan man se att det är inte bara collegedeltagande som är problemet, utan minst lika viktigt är fallande andel som klarar high school. USA har, säger Heckman, en underklass med svaga kunskaper och låg läskunnighet utan motsvarighet i Europa.³⁴ Detta

³³ Kopczuk, E. Saez, J. Song, 2007

³⁴ Carneiro & Heckman, 2003

kallas *inkomstskillnadernas dubbla karaktär*. Det kan beskrivas som att personer med t.ex. höga förkunskap och bakgrund i en god inkomstrygghet ökar sin efterfrågan på utbildning när premien är hög och inkomstskillnaderna stora medan den som befinner sig i den omvända situationen minskar sin efterfrågan på utbildning.

Utgångspunkten är att individens utbildning kommer att bestämma inkomsterna över livet. Om varje åldersgrupp successivt ökar sin utbildning, d.v.s. antal år i utbildning, så kommer produktiviteten att stiga. I USA steg också utbildningens produktivitet mellan 1940 och 1980 med 0,55 procent om året och toppade under 1960-talet på 0,6 procent. Men utbildningens produktivitet har minskat till 0,35 procent per år för perioden 1980 och 2000. Måttet på produktivitet bygger på deltagande i utbildning samt löneskillnader som beror på utbildning. Den lägre deltagande i utbildning, school dropouts från high school och lägre deltagande på college, kommer att resultera i lägre produktivitetsutveckling på grund av lägre kvalitet i arbetskraften.³⁵

Här finns en negativ cirkel där låg och medelinkomsttagare får en minskade andel av inkomster medan utbildningskostnaden för deltagande i college stiger. Kreditrestriktionerna för olika grupper är en förklaring till detta. När Acemoglu och Pischke undersöker sambandet mellan inkomstspridningen och skillnader i sannolikheten att börja på fyraårigt college i USA fann de att ungefär en fjärdedel av skillnaden förklarades av den ökade inkomstspridningen. 10 procent ökning av inkomstskillnaderna påverkar sannolikheten att börja på längre college med 1,4 procent.

Inkomstskillnader har således en påverkan på utbudet av högskolestuderande. En jämnare inkomstfördelning och starka studiemedel kan leda till en stark social mobilitet och utjämningspiral. Men ökade inkomstskillnader och försvagade studiemedlen kan leda till svagare enrolling i längre utbildning och än större inkomstskillnader. Om man skall tro på dessa studier så kan ökade inkomstskillnader vara en viktig orsak just till ökade inkomstskillnader.³⁶

För att återknyta till diagram 2 och 3 ovan och Hasslers argument kan vidgade inkomstskillnader i Sverige också leda till lägre deltagande i studier. I den citerade uppsatsen av Hassler m.fl. visades att ökad lönsamhet i utbildning också kan leda till ökad rörlighet d.v.s. fler som deltar i längre utbildning. Erfarenheten från USA är att avkastning från utbildning har ökat kraftigt men att deltagande i college inte har ökat för unga män från den nedre halvan av inkomstfördelningen, eller från svarta eller de med latinamerikanska rötter på samma sätt, som för de från den övre halvan av fördelningen. Den vidgade premien på utbildning i USA förstärker således inkomstfördelningen i stället för att attrahera fler till utbildning.

Arbetsmarknadsekonomer som deltar i diskussionen om orsakerna till den fallande utbildningsnivån är oeniga om det beror på *kreditrestriktioner*, som begränsar de från hushåll med låga inkomster till deltagande i längre utbildning eller om det är *familjesituationen* t.ex. sociala problem eller andel ensamstående mödrar som i sig förklarar barnens svårigheter i skolan. James Heckman har återkommande publicerat studier som har som policyförslag insatserna tidigt i barnens liv med förskola och stöd till föräldrarna.³⁷

³⁵ Heckman & Krueger (2003)

³⁶ Acemoglu (2001)

³⁷ Heckman, J. (2006) anser sig finna stöd för att tidiga insatser före 18 års ålder är lönsamma. Hans slutsats är att i den amerikanska miljön har föräldrarnas sociala bakgrund en mycket stor betydelse. Skolan snarare

Trögtrörligt men inte omöjligt

Att social rörlighet inte är en enkel uppgift visar vi senare i diskussionen om gymnasieskolan. Det finns trots allt vissa framgångar. Under expansionsperioden för högskolorna efter 1993 ökade andelen högskolestuderande från arbetarklassen från 18 till 24 procent. Arbetarklassens andel av befolkningen i åldern 19 – 34 år var vid undersökningen en tredjedel och högre tjänstemannabarns andel 20 procent. Det är också stora skillnader på högskoleutbildningar. Till statusutbildning som t ex läkare var det 57 procent som hade högre tjänstemän som föräldrar och 8 procent som hade föräldrar från arbetarklassen. Av dem som påbörjade doktorandutbildning år 2004 var det 10-12 procent som kom från arbetarklassen.³⁸

Är ökningen av arbetarbarn från 18 till 24 procent tillräcklig eller värt priset i kostnader för expansionen av högskolan? Det kan diskuteras om statsmakterna överskattade möjligheterna till rörlighet när de vidgade intagningen till högskolan. Men vi ifrågasätter om man kan mäta hur väl den sociala rörligheten fungerar utan att också ta hänsyn till hur socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital bromsar eller underlättar rörligheten. Inte minst har de vidgade ekonomiska klyftorna betydelse, vilket utvecklingen i Storbritannien visar. Där ökade inkomstklyftorna under de 12 år som Thatcher satt vid makten. När man i efterhand jämför utvecklingen i Storbritannien för dem som växte upp under 1960- och 1970-talet med dem som växte upp ett drygt decennium senare visas stora skillnader även om det bara är 12 år mellan dessa tidpunkter. Föräldrarnas påverkan på sina barns inkomster ökade från 20 till 40 procent under denna korta tid. Också i Sverige har inkomstklyftorna ökat vilket något bör ha motverkat rörligheten.³⁹

I Sverige är rörligheten mellan generationer ungefär dubbelt så hög som i USA. I en forskningsöversikt visar Björklund och Lindahl att i USA ger 10 procents skillnad mellan fäders inkomst samtidigt en skillnad på 4 procent mellan sönerna. D.v.s. så mycket av inkomstskillnaderna mellan fäderna fortplantas till nästa generation. Motsvarande tal i flera av de nordiska länderna är 0,2. En annan forskare, Corak, anger att i USA är överföring eller generationselasticiteten 0,6 mot i Sverige 0,3. Andra nordiska länder har i denna undersökning t.o.m. lägre elasticitet.⁴⁰ Skillnader mellan USA och Sverige visar att välfärdssystem bidrar till att minska om än inte bryta det sambandet mellan föräldrar och barns inkomster.

3. Arbetsmarknaden för unga

Det finns flera sätt att angripa ungdomsarbetslösheten. En ingång är lönebildningen och avtalens lägstalöner. Höga ingångslöner beskrivs ibland vara ett skäl till att unga har svårt att ta sig in i arbetslivet. Ett annat skäl kan vara de ungas anknytning till arbetsmarknaden under utbildningstiden och om denna anknytning varit för svag. En tredje diskussion är om klass, kön och etnicitet bland unga tidigt skapar olika förutsättningar och att det är denna status som bestämmer om ungdomsårens problem med att få fäste på arbetsmarknaden blir permanent eller övergående.

förstärker de egenskaper unga fått i hemmet. Flera redovisade studier visar att tidiga insatser för särskilt utsatta grupper är effektivast. I ett av projekten riktade mot en svag målgrupp, där också föräldrarna påverkas, finner man när man mäter individernas inkomster vid 27 års ålder en avkastning på över fem dollar per insats per dollar i utgift.

³⁸ SCB (2006)

³⁹ Blanden et al. (2004)

⁴⁰ Björklund & Lindahl (2005); Corak (2006)

Den ålder då ungdomar har etablerats i arbetslivet har stigit. Före 1990-talets djupa lågkonjunktur hade omkring 70 procent av dem som var födda före 1971 kommit in på arbetsmarknaden vid 21 års ålder. Måttet på etablering på arbetsmarknaden är här att individen uppnår 50 procent av medianinkomsten för 45 åringar. Denna del sjönk under lågkonjunkturen, men har inte kommit tillbaka till den tidigare nivån utan låg för de som var födda i början av 1980-talet på cirka 40 procent. Förlängda gymnasiestudier för en del av ungdomskullarna kan inte förklara den påtagligt uppskjutna etableringen. Det har inte heller skett någon dramatisk förändring av talen som förklarar utvecklingen för åldersgruppen. Fler i högskolestudier, kvalitetsproblem i skolan samt en ny ekonomisk politik är andra kandidater för att förklara den långsammare etableringen.⁴¹

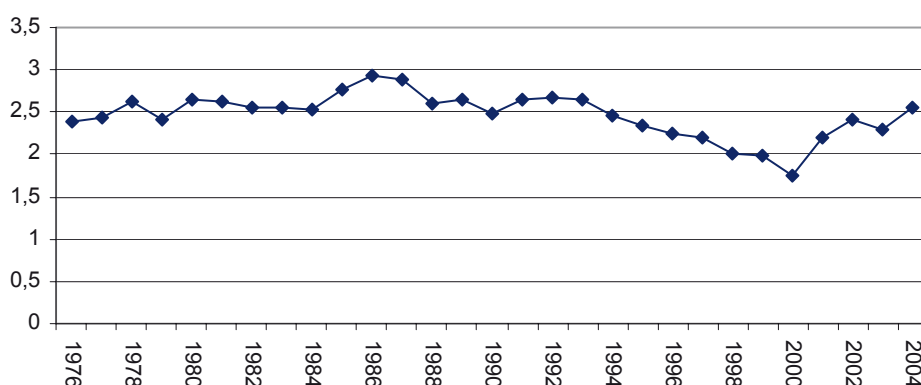
Arbetslöshet och anknytningsgrad

Unga är arbetslösa i väsentligt högre utsträckning än äldre. Unga 20 – 24 år har en arbetslöshet på 13,7 procent för år 2007 medan hela gruppen 20 – 64 år har en arbetslöshet på 5,1 procent för 2007.⁴² I en internationell jämförelse ligger Sverige relativt sett högt i ungdomsarbetslöshet. Eurostat mäter gruppen 15 – 24 år som ungdomar. I en sådan jämförelse har Sverige 2006 en ungdomsarbetslöshet på 21,5 procent medan EU:s genomsnitt är 17,2 procent. Länder som Danmark och Finland har en lägre arbetslöshet bland unga 15 – 24 år än Sverige.⁴³

Diagrammet nedan visar kvoten mellan unga och äldres arbetslöshet. Att använda en kvot som mått för ungdomars arbetslöshet innebär att effekten från den allmänna variationen i arbetslöshet begränsas (den påverkar också äldre). Kvoten återger alltså ungdomars relativa situation mot den övriga arbetskraften (25 – 64 år). Diagrammet visar att arbetslösheten under perioden varierar omkring två till tre gånger så hög i gruppen unga än för dem som är mellan 25 och 64 år.

Diagram 5

Arbetslöshet för 20-24 år relativt 25-64 år

(Källa AKU/SCB)

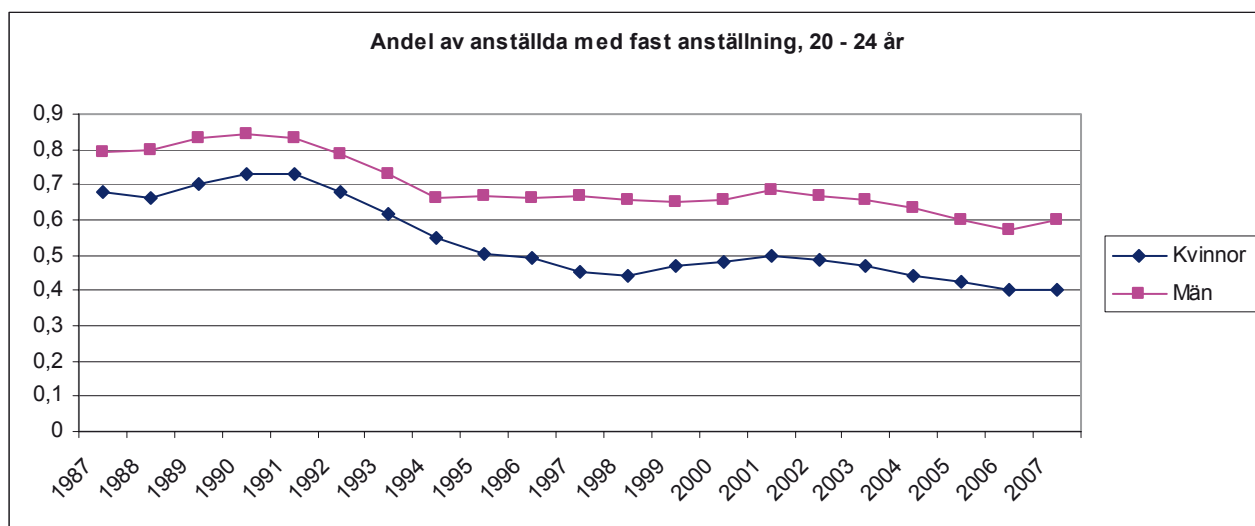
⁴¹ SNS (2007)

⁴² Källa AKU/SCB. Relativt arbetslöshetstal. Detta är enligt SCB:s nya definition av arbetslösa. Enligt den gamla definitionen är motsvarande arbetslöshet för unga 20- 24 år 10,4 procent . Diagram 4 bygger på det tidigare sättet att räkna medan siffrorna i texten är enligt AKUs nya definition.

⁴³ Eurostat databas

Unga har i allt högre utsträckning kommit att arbeta i tidsbegränsade anställningar. Som diagram 6 visar så har de fasta anställningarna minskat i andel av de totala anställningarna för gruppen 20 – 24 år och 2007 är andelen som har en fast anställning bland dem som är 20 – 24 år ungefär lika stor som de som har en tidsbegränsad anställning. Bland kvinnorna är det en lägre andel som har fasta anställningar än män. Denna skillnad har ökat de senaste 20 åren. 1987 hade 79 procent av männen och 68 procent av de unga kvinnorna en fast anställning, 2007 var motsvarande andel ca 60 respektive 40 procent.

Diagram 6

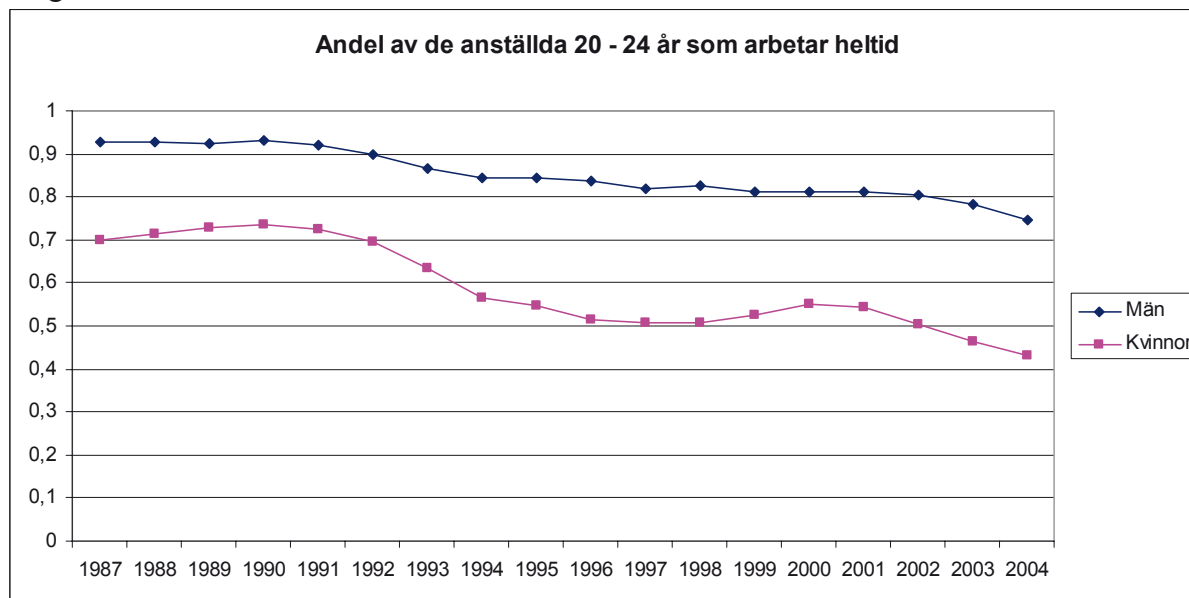
(Källa: SCB AKU)

Lagen om anställningsskydd (LAS) har diskuterats som en orsak till att unga har svårt att komma in i arbetslivet. LAS har haft karaktären av att vara ett skydd för anställda att inte bli uppsagda på osakliga grunder men har också varit ett skydd för äldre i arbetslivet. Dels genom att den som är äldre haft ett starkt anställningsskydd genom sin ålder, dels genom att uppsägning ska ske genom en turordning som går efter anställningstid. Syftet har varit ett den grupp som kan tänkas ha svårt att få en ny anställning ska ha ett starkt skydd.

Det har skett relativt stora förändringar i anställningsformer generellt i form av nya typer av visstidsanställningar. Visstidsanställningarna har alltså, som diagrammet visar, ökat kraftigt de senaste åren men utan att påverka ungdomsarbetslösheten i samma utsträckning.

Ett annat anknytningsmått är förekomsten av heltidsarbete. Diagrammet nedan visar att både andelen kvinnor och män i åldern 20 – 24 år som arbetar heltid har minskat de senaste 20 åren. Unga mäns heltid har minskat från 92 1987 till cirka 75 procent och unga kvinnors från 70 till cirka 43 procent. Spelbilden av detta är en ökad andel deltidsarbetare.

Diagram 7.⁴⁴

(Källa: SCB AKU)

En förklaring kan vara att ökningen av studenter har ökat andelen deltidsarbetande. En annan förklaring är att unga kvinnor, precis som äldre kvinnor, är i en än mer utsatt position än unga män i arbetslivet och konkurrerar på en delarbetsmarknad med färre heltidsarbeten. Ett faktum är att en större andel av de unga anställda faktiskt har deltidsarbete och därigenom lägre inkomster från förvärvsarbete.

För vissa blir deltidsarbetet mer permanent. I hela åldersgruppen 20 – 64 år är det i första hand kvinnor i LO-yrken, närmare hälften, som arbetar deltid, jämfört med kvinnor i TCO respektive SACO där andelen deltidsarbetande var 28 respektive 20 procent i hela gruppen. Även om det är en ökande andel som studerar mellan 20 och 24 år och därigenom bidrar till ett ökat deltidsarbete i form av ferie/extraarbete, så tycks det vara kvinnor i arbetaryrken som blir kvar i deltidsarbete i större utsträckning under hela arbetslivet.⁴⁵

Trygghet och hög lön - svårt att få jobb som ung?

Sverige har alltså en hög ungdomsarbetslöshet jämfört med andra länder. Det finns skäl att se på förklaringsfaktorer som höga minimilöner och brist på koppling mellan utbildning och arbetsliv. Inledningsvis ställde vi frågan om ökad inkomstspridning var nödvändig för att unga vuxna ska få jobb. För ett antal år sedan jämförde forskaren Lena Schröder arbetslöshet för unga med vuxna i 22 OECD-länder och då låg Sverige i mitten i jämförelsen. Schröder anser att förklaringarna till skillnaderna i ungas arbetslöshet kan dels in i tre områden: a) arbetsmarknadens struktur, b) skillnader i utbildningssystemets institutionella utformning samt c) skillnader i koppling mellan utbildning och arbetsmarknad.⁴⁶

⁴⁴ Här visas andelen heltidsarbetande av de anställda. Andelen heltidsarbetande av befolkningen är ett annat mått som inte redogörs för här. Då påverkas andelen också bl.a. av hur många av de unga som är i arbetskraften.

⁴⁵ Nelander (2005)

⁴⁶ Schröder (2000)

Schröder diskuterar olika sätt att underlätta övergången från skolan till arbetslivet. De engelsktalande länderna och i synnerhet USA kan sägas representera en marknadsmodell med flexibla löner och lågt anställningsskydd. Ungdomar konkurrerar med vuxna genom lägre löner och svagare anställningsskydd vilket innebär att arbetsgivarna uppfattar det som mindre riskfyllt att anställa personer utan tidigare arbetslivserfarenhet. I de tysktalande länderna är förhållandena de motsatta. Ungdomslönerna är höga och arbetsmarknaderna hårt reglerade. Samtliga tysktalande länder har i stället omfattande lärlingssystem, där lärlingskontrakten är ett resultat av förhandlingar mellan utbildningsmyndigheter, fackföreningar och arbetsgivarorganisationer. Denna ”förhandlingsmodell” innebär mycket låga lärlingslöner, tillfälliga anställningskontrakt under lärlingstiden samt ett starkt inflytande från arbetsgivare och fackföreningar över yrkesutbildningens innehåll.⁴⁷

Den minst fördelaktiga situationen, enligt Schröder, finns i länder som saknar formaliserade kopplingar till arbetsmarknaden i form av lärlingssystem och som dessutom har höga relativa ungdomslöner och hårt reglerade arbetsmarknader. Exempel på sådana länder är Sverige och Frankrike där en ”arbetsmarknadspolitikmodell” istället växt fram för att underlätta ungdomars inträde på arbetsmarknaden, främst genom arbetsmarknadspolitiska program som subventionerar lönekostnaderna i tillfälliga anställningar.⁴⁸

I Sverige har arbetsmarknadspolitiken för ungdomar främst haft en utformning som syftar till att förhindra långvarig öppen arbetslöshet. Utan att importera lärlingssystemens svagheter, t.ex. det mycket tidiga och strikta särskiljandet mellan yrkesförberedande program och program som leder till högskolestudier, finns ändå mycket att lära av hur dessa system hanterar övergången från skola till arbetslivet. Det framgångsrika i lärlingssystemen är mekanismer som garanterar att inläring och träning på subventionerade arbetsplatser verkligen äger rum och att det finns en koppling mellan arbetsplatsträningen och ungdomarnas utbildning och yrkesplaner. Slutligen leder träningen till någon form av certifikat som visar vilka kunskaper och färdigheter eleven har.

Det finns en kritik mot lärlingssystemen bland annat därför att arbetsgivarna får en stor kostnad för utbildning av unga. Wadensjö och Olofsson behandlar i en rapport problemen med lärlingsutbildningen och de ser den inte som en framtidsmodell. Lärlingsutbildningen finns främst i branscher som domineras av män och sällan i nya tjänstebranscher.

Schröder ifrågasätter om inte dessa mekanismer borde kunna inkorporeras i de arbetsmarknadspolitiska programmen för arbetslösa ungdomar, d.v.s. att subventionen av ungdomars löner ges under villkor att utbildningsplaner har fastställts och att det finns överenskommelser med arbetsgivaren om handledningens och arbetsträningens innehåll.⁴⁹

En självklar hypotes är att inträdesprocesserna blir svårare i länder med höga ungdomslöner, hårt reglerade arbetsmarknader och utan institutionella länkar mellan utbildning och arbetsmarknad. Minimallöner i de nordiska länderna ligger nära 50 procent i Finland och i övriga uppemot 60 procent av industriarbetarlönen medan den i länder som Storbritannien och USA ligger kring 35 procent. (Observera att i diagrammet nedan så framstår Tyskland numera som ett land med låga minimallöner och att Schröders analys ovan i vissa fall bygger på äldre data.)

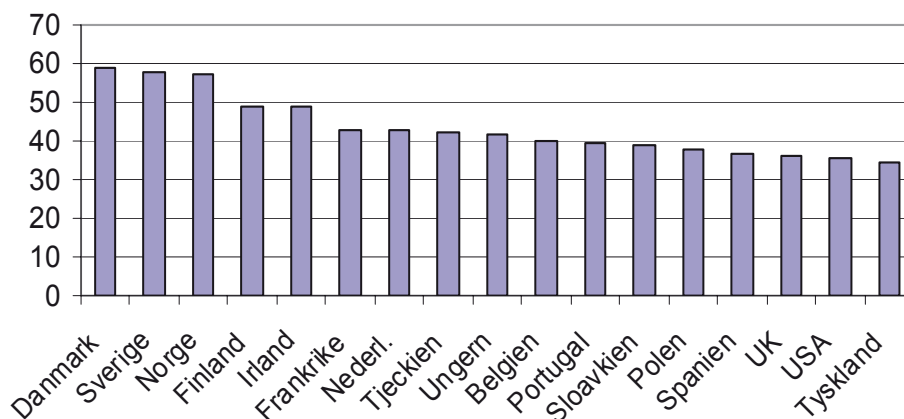
⁴⁷ Ibid. (2000)

⁴⁸ Ibid. (2000)

⁴⁹ Ibid. (2000)

Diagram 8

Arbetskraftskostnad för en person med minimilön som andel av arbetskraftskostnaden för en person med genomsnittlig industriarbetarlön, år 2006, ensamstående utan barn.

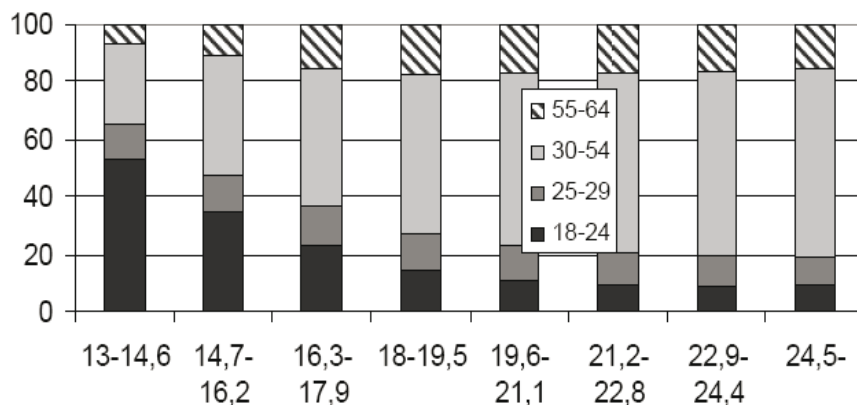

(Källa: Eurostat, OECD)

Ekonomer är överens om att det finns ett samband mellan priset på ung arbetskraft och deras sysselsättning vilket innebär att högre pris minskar efterfrågan. LO-ekonomerna har i flera rapporter dock också visat att arbetslösheten är hög för lågutbildade i USA, samtidigt som denna grupp möter en arbetsmarknad med låga minimilöner.⁵⁰ Sambandet mellan låga minimilöner och sysselsättningen i vissa grupper är således väldigt komplext. Låga minimilöner har med stor sannolikhet också andra negativa effekter. Det visar sig t.ex. om man tittar på olika löneklasser och ålder.

Diagram 9

Andel av anställda efter ålder, med olika månadslöner, privatanställda arbetare, 2005.

(Källa: SCB/LO 2007)

Diagrammet ovan visar fördelning på ålder i olika löneintervall i gruppen privatanställda arbetare. Det lägsta intervallet visar den grupp med den lön man kan tänka sig att många i gruppen 18 – 24 år skulle få som en första lön. Dock visar diagrammet att det inte enbart är unga människor som har dessa låga löner. Nästan hälften tillhör den vuxna arbetskraften d.v.s. 25 – 64 år. Det finns alltså en risk att pressade lägstalöner inte bara kan ses som ett steg in i

⁵⁰ Se till exempel Andersson & Kainelainen (2007)

arbetslivet för unga utan också kan permanentas och skapa en grupp vuxna som arbetar till mycket låga löner.

Ett syfte med sammanpressad lönestruktur, d.v.s. att inte acceptera låga löner, är en facklig intresseståndpunkt som säger att löntagarna ska inte köpa sysselsättning till varje pris. Löntagarna inte ska behöva arbeta till mycket låga löner. LOs ståndpunkt har samtidigt länge varit att ekonomin kan bli mer produktiv om lönestrukturen pressar bort lågproduktiva jobb. OECD rekommenderar lägre löner som verktyg för att öka ungdomars sysselsättning. Men också OECD:s ekonomer verkar nu acceptera att det samtidigt får effekter på produktiviteten. De visar att det finns en produktivitetseffekt om minimilönerna pressas upp mot medianlönen. På lång sikt, om minimilönen stiger med 10 procent, kommer det att öka arbetsproduktiviteten med 2 procent. Skälen till denna ökning av produktiviteten kan vara ökade drivkrafter att investera i utbildning eller alternativt som resultat av att mer kvalificerad arbetskraft ersätter mindre kvalificerad arbetskraft. Båda förklaringarna, drivkrafterna för arbetsgivarna att investera i utbildning för arbetskraften eller att ersätta lågutbildad arbetskraft visar på kopplingen mellan minimilönerna och utbildningssystemet. Med högre minimilöner måste således utbildningen vara mer omfattande eller så måste de kortutbildade vara bättre utbildade för att få anställning till de högre minimilönerna. Det finns alltså ett utbytesförhållande mellan minimilöner och efterfrågan på okvalificerad arbetskraft.⁵¹

Olika strategier för etablering i olika grupper

Nästan en femtedel av alla ungdomar mellan 16 och 30 år, som bodde i Sverige 2006 var födda utomlands.⁵² Därtill kommer ett antal ungdomar som själva är födda i Sverige, och vars bägge föräldrar är födda utomlands. Hur det går för dessa ungdomar på arbetsmarknaden är således inte en marginell fråga utan något som angår hela samhället.

Icke överraskande är arbetslösheten för utrikesfödda ungdomar högre än den för inrikesfödda. För åldersgruppen 16 – 24 år är den 11,4 procent för inrikesfödda män och 9,9 för kvinnorna. För utrikesfödda män är den 23,2 procent och kvinnorna 18,3, alltså ungefär dubbelt så hög arbetslöshet som för de inrikesfödda. Andelen utrikesfödda män, 16 – 24 år, som är utanför arbetskraften är 60,6 procent och för kvinnorna 57,7 procent. Motsvarande för de inrikesfödda är 53,4 och 52,7 procent.⁵³

Av de inrikesfödda i åldern 20 – 24 år var 10 procent, cirka 50 000 personer, vare sig i studier eller i arbete. Andelen är tre gånger större, i antal cirka 10 000 personer, för den grupp som kommer från länder utanför EU-15. Ett exempel på problemets vidd är att över 30 procent av unga män, 20 – 24 år och födda i länder i Afrika⁵⁴ varken arbetar eller studerar.⁵⁵

Utbildningsstrategier och etablering på arbetsmarknaden

Detta avsnitt handlar om skillnader i val och etablering utifrån ursprung. Vi ska här svara på två frågor: Hur ungdomars utbildningsval skiljer sig åt och om utrikesfödda ungdomars utbildningsstrategier fungerar för att få arbete. Diagrammet nedan visar att ungdomar med utländsk bakgrund oftare läser på de studieförberedande programmen än svenskfödda. De

⁵¹ OECD (2007a)

⁵² SCB (2006)

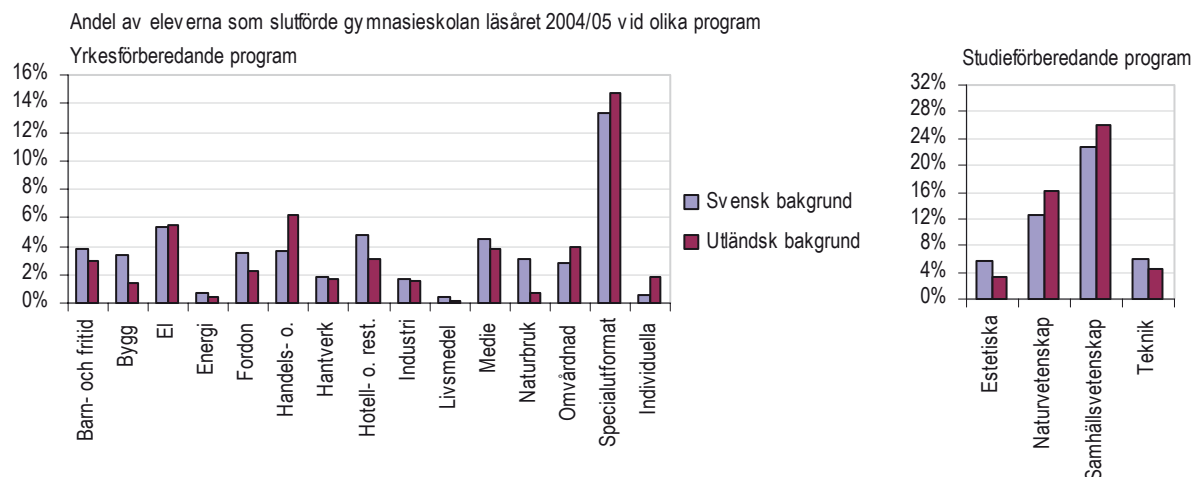
⁵³ Eriksson (2007)

⁵⁴ Året är 2004. De unga männen har bott minst 10 år i Sverige, d.v.s. de var högst 14 år när de invandrade.

⁵⁵ Sahlin & Schröder (2007)

naturvetenskapliga programmen som anses vara ”krävande” har en påtaglig överrepresentation av dessa ungdomar. På de samhällsvetenskapliga programmen är de också väl representerade. Som visas av diagrammen är de samtidigt underrepresenterade på de yrkesförberedande linjerna.

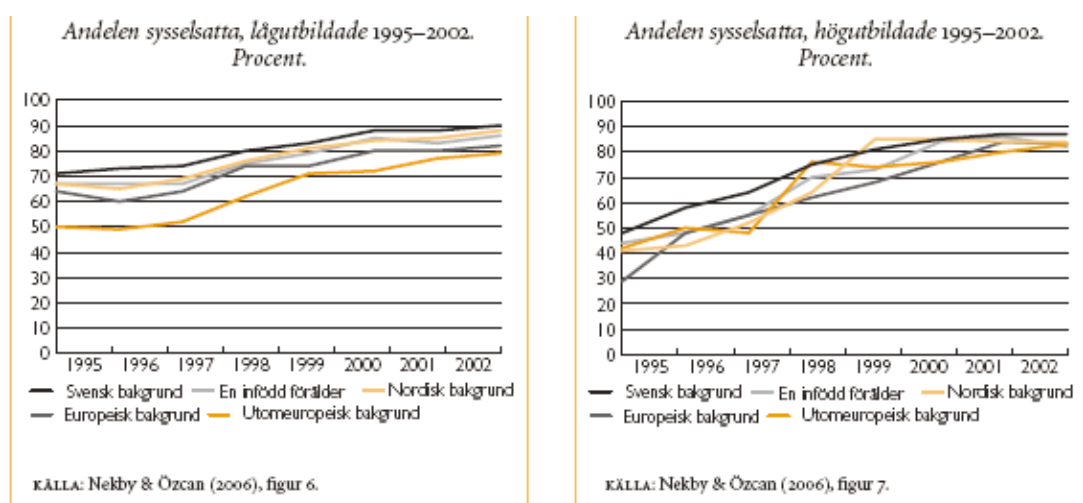
Diagram 10

(Källa: SCB)

Diagrammen nedan visar sysselsättningsgraden för ungdomar som gick ut på arbetsmarknaden under början av 1990-talet. Diagrammet nedan omfattar ungdomar som är födda i Sverige eller har invandrat innan skolstart vid sex års ålder, och har således hela skolutbildningen i Sverige. Ungdomar med utländsk bakgrund som valt en längre utbildning fick med tiden en sysselsättningsgrad som konvergerade mot dem som hade en svensk bakgrund. För dem som hade en kort utbildning kvarstår även efter en längre tid ett betydande gap mellan ungdomar med olika ursprung. Sysselsättningsgapet är även efter ett decennium cirka 10 procentenheter mellan grupperna.

Diagram 11

(Källa: Integrationsverket 2006)

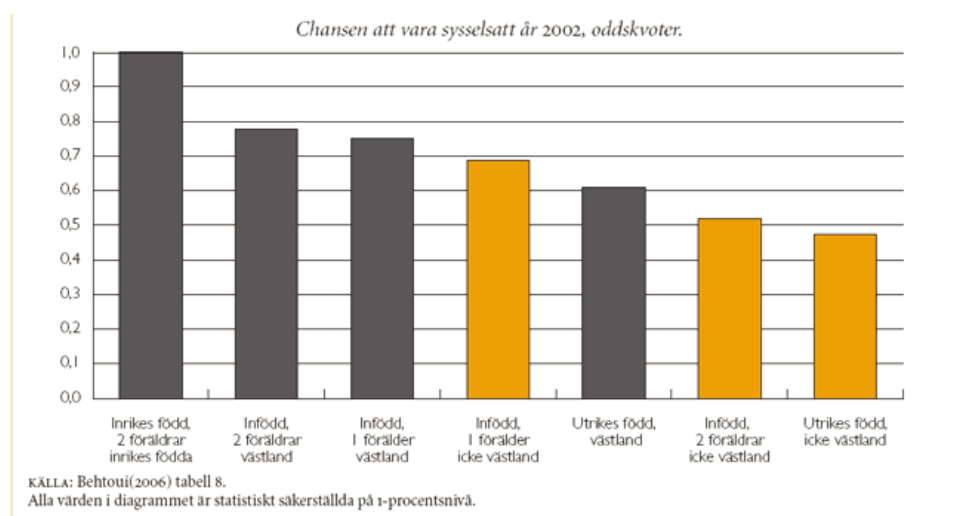
Den centrala informationen är att det inte enbart är egenskapen utrikesfödd som tycks vara avgörande utan utbildningsnivå. Utbildningsval är i sin tur starkt präglad av föräldrarnas utbildningsnivå.

Det finns olika sätt att se på ungdomars etablering på arbetsmarknaden: Det gäller inte minst etableringen för unga med utländsk bakgrund. Man kan fokusera på *brister i humankapital*. Den andra synen är att det handlar om diskriminering i en vidare bemärkelse än diskrimineringslagstiftningens definition. En utbildning räcker inte för att få ett arbete. Det handlar inte bara om diskriminering i *kontrakt* utan om diskriminering i *kontakt* d.v.s. *brister i socialt kapital i form av kontakter och nätverk är också en viktig orsak till undersysselsättning*. Kontakter kan utvecklas genom familjen, bostadsområdet, skolan och arbetslivet. Om familjen, vänner och grannar inte kan förmedla kontakter till arbetslivet eller till det yrke man har studerat till minskar chansen att få ett arbete. Det sociala kapital som kan leda till arbete är lågt.

Flera studier av forskare visar att det inte räcker med att göra bra ifrån sig i skolan för att lyckas på arbetsmarknaden. De visar alla samma resultat: när man kontrollerar för utbildning och andra relevanta faktorer så kvarstår en lägre sysselsättning för ungdomar med utländsk bakgrund.⁵⁶

Ofta ges otillräckliga kunskaper stor vikt när det gäller att förklara problemen på arbetsmarknaden. Men vilket blir resultatet om forskarna kan konstanthålla för social bakgrund, utbildning och betyg i svenska så att det är etnicitet som styr oddsen att vara sysselsatt? Det visas i diagram 12. Då blir resultatet att inrikesfödda individer med två föräldrar från icke västland har hälften så stor chans att vara sysselsatt som de inrikesfödda eleverna med inrikes födda föräldrar. Och om de själva också var födda utanför Sverige hade de än lägre sannolikhet att vara i arbete. En del av skillnaden kan alltså tillskrivas klasstillhörighet men det tycks också finnas faktorer som är hänvisade till ursprung eller föräldrars ursprung.

Diagram 12

(Källa: Integrationsverket 2006)

⁵⁶ Nekby & Özcan (2006)

En mer positiv bild får man vid information om ungdomar med rötter utomlands och deras högskolestudier. Av ungdomar med utrikes bakgrund som fullföljer gymnasiet börjar 48 procent på högskolan att jämföra med 46 procent för dem som hade inrikes bakgrund.

Högskolverket har undersökt hur det gick för dem som examinerades från högskola 2001 och hur etablerade de var 2003. Måttet på etableringsgraden var att arbeta minst en timma i november och ha en arbetsinkomst som överstiger 160 000 kr. 78 procent av eleverna med utländsk bakgrund var etablerade på arbetsmarknaden mot 80 procent för infödda ungdomar.⁵⁷

De uppgifter vi nu redovisade gäller dem som har fullföljt gymnasiet och problemet är just att många inte har klarat det. Andelen behöriga till gymnasieskolans nationella program var 2003/04 89 procent. Bland elever med utrikes bakgrund var denna andel bara 77 procent och andelen är fallande. Andelen elever som fullföljt gymnasiet inom 5 år är ca 67 procent medan andelen med utrikes bakgrund som fullföljer är endast 52 procent och av de med svensk bakgrund 70 procent. Det framgår när man följer elever som började på gymnasiet läsåret 1997/98.⁵⁸

Den viktiga frågan är vad som kan förklara att dessa ungdomar har svårigheter på arbetsmarknaden. Skillnader i kunskaper i svenska språket är en förklaring, som dock endast borde godtas som förklaring för dem som alldeles nyligen kommit till Sverige. Skillnader i utbildningsnivå och betyg är en annan förklaring, som dock måste ses som ett misslyckande i det svenska skolsystemet, i synnerhet när det gäller ungdomar som är födda i Sverige eller invandrade före sju års ålder.

Nekby m.fl. har undersökt sysselsättningsgapet mellan trettioåringar med olika bakgrund vilka lämnade grundskolan i slutet av åttiotalet. Skillnaden i sysselsättning förklaras av de ungdomar som högst har gymnasial eller postgymnasial utbildning men ej högskoleutbildning. Men det finns inget sysselsättningsgap bland högskoleutbildade 30-åringar med olika bakgrund. Det visar åter det tydliga klassmönstret i rekryteringen till högskolan men också att högskolan ger möjligheter för många ungdomar med rötter utanför Europa. En slutsats är att det är viktigt att inte begränsa tillträdet till denna utbildningsnivå.⁵⁹

Att diskriminering är en viktig faktor visas av tre nyligen genomförda fältexperiment där par av ungdomar med helt likvärdiga meriter söker samma lediga jobb. De ungdomar som har namn som antyder en arabisk bakgrund kallas till intervju i betydligt mindre utsträckning än ungdomar vars namn antyder en svensk bakgrund.⁶⁰

En rapport från ILO (International Labour Office) visar att kvinnor som tillhör en minoritetsgrupp i genomsnitt behöver söka 11,1 jobb för att bli kallade till intervju, män 10,4 jobb. Kvinnor ifrån majoritetsgruppen behöver söka 4,1 jobb för att bli kallade till intervju och män lika många, 4,1 jobb. Rapporten skulle kunna tolkas till svenska förhållanden som om kvinnor med utländsk bakgrund har svårast att få en anställning.⁶¹

⁵⁷ Högskolverket (2007)

⁵⁸ Integrationsverket (2006)

⁵⁹ Nekby, L. Wilhelmsson, R. Özcan G. (2007)

⁶⁰ Carlsson & Roth (2006); ILO (2006)

⁶¹ ILO (2006)

En annan studie visar att adoptivbarn med ett sannolikt icke-europeiskt utseende har högre arbetslöshet än adoptivbarn som sannolikt ser ut som européer.⁶² Den mest troliga förklaringen till dessa skillnader på arbetsmarknaden är att ungdomarna blir diskriminerade vid rekryteringen till lediga jobb.

Det generella problemet för många ungdomar är att när de ska etablera sig på arbetsmarknaden sker det en hårdhänt sortering. Det finns många förklaringar; skillnader i ekonomiskt och kulturellt kapital, diskriminerande arbetsmarknad och en ungdomsskola som inte i rimlig grad ger förutsättningar att utjämna villkoren.

Sammanfattning

- Den ålder då ungdomar har etablerats i arbetslivet har stigit. Av dem som var födda före 1971 hade omkring 70 procent kommit in på arbetsmarknaden vid 21 års ålder. För de som var födda i början av 1980-talet var andelen cirka 40 procent.
- Arbetslösheten är avsevärt högre i gruppen 20 – 24 år, 13,1 procent, år 2007 än för hela gruppen 20 – 64 år där arbetslösheten är 5,1 procent. Unga i Sverige har en relativt sett högre arbetslöshet än i många andra länder i EU och högre än EU:s genomsnitt.
- De tidsbegränsade anställningarna har för samtliga anställda ökat sedan 1987 och 2007 har lika många i gruppen 20 – 24 år tillfälliga anställningar som fasta.
- De senaste 17 åren har andelen anställda i åldern 20 – 24 år som arbetar heltid minskat. Män har minskat från 92 till 78 procent och kvinnor från hela 70 till cirka 43 procent.
- Det finns flera förklaringar till problemen med ungdomars etablering. En problemställning är lönebildningen och avtalens lägstalöner. En annan är ungas anknytning till arbetsmarknaden under utbildningstiden. En tredje diskussion är om klass, kön och etnicitet bland unga tidigt skapar olika förutsättningar.
- Det är klasstillhörighet mer än etniciteten som styr ungdomars utbildningskarriär. Det är inte att vara utrikesfödd/ha utrikesfödda föräldrar som är det avgörande utan det är föräldrarnas sociala bakgrund eller utbildningsnivå. 40 procent av åldersgruppen 20 – 24 år med inrikesfödd bakgrund studerande på högskolan av dem som hade en förälder som också gjort det. Bland dem som hade föräldrar med grundskola var andelen 10 procent. Andelen högskolestuderande med föräldrar med högskolebakgrund där barnen som invandrat före 13 års ålder avviker bara med några procent från de med inrikes bakgrund. Föräldrarnas utbildningsbakgrund är således viktigare än etnicitet som förklaring till övergång till högskola.
- Individens kontakter spelar en avgörande roll när man får sitt första arbete. Även om barn skaffar sig en högre utbildning, men saknar det sociala nätverk som kommer med föräldrar som är högutbildade och kan förmedla kontakter är det inte givet att de lyckas att skaffa ett arbete som är i nivå med det en individ som har föräldrar eller andra nätverk. Det är alltså inte bara diskriminering i kontrakt utan också

⁶² Rooth (2002)

diskriminering i kontakt som påverkar ungdomar med rötter utanför Sverige. Det sociala kapitalet tycks spela stor för etableringen i arbetslivet.

- Otillräckliga kunskaper ges stor vikt när det gäller att förklara problemen på arbetsmarknaden för ungdomar när deras föräldrar är födda i annat land. Men när forskarna kan konstanthålla för social bakgrund, utbildning och betyg i svenska så är det etnicitet som styr oddsens att vara sysselsatt. De inrikesfödda individer med två föräldrar från icke västland har hälften så stor chans att vara sysselsatta som de inrikesfödda individerna med inrikes födda föräldrar.
- Också här spelar klass in. Utrikesfödda ungdomar lyckas relativt bra på arbetsmarknaden och deras sysselsättning närmar sig, efter högskoleutbildning, den för dem som hade en svensk bakgrund när man jämför ungdomar från respektive grupp där föräldrarna har längre utbildning. Det finns ingen eller obetydlig skillnad i sysselsättning bland högskoleutbildade 30-åringar med olika etnisk bakgrund. För ungdomar med utländsk bakgrund, som hade föräldrar med en kort utbildning, kvarstår efter ett decennium en sysselsättningskillnad på cirka 10 procentenheter.
- En studie visar att kvinnor från minoritetsgrupper behöver i genomsnitt söka 11,1 jobb för att bli kallade till intervju, män 10,4 jobb. Kvinnor ifrån majoriteten behöver söka 4,1 jobb för att bli kallade till intervju och män lika många, 4,1 jobb.⁶³ Rapporten kan tolkas till svenska förhållanden som om gruppen kvinnor med utländsk bakgrund har svårare att få en anställning.
- Adoptivbarn med ett sannolikt icke-europeiskt utseende har högre arbetslöshet än adoptivbarn som sannolikt ser ut som européer.

4. Utvecklingen av unga vuxnas inkomster

Är det farligt att vara ung och fattig?

Vi har i det tidigare kapitlet visat bl.a. att unga har högre arbetslöshet än vuxna. Vi frågar här om det är farligt att vara ung och fattig i bemärkelsen att fattigdomen består när man blir vuxen.

Sociologerna Halleröd och Westberg hävdar att så inte är fallet. De visar att ung och fattig ofta innebär högre inkomster senare och att inte heller en kortare period av arbetslöshet behöver leda till lägre inkomster senare.⁶⁴ Den period som studerats sträcker sig bara fram till 1995 vilket innebär att perioden med massarbetslöshet under 1990-talets början som starkt påverkar inkomst och sysselsättningsutvecklingen inte analyseras. Studien belyser således inte utvecklingen den senaste tioårsperioden. Andra studier visar dock samtidigt att tidig arbetslöshet ökar arbetslöshetsrisken 10 år senare.⁶⁵

⁶³ ILO (2006)

⁶⁴ Halleröd & Westberg (2006)

⁶⁵ Nordström Skans (2004)

I diagrammen nedan studerar Halleröd och Westberg dels situationen i utgångsläget 1979-82, då personerna var mellan 19 – 25 år. Sedan tittar vi på inkomstskillnaden för gruppen 16 år senare, d.v.s. 1994-98, benämnt t_3 i diagrammen. Det är samma personer som i den första vågen av insamling av uppgifter med den skillnaden att dessa är mellan 35 – 41 år när data för den andra vågen samlas in. Diagrammen nedan beskriver alltså hur olika grupper skiljer sig åt i inkomst angivet i kronor gentemot genomsnittet i hela gruppen vid två mättillfällen.

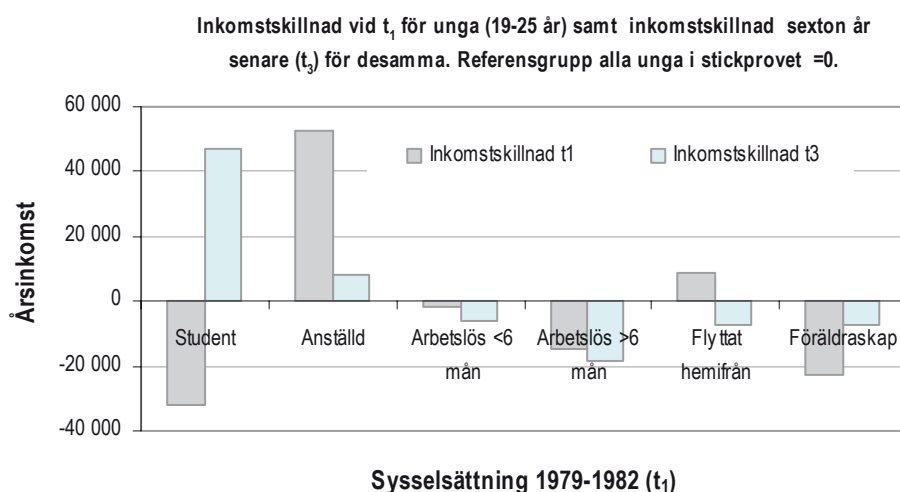
En viktig information finns i diagram 14 här nedan. Det finns redan i ungdomen ett tydligt könsgap i inkomster som gör att kvinnor har cirka 16 000 kr lägre årsinkomst relativt männen i utgångsläget. Sexton år senare har inkomstskillnaden förstärkts och de kvinnor som i utgångsläget hade 16 000 kronor lägre årsinkomst har istället strax under 80 000 kronor mindre i årsinkomst än männen i gruppen. Alltså spelar kön in dels i utgångsläget och dels i tillväxten av inkomst över tid.

Diagram 13

(Källa: Halleröd & Westberg 2006)

Diagram 14

(Källa: Halleröd & Westberg 2006)

I diagram 15 ser vi att i utgångsläget har de som studerar lägre årsinkomst relativt hela gruppen. Det är naturligt eftersom de som studerar investerar i sin framtid. Vi ser mycket

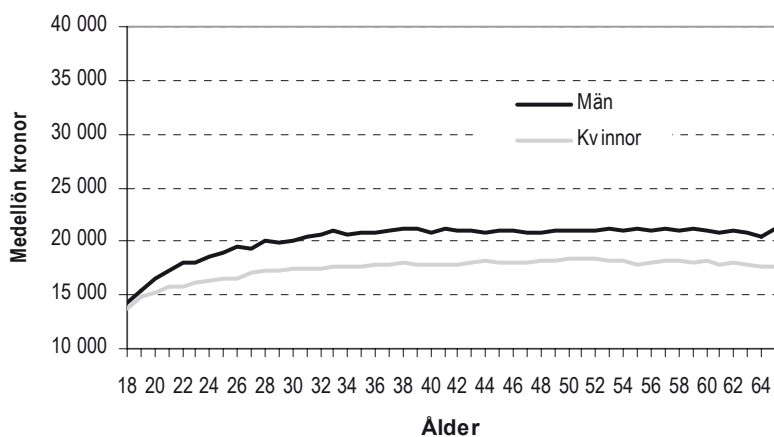
riktigt också att de som studerade har en bättre inkomstutveckling än hela gruppen och sexton år senare har de som var studenter i utgångsläget också högre löner än snittet i hela gruppen. De som var arbetslösa i utgångsläget har självfallet betydligt lägre inkomster, i utgångsläget, än de som var sysselsatta vilket visas i diagrammet. Däremot ligger inkomsten, när den mätts efter sexton år för dem som var arbetslösa mindre än sex månader ungefär i paritet med den undersökta gruppens inkomst. Längre arbetslöshet än sex månader men också föräldraskap i utgångsläget innebär en mer påtagligt sämre inkomst efter 16 år.

De uppgifter som redovisas i denna undersökning gäller utvecklingen från 1980-talet fram till mitten av 1990-talet. Den första viktiga slutsatsen är att svårigheter i ungdomen bara till viss del är korrelerat med problem senare i livet. Men det tycks också bero på orsaken till den dåliga inkomsten i unga år. Både kort och lång ungdomsarbetslöshet ger något lägre inkomster än snittet 16 år senare. Senare inkomster kompenserar dessutom inte för förluster av ungdomsarbetslöshet. Undersökningen visar också att de med tjänstemannabakgrund har bättre tillväxt i sina inkomster under den period som mäts. Unga kvinnor har lägre inkomster än män och det vägs inte upp av en bättre inkomstutveckling utan tvärtom av en sämre utveckling. Den andra slutsatsen är alltså att reproduktion av klass och könsmönster påverkar inkomster.⁶⁶

Sämre lön redan före barnen - Ålderslöneprofiler

När LO studerar löneprofiler för kvinnor och män utifrån ålder kommer vi fram till en pessimistisk slutsats som konfirmerar den föregående studiens resultat. Redan tidigt halkar kvinnor efter männens löneutveckling och de ökar kontinuerligt under en följd av år. I diagrammen nedan återges läget år 2005 när vi studerar ålderslöneprofiler för arbetare och tjänstemän. Profilerna konstrueras så att medellönen för alla åldersklasser redovisas så att vi kan jämföra medellönen för alla som är 25 år med alla som t.ex. är 35 år 2005.

Diagram 15
Medellön efter ålder år 2005. Arbetare.

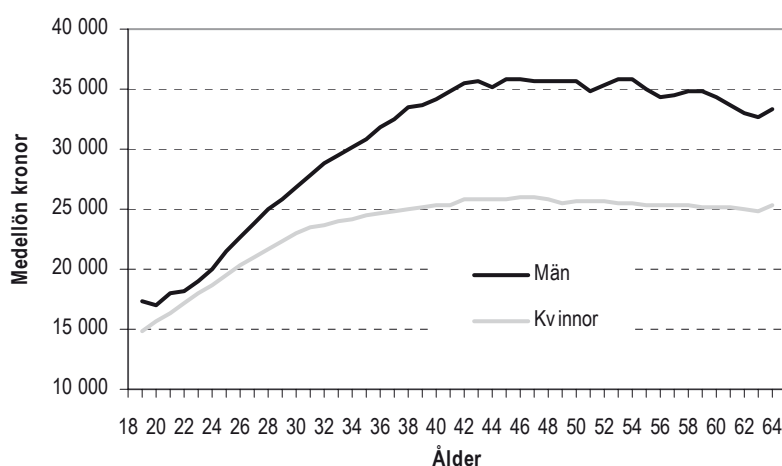
(Källa: Lindadatabasen, egna bearbetningar)

⁶⁶ Halleröd & Westberg (2006)

Ålderslöneprofilen för arbetare visar att när de är 25 år skiljer det ungefär 2 000 kronor i medellön mellan män och kvinnor. Kvinnors medellön utgör vid 25 års ålder för arbetare cirka 87 procent av männens medellön. När de är 35 år gamla har skillnaden ökat till cirka 3 000 kr och kvinnors medellön är cirka 84 procent av männens.

För tjänstemän är skillnaden mellan män och kvinnor än större, vilket vi ser i diagram 17 nedan. Vid 25 års ålder är skillnaden i medellön cirka 3 000 kr och mätt i kronor alltså ungefär samma som för arbetare senare livet. Vid 25 års ålder är de kvinnliga tjänstemännens medellön 91 procent av de manliga tjänstemännens. Men vid 35 års ålder är löneskillnaden cirka 5 000 kr vilket ger att kvinnliga tjänstemän endast har en medellön som är 78 procent av de manliga tjänstemännens medellön.

Diagram 16
Medellön efter ålder år 2005, tjänstemän

(Källa: Lindadatabasen, egna bearbetningar)

Kvinnor tjänar tidigt mindre än män och skillnaden ökar över livet. Löneskillnaden för unga kvinnor och män etableras redan i åldersgruppen 20 – 24 år. Det är innan familjebildningen sannolikt riktigt tagit fart men skillnaden tycks sedan öka, framförallt mellan tjänstemän. Hur mycket av dessa skillnader som beror på könsuppdelad arbetsmarknad och olika värdering av arbetsuppgifter utvecklar vi inte här. Vi vet dock att kvinnor redan tidigt arbetar deltid i högre än män. Kvinnor tar också ut ca 80 procent av föräldraförsäkringen och det är kvinnor som i högst utsträckning arbetar deltid efter föräldraledigheten medan män fortsätter att arbeta heltid i nästan samma utsträckning som tidigare.⁶⁷ Som framgår av ett senare avsnitt har kvinnor dessutom som genomsnitt inte mindre utan mer utbildning än män.

Unga fattiga historiskt nytt!

Hur svår etableringsfasen på arbetsmarknaden är och att den kan ha blivit svårare visas av den relativt stora risken för fattigdom och att denna risk har ökat under senare år.

Historiskt har det varit så att de äldre med låg produktionsförmåga och låg pension medfört att samhället utmärkts av en äldrefattigdom. Numera är det annorlunda. Av dem som är över 64 år är det bara cirka två procent som är mycket fattiga. Med detta avses 75 procent av det

⁶⁷ LO, Larsson M., Lindblad J., Westerlund L (2005)

absoluta fattigdomsmåttet. (Som mått används här inkomsten i förhållande till en absolut fattigdomsgräns.) Det avser ungefär den nivå där ett hushåll får ekonomiskt bistånd. Det låg 2003 för en ensamstående på cirka 7 700 kr per månad.

Men år 2004 är 7,2 procent av unga vuxna, 20 – 24 år, mycket fattiga, vilket är en ökning från 3,7 procent 1991. Mätt med måttet fattig har andelen ökat från 7,3 till 14,3 procent, alltså mycket nära en fördubbling mellan 1991-2003. Andelen över 64 år som är fattig är cirka 4 procent vilket förstärker intrycket av att fattigdomen är mer vanligt förekommande bland unga än bland äldre.⁶⁸

Andelen ungdomar, 20 – 24 år, som ligger under det relativa fattigdomsstrecket d.v.s. 60 procent av medianinkomsten är hela 21,2 procent. Inkomstökningen på 15 procent under perioden 1991-2003 har också i måttlig omfattning tillfallit gruppen. I det moderna Sverige framträder åren som unga vuxna som en fas med hög risk att vara fattig. Socialstyrelsen menar att detta är något historiskt nytt.⁶⁹

SCB har följt upp denna utveckling och rapporterar att de unga vuxnas, 20 – 24 år, samlade förvärvsinkomster inte förbättrats utan försämrats mellan år 2000 och 2005. De jämför inkomstutvecklingen för befolkning mellan dessa år.⁷⁰ SCB visar att unga män hade 7 procent lägre inkomster och unga kvinnor 2 procent lägre i förvärvsinkomster jämfört med år 2000. För hela befolkningen över 20 år hade männens inkomster under samma period ökat med 8 procent och kvinnornas med 11 procent. Observera dock att SCB jämför med ett toppår i början och ett svagt år på arbetsmarknaden, 2005.⁷¹

En syn är att om de flesta unga fattiga är studenter är det ett övergående problem på individnivå och inte ett djupare arbetsmarknadsproblem. En kraftig ökning av andelen ungdomar som studerar efter gymnasiet är en förklaring till varför fler unga är fattiga. Vi hävdar att det långt ifrån är en tillräcklig förklaring. Ökningen av antalet studerande förklarar ungefär 2/3 av ökningen av fattiga i åldern 20 – 24 år mellan åren 1991 och 2003. 54 procent av de fattiga ungdomarna var år 2003 icke studerande.⁷² Denna grupp stod för cirka 30 procent av ökningen av de fattiga i denna åldersgrupp.

Andelen som både var fattiga och studerande ökade till 6,6 procent 2003, alltså med 4,9 procentenheter. Under samma period ökade andelen fattiga icke studenter med 2,1 procentenheter. En övervägande del av de unga fattiga är icke studerande och fattigdomen har ökat påtagligt inom denna grupp.⁷³

Ungdomsfattigdomen är således inte bara knuten till en avgränsad period med låg konsumtion som är en investering i utbildning som senare ger högre inkomster. Det tyder på att det hänger samman både med att fler studerar och på hur arbetsmarknaden för ungdomar har utvecklats.

⁶⁸ Socialstyrelsen (2006)

⁶⁹ Ibid

⁷⁰ Här ska man vara medveten om att SCB jämför mellan 2000 som var ett bra år för ungdomars arbetsmarknad med 2005 som var ett svagt år.

⁷¹ SCB (2007c)

⁷² Socialstyrelsen (2006)

⁷³ Ibid

Studiemedlen och den sociala reproduktionen

I många samhällen måste utgifter för utbildningen, t.ex. avgifter, transportkostnader eller försörjning finansieras med familjeresurser. Ekonomers argument för offentligt finansierade studiemedel är att privata kreditmarknader inte klarar denna uppgift. Finansinstitut kan inte förutse individers framtida produktivitet. Staten subventionerar studiemedel därför att vare sig den studerande eller en privat långgivare med rimlig säkerhet känner den framtida inkomstströmmen och möjligheten att betala tillbaka lånet.

Syftet med studiemedel är att den studerande ska kunna investera i ökad framtida förmåga att producera på en arbetsmarknad d.v.s. studenterna ska arbeta mindre idag men producera mer i framtiden. Det är ett samhällsekonomiskt perspektiv. Statliga studiemedel syftar också till att ge alla tillgång till längre studier oavsett egen ekonomisk förmåga. Sett från individens perspektiv handlar det om mindre beroende av föräldrarnas resurser.

Swedbank gör beräkningar av hur mycket en student har kvar efter nödvändiga utgifter. Denna marginal har minskat, från ca 1 400 kr till drygt 900 kr från 1980-talets slut till 2007. Vi menar att det också är rimligt att ställa studiemedlens utveckling i förhållande till den standardutveckling som skett i ekonomin. Det är rimligt därför att det valet mellan arbete och studier påverkas av nivån på studiemedlen i förhållande till lönerna. Det påverkar även beroendeförhållandet mellan föräldrar och unga vuxna vilket i sin tur kan antas förstärka och förlänga relationen mellan barnens och föräldrarnas ekonomiska kapital.⁷⁴

Relativt en industriarbetarlön har studiemedlens köpkraft varierat, se diagrammet nedan. Industrierbetarens lön är beräknad efter avdrag för kommunalskatten. Köpkraften minskade fram till 1975 för att därefter öka och uppnå rekordnivåer i början av 1990-talet. Den starka ökningen av kvoten efter 1975 beror på att reallönerna efter skatt för industriarbetare föll under ett decennium. Den i diagrammet tydliga ökningen av kvoten kring 1990 skedde samtidigt som hårdare regler för återbetalning infördes. Värdet av studiemedlen ökade alltså inte mycket som man kan tro av diagrammet nedan.

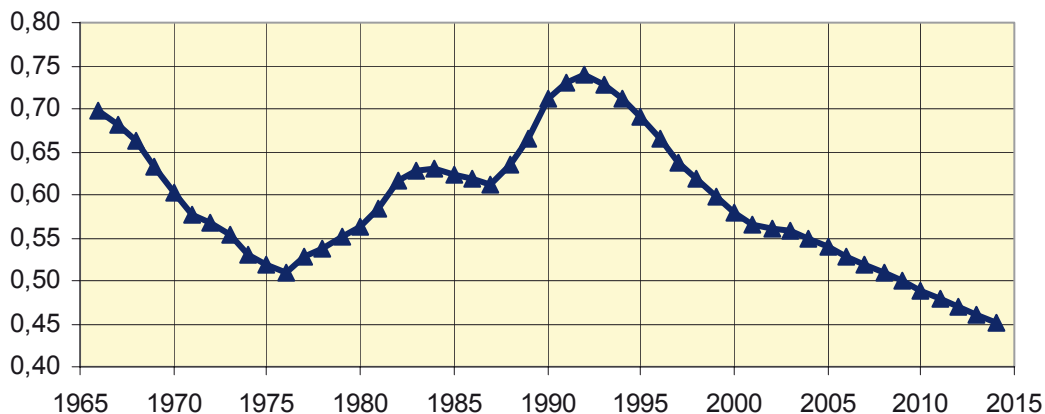
⁷⁴ Swedbank (2007)

Diagram 17

Kvoten mellan studiemedel och en industriarbetarlön efter skatt 3-års genomsnitt.

I prognosen visas vad som händer då studiemedlen inte följer industriarbetarnas reallöneutveckling.

Enligt KI väntas den vara ca 2 procent per år.

(Källa: SCB, Lindadatabasen, CSN samt egna beräkningar)

Sedan början av 1990-talet har studiemedlen kompenseras för prisökningarna, de är alltså knutna till inflationens utveckling. Men de följer inte reallöneökning. Därför har studiemedlens köpkraft relativt en industriarbetare från 1990 minskat från 74 procent till 52 procent 2007. Studiemedlen är således prissäkrade men inte standardsäkrade. Under senare tid har dessutom industriarbetarens köpkraft ökat genom införandet av förvärvsavdraget. Sammantaget blir resultatet att studiemedlens köpkraft relativt en industriarbetarlön fortsätter att minska. Med nuvarande konstruktion av studiemedlen d.v.s. knytning till priserna och inte till standardutvecklingen så kan de antas vara cirka 45 procent av industriarbetarlönen 2015. Det visar att nuvarande konstruktion av studiemedlen måste ändras. (Vi har utgått ifrån konjunkturinstitutets bedömning av löneutvecklingen.)

Det är således en anmärkningsvärd relativ försämring av studiemedlen. Den hänger inte bara samman med budgetsaneringen vilken var avklarad redan 1999/2000 då statsfinanserna började visa överskott. Vår bedömning är att budgetsystemet är inställt på att minska de offentliga utgifterna som andel av BNP. Motsvarande relativa värdeminskning sker t.ex. också av arbetslöshetsförsäkringen. Ambitionen att minska statens omfattning får således effekter på inkomstfördelningen.

I CSN:s studie av studiemedlens utveckling framgår att 42 procent av de studerande uppger att de också försörjer sig genom arbete. Samtidigt säger hela 22 procent att de får ekonomiskt stöd av föräldrarna för sina studier. Hur mycket detta är i kronor framgår inte. Men det finns andra indikationer på ett ökat föräldraberöende. Den ena är att allt fler studenter bara använder bidragsdelen och avstår från lånedelen vilket visar på att de har andra försörjningskällor. Det kan dock också vara så att det är de studenter som arbetar och får ekonomiskt stöd hemifrån och som inte tar studielån gör detta högst rationellt och frivilligt och att det inte beror på studiemedlens utveckling. Ytterligare exempel är att det kan vara så

att studenterna förväntar sig en så låg avkastning på sina studier eller bedömer arbetsmarknadsutsikterna så svaga att de inte vågar låna till sina studier.⁷⁵

Inkomstskillnaderna i Sverige har ökat. Det sker en stark omfördelning av inkomster till sysselsatta med goda inkomster, d.v.s. de starkt etablerade i samhället och i arbetslivet har fått ökade inkomster som de kan använda för att stödja sina barn. Med andra ord så betyder sannolikt föräldrarnas ekonomiska kapital alltmer för en del ungdomar förutom det sociala kapitalet i form av stöd och kontakter. Låga studiemedel ger också studerande drivkraft att jobba för att inte förlora i standard relativt de som arbetar. Den relativa standardförsämringen av studiemedlen sedan 1990-talets början motsvarar ca två månaders arbete.

Studiemedlen är viktiga därför att de påverkar avkastningen på studier. Vilken premie som behövs på utbildning påverkas dels av beskattning av lönen men också av hur subventionerad utbildningen är. Om utbildningen är kostnadsfri och studiemedlen starkt subventionerade så behövs inte lika stora löneskillnader (utbildningspremie) för att utbildningsinvesteringen ska ge rimlig avkastning.

En slutsats är att urholkningen av studiemedlen kan ha försvårat etableringen på arbetsmarknaden eftersom de som inte får ekonomiskt stöd hemifrån tvingas arbeta samtidigt som de studerar vilket för en del kan minska studiernas effektivitet och förlänga studietiden. En annan är att sambandet mellan föräldrarnas inkomstposition och den som deras barn kommer att få riskerar att stärkas, d.v.s. den sociala reproduktionen stärks.

Sammanfattning

- Utifrån ett inkomstperspektiv framträder åren som unga vuxna som en fas med hög risk att vara fattig. Socialstyrelsen menar att detta är något historiskt nytt. Ökad andel studerande är bara en förklaring, också i gruppen ej studerande har fattigdomen ökat.
- De generella svårigheterna på arbetsmarknaden i ungdomen har bara en begränsad effekt på villkoren senare i livet. Reproduktion av klass och könsmönster påverkar dock inkomsterna. Långvarig arbetslöshet i ungdomen får dock effekter senare i livet.
- Värdet av studiemedlen i förhållande till en industriarbetarlön har minskat från 74 procent 1990 till 52 procent av en industriarbetarlön 2007. Studenternas beroende av föräldrarna och av eget arbete jämsides med studierna ökar.
- Kvinnor tjänar tidigt mindre än män och skillnaden ökar över livet. Bland arbetare utgör kvinnors medellön vid 25 års ålder för cirka 87 procent av männens medellön. Vid 35 år gamla är kvinnors medellön är cirka 84 procent av männens. Bland tjänstemän tjänar kvinnorna i genomsnitt 91 procent av de manliga tjänstemännens lön vid 25 års ålder men vid 35 år har de en medellön som är 78 procent av de manliga tjänstemännens medellön.

⁷⁵ CSN (2003)

5. Kraven på utbildning för solidariska löner

Konsensus bland forskarna är att ny teknik leder till en ökad efterfrågan på längre utbildade. I USA och i flera andra länder är detta en trolig förklaring till ökade inkomstskillnader. I Sverige och i de andra nordiska länderna ser vi inte samma fenomen därför att det finns starka fackliga organisationer och starka kollektivavtal. USA är en varningssignal som visar på konsekvenserna för inkomstfördelning av för många med kort utbildning i förhållande till de med längre utbildning.

Vilken produktion som bedrivs i ett land bestäms både av faktorer som ges av omvärlden så som t.ex. efterfrågans inriktning och av den tillgängliga tekniken på världsmarknaden. Men inom varje land så finns det kostnader för kapital och arbetskraft. Kapitalkostnaden bestäms i huvudsak av en internationellt given kapitalavkastning. Men hur mycket kapital som används i produktionen i förhållande till arbetskraften bestäms av de relativa priserna på dessa faktorer och prisskillnaden mellan mer kvalificerad och mindre kvalificerad arbetskraft. Det är den faktor i produktionen som är den knappaste resursen som betingar det högre priset. Balansen i utbud av olika utbildningsgrupper kommer därför att påverka produktionens inriktning.

Men självfallet kan några få länder inte påverka hur den globala tekniken utvecklas. Ekonomen Acemoglu pekar dock på att lönesammanpressning leder till att vissa länder i Europa investerar mer i att öka produktiviteten hos de mindre utbildade arbetarna. Det innebär att lönesammanpressning i sig kan påverka vilken teknik som används i produktionen. Acemoglu som skrivit flera artiklar på detta tema visar på sambandet mellan lönestrukturen, andelen mindre kvalificerad arbetskraft och vilken teknik som används och innovationerna i ekonomin.⁷⁶

Institutionella aspekter på utbildning

Den första frågan är: Gör ungdomar rätt som utbildar sig eller luras de att utbilda sig för länge utan att de får avkastning på sina studieår? Den andra frågan är: Används för mycket av samhällets resurser för att skapa utjämning eller lika tillträde till högskolan och leder det till en felanvändning av resurser?

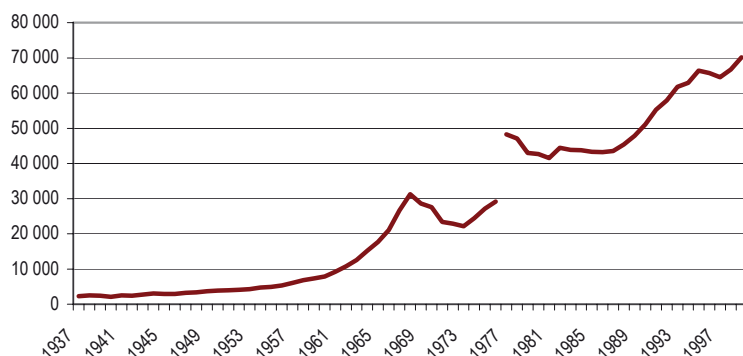
Frågorna är helt centrala i denna rapport därför att det sannolikt finns ett samband mellan graden av social rörlighet och inkomstutjämning. Vi argumenterar för att vår typ av samhälle behöver en omfattande rörlighet för att kunna bibehålla eller minska löneskillnaderna. Vi måste därför pröva de argument som hävdar att det är för mycket utbildning i Sverige. Det gäller både omfattningen av den gymnasiala utbildningen och högskolan.

I diagrammet nedan ser vi att allt fler studerar på högskola. Från 1980-talet början ökade antalet studerande vid landets lärosäten från drygt 40 000 till cirka 70 000.

⁷⁶ Acemoglu (1999), (2000), (2001b) och (2002)

Diagram 18

Antal högskolenybörjare.

(Källa: SCB)

Det är således ett faktum att antalet högskolenybörjare har ökat. Frågan om överutbildning är dock inte knuten till den svenska dagsdebatten vilket visas av rubriker på flera decennier gamla vetenskapliga artiklar så som "Utbildningsrånet" eller "Den överutbildade amerikanen". Diskussionen om överutbildning har således förts under lång tid och i flera länder.⁷⁷

Vari består överutbildningen?

I följande ska vi diskutera om överutbildning försvårar etableringen på arbetsmarknaden och i så fall för vem det har blivit svårare att etablera sig. Med rätt matchade på arbetsmarknaden avses anställda vars utbildning avviker med högst ett år (uppåt eller nedåt) från de utbildningskrav som ställs i arbetet. Övriga anställda ses som antingen under- eller överutbildade, beroende på om den egna utbildningen under- eller överskrider arbetets krav med två år eller mer.

Det är viktigt att se att överutbildade kan vara både gymnasieutbildade och högskoleutbildade. De sociologiska studier som undersökt detta mäter inte på tre nivåer; grundskola, gymnasiet, och högskola utan bara skillnad på kraven på arbetet i förhållande till utbildningen.

Vi kommer i de följande avsnitten att undersöka om risken för ungdomar att utbilda sig är överdriven och om denna risk ger en grund för att allmänt begränsa tillträdet till utbildning. För det andra; en sådan begränsning skulle få konsekvenser för inkomstfördelningen. För det tredje; om det förekommer överutbildning så är det rimligaste sättet att hantera det att bättre ta tillvara kvinnors utbildning i arbetslivet eftersom kvinnor är de som är mest överutbildade snarare än att begränsa tillträdet. Däremot finns det skäl att kritisera utbildningar som leder till låg grad av etablering på arbetsmarknaden.

På en övergripande institutionell nivå finns följande faktorer att beakta:

Överutbildning kan förklaras av att *nationalstaterna* i en globaliseringsprocess *konkurrerar med varandra* om ekonomisk förmåga och tillväxt. Internationella organisationer som

⁷⁷ Berg (1972); Freeman (1976)

publicerar benchmark bidrar till att synliggöra andelen högskoleutbildade eller andelen naturvetare som ett konkurrensmedel för staterna. Lissabonmålen inom EU och OECD:s sammanställningar är sådana exempel. Nationalstater som ser sambandet mellan BNP utveckling och andelen med längre utbildning har alltså ett rationellt intresse av en politik som producerar högskoleutbildade eller en politik som rekryterar från en världsmarknad för längre utbildade.⁷⁸

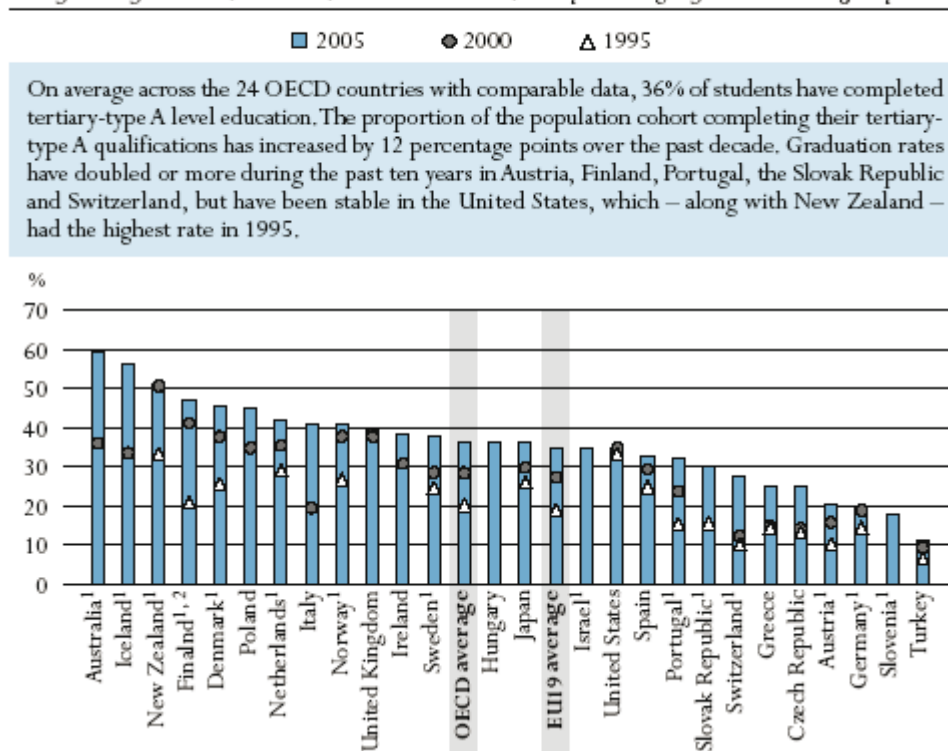
Att jämföra med andra länder är inte alldeles enkelt. Av högskolverkets årsbok framgår att Sverige tillhör de länder som har hög andel av befolkningen i yrkesverksam ålder som har högskoleutbildning.

Diagrammet nedan som visar den aktuella examinationen från högskolan i rad länder samt OECD-snittet och EU-19. (Observera att det inte är tillträdet till högskolorna utan examinationen som redovisas.) Där framgår att Sverige ligger 2005 nära OECD och EU-19 med under 40 procent examination medan Australien, Danmark, Finland, Island, Italien och Nederländerna, Nya Zeeland, Norge och Polen har över 40 procent som examinerades från högskola 2005. Sverige skiljer inte ut sig genom att under perioden 1995 och 2005 haft en större ökning av andel examinerade från högskolor än andra länder. Färre än i andra länder går också i de kortare mer yrkesförberedande högskolelinjerna.

Diagram 19

Chart A3.1. Tertiary-type A graduation rates (1995, 2000, 2005)

The chart shows the number of students completing tertiary-type A programmes for the first time, in 1995, 2000 and 2005, as a percentage of the relevant group.

(Källa: OECD 2007b)

⁷⁸ Stråth (2005)

Diagrammet vi redovisar underskattar hur dock många som går på högskolan jämfört med andra länder. Eftersom fortbildning och vidareutbildning i stor utsträckning sker inom högskolan i Sverige - till skillnad från ex. Storbritannien där Open University ligger utanför i statistiska sammanhang - får Sverige oförtjänt låga examenstal. Det beror inte på att fler inte klarar studierna, utan snarare på att många fler i Sverige studerar av andra skäl än att ta ut en yrkesexamen. Dessutom är det många som lämnar högskolan utan examen fastän de har motsvarande poäng. Svenska studenter är "dåliga" på att begära ut examen - den utfärdas inte automatiskt. Ser man i nationell statistik har sammanlagt 80 procent av programstudenterna examinerats eller uppnått minst 120 poäng (3 års heltidsstudier) inom sju år efter start.

Sverige verkar skilja ut sig genom att fler över 30 år börjat på högskolan. Högskolan fungerar således mer än i andra länder om en andra chans för de som varit ute på arbetsmarknaden ett antal år. Det i förhållande till andra länder höga deltagande i högskoleutbildning styrs således inte enbart av en stor andel ungdomar som börjar högskolan.⁷⁹

Det finns en konflikt mellan tre legitima intressen eller synsätt:

- För det första måste utbildningens dimensionering och inriktning avpassas efter produktionens behov.
- För det andra är utbildningen ett av de effektiva instrumenten att påverka produktionens inriktning d.v.s. öka förädlingsgraden och produktiviteten i ekonomin som en viktig faktor i att upprätthålla en relativt jämn inkomstfördelning. Man kan till och med gå så långt som att upprepa 1800-tals ekonomens Says lag som säger att utbudet skapar sin egen efterfrågan.
- För det tredje ska utbildningen motsvara individens önskan att kunna påverka sin framtid men också kanske kunskapen som egenvärde då individens strävanden är viktiga drivkrafter i ekonomin.

Utbildningen och jobbens krav

Utbildningskraven stiger i ekonomin samtidigt som utbildningen expandrar. Detta har inneburit att andelen utbildade med kvalificerade jobb och rätt matchade, ökat dramatiskt och år 2000 utgjorde de 58 procent av jobben mot 28 procent 1974. En viktig del av denna ökning är andelen gymnasieutbildade som alltså är rätt matchade mot sina arbetsuppgifter. (Vi upprepar definitionen under- eller överbildade; det är beroende på om den egna utbildningen under- eller överskrider arbetets krav med två år eller mer.)

Tabell 1

Anpassning mellan egen utbildning och jobbens krav bland anställda 19 – 64 år 1974-2000 (procent)

	1974	1981	1991	2000
Utbildade i kvalificerade jobb	28	38	45	58
Utbildade i enkla jobb	13	16	17	21
Lågutbildade i kvalificerade jobb	12	11	14	10
Lågutbildade i enkla jobb	48	36	24	11

(Källa: Tåhlin 2007)

⁷⁹ OECD, Education at glance (2007) och Högskoleverket (2007)

Det är väl känt att andelen enkla jobb har minskat. 1974 var 48 procent av arbetskraften lågutbildade i enkla jobb men den andelen minskade till 11 procent år 2000. Det fanns år 1974 13 procent som var utbildade som hade enkla jobb. Den andelen har ökat till 21 procent år 2000. En första slutsats skulle allt vara att det finns en allmän överkvalificering eftersom utbildningen synes ha växt snabbare än jobbets krav.

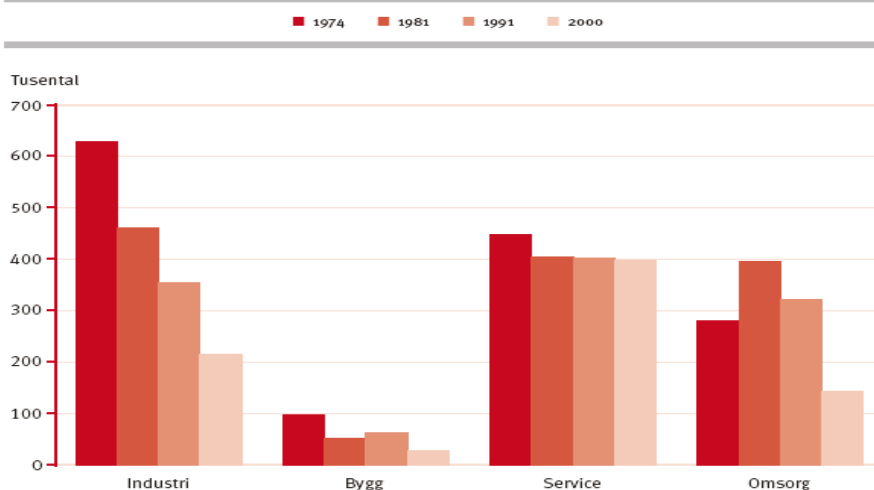
Behov av yrkesutbildning

LOs kongressrapport ”Fler jobb - bättre jobb” har analyserat behovet av yrkesutbildning. Där visas att sedan 1970-talets mitt har det skett en kraftig nedgång av antalet LO-arbeten som inte kräver yrkesutbildning. Inom byggsektorn och i den offentliga tjänstesektorn har antalet arbetarjobb som inte kräver utbildning minskat. Det har snarast uppstått en brist på arbetskraft inom vissa arbetaryrken som kräver utbildning. I den offentliga tjänstesektorn ökade de mer kvalificerade jobben till och med början av 1980-talet och därefter började de minska.

I den privata tjänstesektorn har det däremot inte skett någon stor nedgång av antalet jobb som inte kräver yrkesutbildning. Där har antalet sådana jobb varit påfallande stabilt (se diagram 21) även om antalet arbeten inom handels som kräver ökad utbildning har ökat vilket innebär att de mindre kvalificerade jobben har minskat som andel. En möjlig förklaring är att antalet arbeten inom servicesektorn har ökat men de mer kvalificerade arbetena har inte slagit ut de icke- kvalificerade utan det har skett en total expansion.

Diagram 20

Diagram 3.3 Antal arbeten som inte kräver yrkesutbildning i fyra sektorer 1974–2000

Källa: Levnadsnivåundersökningarna, Institutet för Social Forskning.

Sammanfattningsvis har utvecklingen gått i riktning mot att allt fler arbetarjobb kräver yrkesutbildning. I mitten av 1970-talet krävde bara en femtedel av arbetarjobben detta. I början av 2000-talet var det hälften av jobben som krävde en yrkesutbildning. Tendensen mot

att allt fler arbeten kräver yrkesutbildning eller annan högre utbildning kommer sannolikt på sikt att fortsätta i Sverige.⁸⁰

Dags att börja ransonera utbildningen?

Begreppet överutbildning används alltför okritiskt och leder för snabbt till enkla policyslutsatser. Ett mer nyanserat sätt att se på det är att överutbildningen delvis är ett resultat av sammansättningseffekter som inte påverkar den individuella risken. Risken att bli överutbildad har inte ökat under decennierna före år 2000 visar de citerade sociologerna: ”Andelen rätt matchade inom den kvalificerade gruppen har legat konstant under hela den undersökta perioden”.⁸¹

Det är i det följande viktigt att skilja mellan förändringar i andelen överutbildade på hela arbetsmarknaden och förändringar i individers risk att vara överutbildade.

Den drivande faktorn är att andelen personer med kort utbildning på arbetsmarknaden minskar men vissa av de jobb som definieras som om det enbart krävde kort utbildning finns kvar. Dessa individer var rätt matchade på sina jobb. Om denna grupp av lågutbildade minskar över tiden kommer andelen överutbildade bland alla anställda att öka, även om andelen överutbildade inom gruppen med mer än obligatorisk utbildning inte har ökat. Denna statistiska sammansättningseffekt, som ger en genomsnittlig överutbildning, kommer att klinga av när färre med kort grundutbildning lämnar arbetsmarknaden med pension. När det finns få med kort utbildning som lämnar arbetsmarknaden så kommer inte denna pensioneringseffekt få påtaglig betydelse för genomsnittet.⁸²

Vår slutsats är alltså det finns en överutbildning men sociologerna hävdar samtidigt att delar av den är en statistisk effekt. Överutbildad kan man vara både som gymnasie- och högskoleutbildad.

Felutbildning – inte överutbildning

Begreppet överutbildning leder ofta fel när man diskuterar matchning av personer från utbildning till rätt jobb. Det finns anledning att analysera felutbildning snarare än överutbildning om stora grupper utbildar sig till ett yrke som saknar efterfrågan.

Det finns anmärkningsvärda skillnader i etablering efter examen. Högskoleverkets utvärdering av dem som examinerades läsåret 2003/04 visar att efter 1,5 år hade flertalet yrkesgrupper en etableringsgrad på 70-90 procent. Andelen är lika hög för männen som för kvinnorna. De medicinska yrkena hade en etablering kring 90 procent medan konstnärlig

⁸⁰ LO, 2007

⁸¹ Tählin (2007)

⁸² Antag två jämnstora grupper. Andelen jobb med utbildningskrav är 50 procent och gruppen med jobb utan utbildningskrav är också 50 procent. Om 20 procent av de i gruppen med utbildning är överutbildade blir den samlade överutbildningen för hela arbetsmarknaden 10 procent. Om andelen jobb utan utbildningskrav minskar och andelen av arbetskraft utan utbildning minskar lika mycket så att nu 80 procent av jobben har utbildningskrav och bara 20 är utan utbildningskrav så kommer överutbildningen att öka med 60 procent. Från 10 procent till 16 procent eftersom 20 procent av de 80 med utbildning innebär 16 procent av hela arbetsmarknaden. Andelen utbildade har ökat men sannolikheten eller den individuella risken för överutbildning bland personer med längre utbildning har inte ökat. Andelen överutbildade i denna grupp är fortfarande 20 procent.

utbildning bara 29 procent och bland humanister samhällsvetare och naturvetare med generell examen d.v.s. kandidat eller magisterexamen är graden etablering mellan 40 och 50 procent, men märk väl i en svag arbetsmarknad. Senare års goda efterfrågan på arbetskraft har med mycket stor sannolikhet väsentligt ökat etableringen men den stora spridningen i etablering efter examen ställer snarare frågan om dimensioneringen av olika utbildningar än hur många som ska antas till högskolan.⁸³

Inflation i signaler?

Det starka argumentet mot en expansiv dimensionering av utbildningsväsendet är att det ger en signaleffekt till individen att det i hög grad handlar om en kapplöpning mellan ungdomar om att signalera en hög produktionsförmåga via sin utbildning. Ett institutionellt argument är att utbildningssystemet är en *arena för konkurrens mellan individer* som konkurrerar om positioner på arbetsmarknaden. Utbildningens roll är att selektera individer och ge en signal om individens produktivitet. Det kan finnas en improduktiv kapplöpning mellan ungdomar som tävlar om att visa fina examina för arbetsgivarna. Ett exempel är att prestigeskolor ger en positiv signal till arbetsgivarna. Problemet kan alltså vara att om staten subventionerar genom avgiftsfria högskolestudier och förmånliga studiemedel så kan det leda till överkonsumtion av utbildning för att nå högt signalvärde på arbetsmarknaden. Det allvarliga samhällsekonomiska problemet med överutbildning är den förlust i produktivitet det innebär när individer inte använder sin kunskap i arbetet.

Björklund och Lindahl sammanfattar i en forskningsöversikt med en akademiskt försiktig formulering: ”Vår granskning av denna forskning som undersöker dessa frågor leder oss till bedömningen att det är osannolikt att en betydande del av de utbildades högre inkomster skulle bero på sådana signaleringseffekter. Därför är det också osannolikt att utbildningens bidrag till den samlade produktionen påtagligt skulle underskattas av de privatekonomiska inkomsteffekterna som forskningen dokumenterat.” De visar också att varje ytterligare utbildningsår höjer individernas inkomst med mellan 4 procent och 8,5 procent och att det senare värdet gäller 1990-talen och det förra 1980-talen. I runda tal är bidraget för individerna lika stort som bidraget till BNP-tillväxten.⁸⁴

Utbildning och arbetslöshet

Ett annat mått på om överutbildning leder till fel resursfördelning i ekonomin är arbetslösheten för olika grupper. I diagrammet nedan visas arbetslösheten för medlemmar i olika a-kassor i relation till arbetslösheten i industriarbetarnas a-kassor. Redovisningen avser perioden januari 1976 till andra halvan 2007, alltså cirka tre decennier. Den första informationen är att akademikers arbetslöshet uttryckt som kvot i förhållande till industriarbetares under en period av låg arbetslöshet på kring 0,15. Denna kvot har nu ökat och ligger i intervallet 0,35-0,4. Det kan ses som ett utslag av att arbetslösheten vid en stramare arbetsmarknad också märks för akademiker. Den kan också bero på att flera akademiker har utbildats och på svag matchning mellan deras utbildning och efterfrågan.

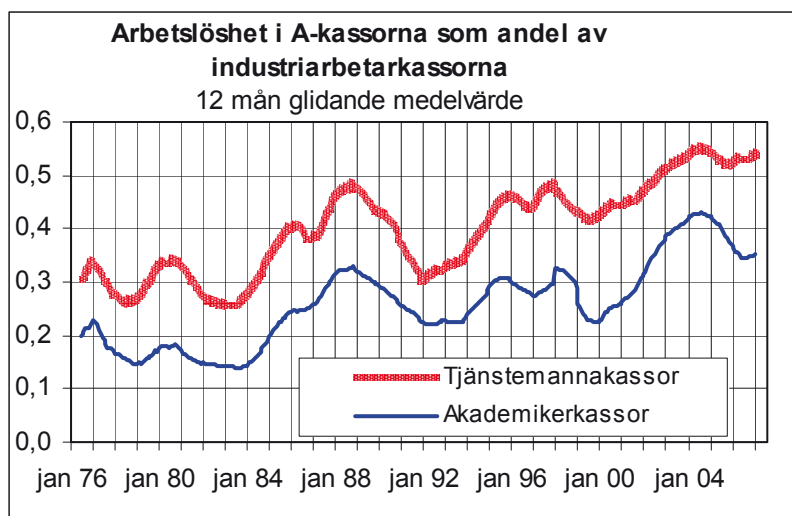
Men vad säger att akademiker alltid ska ha en arbetslöshet som är en tiondel i förhållande till industriarbetarnas? Industriarbetare är numera som genomsnitt en mer kvalificerad yrkesgrupp än tidigare. En mer perfekt matchning av akademikers och industriarbetares

⁸³ Högskoleverket (2007)

⁸⁴ Björklund & Lindahl (2005)

kompetens i förhållande till deras respektive yrkesområde talar snarare för att kvoten bör ligga närmare 1,0 än 0,1.

Diagram 21

(Källa: Ams statistik över arbetslösa a-kassmedlemmar samt egna beräkningar)

Men den andra informationen är att akademikers arbetslöshet bara är 0,4, alltså 40 procent av industriarbetarnas. Vi redovisar också tjänstemannakassor, som delvis har akademisk personal men också en stor andel medlemmar med gymnasiekompetens. Denna grupp har ökat sin relativa arbetslöshet lika mycket som akademikerna. Gruppen akademiker är också i förhållande till arbetskraften i övrigt en mycket större andel än vad den var för cirka tre decennier sedan vilket sannolikt påverkar sammansättningen i gruppen.

Individuella aspekter

Varför väljer ungdomar att söka till högskolan om det samtidigt finns en överutbildning? Ett skäl skulle kunna vara att individerna inte är informerade om risken att utbilda sig och att varje ny generation ungdomar under flera decennier underskattar risken för att de hamnar i positioner där utbildningen inte förräntar sig.

Det finns en risk med överutbildning för individen. De som är överutbildade förlorar i lön relativt övriga med samma utbildningsnivå. Akademiker som har ett akademiskt arbete har en avkastning på 33 procent i lön per timma i förhållande till lönen för gymnasieutbildade medan akademiker i övriga arbeten har en avkastning på 15 procent. De som är överutbildade under en längre period får också en väsentligt svagare löneutveckling än de rätt matchade. Många av de överutbildade är unga och genom erfarenhet kan de avancera till en plats där de får bättre användning för sin utbildning.⁸⁵

Mer sannolikt är att *ungdomar utbildar sig för att de ser att det är lönsamt och att arbetslöshetsrisken också blir lägre*. De positioner i arbetslivet som kräver längre utbildning ger generellt sett högre lön. Ungdomar ser rimligtvis också den relativa arbetslösheten för olika grupper och att den är väsentligt lägre för akademiker.

⁸⁵ Tåhlin (2007)

De allmänt tuffare villkoren i arbetslöshetsförsäkringen regler, både avseende rätten att söka inom det egna yrkes/utbildningsområdet samt de sänkta ersättningsnivåerna i synnerhet för ungdomar, kommer dock att öka kraven på högskoleutbildade att ta jobb för vilka de är överkvalificerade.

Problem med överutbildning – också för arbetare

För det första leder utbildning som individen inte använder till att ekonomins resurser felanvänds. Utbildningen har kostat lärarresurser, studiemedel och den tid eleven lagt ned på utbildningen; allt som är resurser som kunde ha fått en annan användning. Även om avkastningen på samhällets investeringar som genomsnitt är hög så ska staten inte godta att många utbildar sig längre än vad som är ekonomiskt motiverat. De utbildningssociologer vi refererar till konstaterar att andelen överutbildade inte har ökat men med fler utbildade samtidigt som de med allra lägst utbildning lämnar arbetskraften i pension så kommer antalet överutbildade att öka.

Det andra problemet är självfallet att överutbildning ger låg avkastning för individen. En viktig slutsats från forskningen om överutbildade är just att den ekonomiska avkastningen av utbildning är dramatiskt olika beroende på matchning mellan utbildningen och arbetsuppgifter. I genomsnitt försvinner cirka 70 procent av avkastningen på den överskjutande utbildningen. Överutbildning är inte bara en sak för dem som är längre utbildade. Enligt beräkningar av sociologen Michael Tåhlin försvinner hela 100 procent av avkastningen för LO-grupperna d.v.s. för arbetare som är överutbildade i arbetarjobb.⁸⁶ Men problemet får, som vi strax ska se en ytterligare dimension när man ser till könsaspekten.

Det tredje är balansen på olika delararbetsmarknader. Om andelen högskoleutbildade ökar men dessa inte kan matchas mot mer kvalificerade arbetsuppgifter kvarstår problemet med ett överutbud i yrken med lägre krav på kvalifikationer. Man bör också beakta att det sker en undanträngning av lågutbildade i lågkvalificerade jobb som innehas av utbildade personer.

Kön, utbildning och överutbildning

Expansionen av såväl gymnasieskolan som högskolan har kommit att påverka framför allt kvinnors utbildningskarriärer. Om det kommer att bli ett perfekt meritokratiskt samhälle i framtiden d.v.s. utbildningsmeriter avgör vem som får jobben, skulle det leda till att kvinnor hade de bästa positionerna i arbetslivet och de högsta lönerna. Det är unga kvinnor som har de bästa betygen i gymnasieskolan. Det är i första hand kvinnor som går vidare från gymnasieskolan till högskolan. Nästan 60 procent av högskolans elever utgörs av kvinnor. Caroline Berggren pekar på att kvinnor totalt sett är i majoritet på högskolan, men inom prestigefyllda program gäller det omvända, nästan 60 procent av dessa studenter är män. Gemensamt är att inom varje social klass har det skett en vertikal skiktning så att fler män än kvinnor studerar vid något av de attraktiva programmen i jämförelse med fördelningen över samtliga utbildningsplatser.⁸⁷

Enligt en sociologisk teori, statuskonfliktsteorin, använder olika grupper och kollektiv så som kvinnor, invandrare eller andra socioekonomiska grupper utbildningssystemet som arena för att förhandla sig fram till en plats i arbetsmarknadens hierarki. Det kan därför tänkas vara

⁸⁶ Tåhlin (2007)

⁸⁷ Berggren (2007)

rationellt ur ett individuellt perspektiv att högskolor nu domineras av kvinnor och att många utrikesfödda studerar på högskolan. Det kan tolkas som att dessa grupper ser utbildning som en väg att hävda sig på marknaden mot de grupper de konkurrerar med.⁸⁸

Det finns skäl att tro att kvinnor inte kommer att dominera arbetsmarknaden trots den högre formella kompetensen. Sverige följer ett internationellt mönster där kvinnor är mer överutbildade och män mer underutbildade. Trots att kvinnorna i Sverige i genomsnitt har högre utbildning än männen är männen arbeten mer kvalificerade. Det visar en studie över hur över- och underutbildning påverkar könslönegapet i Sverige.⁸⁹

Ungefär hälften av både kvinnor och män har en utbildning som står i paritet med hur kvalificerat deras yrke är. Men medan var fjärde man är underutbildad gäller samma sak bara var sjunde kvinna. När det gäller överutbildning är förhållandet omvänt, var tredje kvinna är överutbildad mot bara var fjärde man. Att män oftare är underutbildade innebär att de får bättre jobb och högre lön än vad deras formella utbildning motiverar och tvärtom för kvinnor. Kvinnor har alltså oftare mindre kvalificerade jobb än deras utbildning motiverar.⁹⁰

När vi redovisar överutbildning som resultat av ålder, kön och arbetstid så ges ett helt annat mönster. Tabellen nedan är ett utdrag ur en mer omfattande tabell och vi visar bara de som är överkvalificerade i lågkvalificerade arbeten. Måttet är oddskvot.

Tabell 2

Relationen mellan individens utbildning och arbetets kvalifikationsgrad bland anställda med minst två års utbildning utöver grund/folkskola.

	Överkvalificerad i lågkvalificerade arbeten	
	1974-2000	2000
19 – 29 år	1,45*	1,54*
30 – 49 år	1,00	1,00
50 – 65 år	0,76	0,78
Kvinnor	1,64*	1,57*
Deltid	1,45*	1,58*

* signifikant skillnad på 5 procent nivån.

(Källa: le Grand et al. 2004)

Bland de överutbildade i lågkvalificerade arbeten är ungdomar kraftigt överrepresenterade medan de äldre har låga odds för att vara överutbildade. För det andra så är det höga och bestående odds för att kvinnor ska vara överutbildade. Det är också en hög och påtagligt ökad andel av dem som är arbetar deltid som är överutbildade. Överutbildning tycks ha en genusdimension som sannolikt bl.a. handlar om hur arbetsliv och familjeliv är organiserat. Det innebär samtidigt att de politiska verktyg som är relevanta är de som syftar till jämställdhet mellan könen.

⁸⁸ Stråth (2005)

⁸⁹ Johansson & Katz (2007)

⁹⁰ Ibid.

Över- och underutbildning får effekter på lönen. De som är underutbildade har högre lön än andra med samma utbildning, men lägre lön än de med samma yrke. Det motsatta gäller för överutbildade. Den totala, ojusterade, skillnaden mellan kvinnor och mäns timlöner är knappt 15 procent. Av dessa 15 procent går 1,5-2,5 procent, eller mellan en tiondel och en sjättedel av lönegapet, att hänföra till över- och underutbildning.⁹¹ Detta är betydligt mer än vad som går att hänföra till arbetslivserfarenhet och utbildningsnivå, och ungefär hälften av vad den könssegregerade arbetsmarknaden förklarar.

I nästan alla undersökningar visar det sig att männens utbildningsavkastning är högre än kvinnornas. Det vill säga, högre studier leder i genomsnitt till högre lön för män än för kvinnor.⁹² Här är det relevant att återknyta till Bourdieus teori om kapital. Det finns anledning att anta att det sociala kapitalet här spelar in för kvinnor. Också när det gäller kön är diskriminering i kontakt ett faktum. Det finns i anknytning till arbetslivet nätverk som är informella eller i vissa fall fortfarande även formella som enbart män har tillgång till. Kvinnor får då inte tillgång till det sociala kapital som ofta är nödvändigt. Fenomenet "homosocialitet" är definierat i forskning som sysslar med bl.a. makt i näringslivet ur ett könsperspektiv. Homosocialitet innebär att män ofta föredrar andra män framför kvinnor. Att de identifierar och bekräftar varandra genom att vara lika och att det finns en rädsla för att släppa in kvinnor.⁹³

En annan viktig aspekt i fråga om skillnader i lön och rätt matchning i arbetet är det faktum att det finns fler kvinnodominerade yrken som i högre utsträckning än mansdominerade yrken har låga eller inga krav på yrkesspecifik utbildning så som formell licens eller liknande. Detta kan ses som en form av värdediskriminering där kvinnors arbete helt enkelt inte ges samma legitimitet i form av formella krav eller utbildning. Detta skapar en högre utbytbart i dessa yrken då alla kan konkurrera om dem och pressar på så sätt ner lönerna inom dem.⁹⁴

Konklusion – överutbildning

- Faran för överutbildning är delvis överdriven. Skälet är att överutbildningen drivs av sammansättningseffekter som inte påverkas av den individuella risken. Risken för en individ att bli överutbildad har inte ökat under decennierna före år 2000. Andelen rätt matchade inom den kvalificerade gruppen har legat konstant under hela den undersökta perioden. Avkastning på utbildning är generellt sett god. Forskarna visar att överutbildningen i andel inte stiger. Det finns dock för stora problem när det gäller matchningen mellan individens utbildning och deras framtida arbetsuppgifter.
- Överutbildning återspeglar också könsskillnader. Medan var fjärde man är underutbildad gäller samma sak bara var sjunde kvinna. När det gäller överutbildning är förhållandet de motsatta, var tredje kvinna är överutbildad mot bara var fjärde man. Det är också en hög andel och påtagligt ökad andel av dem som arbetar deltid som är överutbildade. Det är 57-58 procents överrisk att kvinnor i lågkvalificerade yrken ska vara överutbildade jämfört med männen.
- Nästan 60 procent av högskolans elever utgörs av kvinnor men inom de prestigefyllda programmen gäller det omvända, nästan 60 procent av dessa studenter är män.

⁹¹ Johansson och Katz (2007)

⁹² Ibid.

⁹³ Se t.ex. Wahl A.(2003)

⁹⁴ Se t.ex. LO kongressrapport, 2007

- Om andelen högskoleutbildade ökar men dessa inte kan matchas mot mer kvalificerade arbetsuppgifter så kvarstår problemet med ett överutbud i yrken med lägre krav på kvalifikationer.
- Det finns starka tillväxtpolitiska argument för en väl tilltagen dimensionering av högre utbildning. Traditionellt har den tekniska utvecklingsnivån antagits samvariera med efterfrågan på högutbildade. D.v.s. att teknisk utveckling leder till högre efterfrågan på högutbildade. Enligt den amerikanske ekonomiprofessorn Daron Acemoglu är det emellertid inte självklart att ny teknik är komplement till högutbildad arbetskraft.⁹⁵ Historiska exempel visar att teknisk utveckling kan vara komplement till såväl låg- som högutbildad arbetskraft.
- Utbildning lönar sig. De som genomgick yrkesinriktade gymnasier tjänar mer än de som inte gjorde det. Premien på högskoloutbildning är rimligt god: 4-8 procent extra per utbildningsår. Fler utbildningsår i arbetskraften leder till högre BNP.
- Acemoglu menar att huruvida den tekniska utvecklingen medför högre eller lägre efterfrågan på högutbildad arbetskraft avgörs av storleken på marknaden för olika uppfinningar. Om det finns gott om högutbildad arbetskraft kommer den tekniska utvecklingen gå i en riktning mot uppfinningar som är komplement till högutbildad arbetskraft. Utbudet av låg- respektive högutbildad arbetskraft skulle därmed avgöra inriktningen på den tekniska utvecklingen. Självfallet kan inte ett lands utbildningsstrategi, och framför allt inte ett litet lands strategi påverka teknikutvecklingen men väl vilken teknik och vilken arbetsorganisation som används av den teknik som finns tillgänglig.
- Konsensus bland forskarna är att ny teknik leder till ökad efterfrågan på längre utbildade. I USA och i flera andra länder är detta en trolig förklaring till ökade inkomstskillnader. I Sverige och i de nordiska länderna ser vi inte samma fenomen därför att det finns fackliga organisationer och starka kollektivavtal. Vilken produktion som bedrivs i ett land bestäms både av faktorer som ges av omvärlden som efterfrågans inriktning och av den tillgängliga tekniken på världsmarknaden. Men inom varje land så finns det kostnader för kapital och arbetskraft. Kapitalkostnaden bestäms i huvudsak av en internationellt given kapitalavkastning. Hur mycket kapital som används i produktionen i förhållande till arbetskraften bestäms av de relativa priserna på dessa faktorer och prisskillnaden mellan mer kvalificerad och mindre kvalificerad arbetskraft. Det är den faktor i produktionen som är den knappaste resursen som betingar det högre priset. Balansen i utbud av olika utbildningsgrupper kommer därför att styra produktionens inriktning.
- Ett ökat utbud av utbildad arbetskraft behöver inte leda till en minskad lönespridning. Det beror på den relativa förändringen av utbudet av utbildade. I USA ökade utbudet av high school utbildade under andra världskriget genom att kvinnor med denna utbildning gick ut på arbetsmarknaden och ändå ökade relativlönerna för länge utbildade. Ett bra motiv för progressiv dimensionering av högskolan är därför att det kan bidra till mer innovationer och till högre förädlingsvärde per timma i ekonomin. Men felkvalificeringen leder till att den önskade näringspolitiska effekten inte uppstår.

⁹⁵ Acemoglu (1998)

Den leder inte heller till att överskottet på arbetsmarknaden för lägre kvalificerade minskar.

Det finns fyra sätt att bryta överutbildningen.

- Minska utbudet d.v.s. begränsa tillträdet till högskolan och sänka ambitionerna vad gäller den treåriga gymnasieskolan.
- Öka kvalifikationskraven i befintliga jobb. Detta är nu ingen enkel policyvariabel men det kan ske genom att utbildade individer ställer krav på jobben, genom att utbudet av fler utbildade innebär att arbetsgivarna ser möjlighet att ändra produktionen samt genom att högre kostnader för lågutbildade jobb driver fram en rationalisering som minskar antalet enkla arbetsuppgifter.
- Minska diskrimineringen av utrikesfödda och kvinnor i arbetslivet både på ett individuellt och strukturellt plan
- Anpassa utbildningen arbetsmarknadens behov i högre utsträckning och öka matchningen genom instrument som underlättar resurser för smidigare övergång mellan skola och arbetsliv.

Intresse motsättning arbetare och akademiker?

En viss överutbildning måste man nog alltid acceptera i en dynamisk ekonomi men den får inte vara omfattande. Det verkar vara en orimlig uppgift att utbildningen ska vara så dimensionerad att vid varje tillfälle att arbetskraften har exakt de kunskaper som behövs för produktionen. Sannolikt behövs alltid en viss överutbildning för att det inte ska vara brist på utbildad arbetskraft.

Men vad händer om överutbildningen i denna bemärkelse bryts? Tåhlin m.fl. menar att det kommer att leda till ökade löneskillnader och hade arbetskraften inte varit överutbildad hade löneklyftorna ökat. En grund för den slutsatsen är att USA och Storbritannien, där överutbildningen är måttligare, så ökar löneskillnader mer.⁹⁶ Om staten eftersträvar en jämn inkomstfördelning så tycks en viss överutbildning också av detta skäl vara nödvändig. Om det är värt priset är en värderingsfråga.

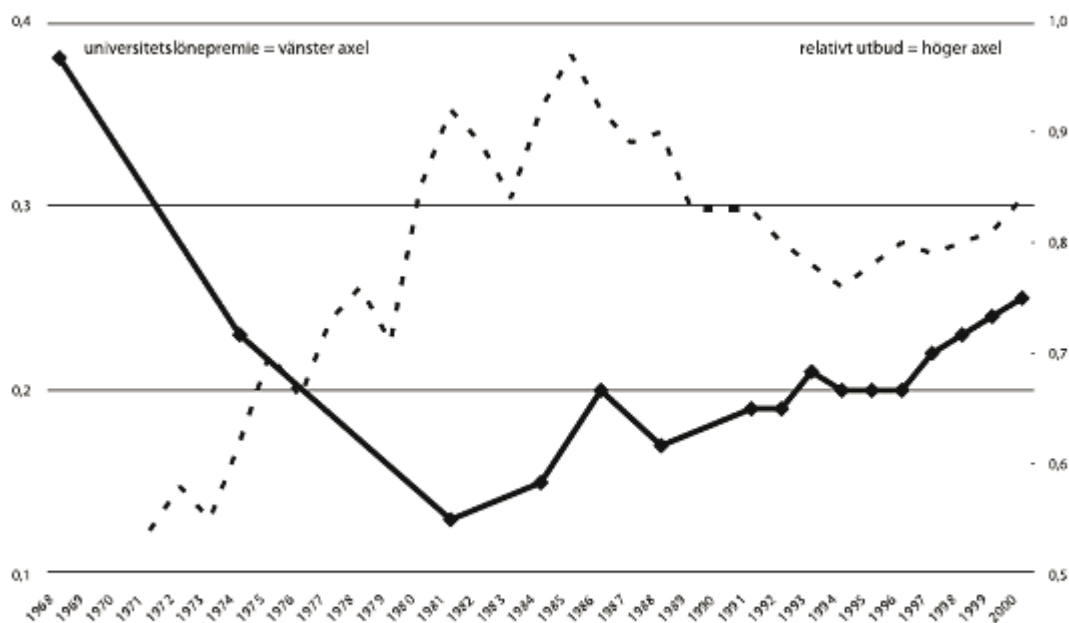
Diagrammet nedan är från SACO:s rapport ”Globaliseringen och akademikernas arbetsmarknad”. Det visar universitetslönepremien (heldragen linje) och det relativa utbudet av universitetsutbildad arbetskraft (streckad linje) som mäts som antalet personer med treårig högskoleutbildning dividerat med antalet personer med treårig gymnasieutbildning.

Diagrammet visar att premien minskar fram till början av 80 - talet samtidigt som utbudet ökar. Ju högre utbud av högskoleutbildade desto lägre premie. Sedan ökar både premien något och även det relativa utbudet en kort period men sedan faller det relativa utbudet igen medan premien fortsätter att öka. Från mitten av 90- talet ökar sedan både utbudet och premien. I SACO:s rapport dras slutsatsen att detta är ett tecken på att de relativa lönerna steg på grund av en efterfrågan i ekonomin vilket i sin tur kan bero på att globaliseringen och den teknologiska utvecklingen har gynnat dem med högre utbildning.⁹⁷

⁹⁶ Tåhlin (2007)

⁹⁷ Granqvist L., Regnér, H. (2007)

Diagram 22

Källa: Gustavsson (2005)

Frågan om överutbildning och behov av begränsningar eller spärrar i utbildningen har diskuterats i Sverige sedan 1930-talet. Det framgår av en skildring av akademikernas fackliga historia. Anders Björnsson från SACO och historiker skriver ”spärrar och praktisk yrkesinriktning i högre utbildning (vid denna tid räknades även realskola och gymnasium som högre utbildning) hette botemedlen”. Rädslan har alltså funnits länge för en överproduktion och proletarisering av det intellektuella. Det är påfallande hur lika dåtidens debatt är dagens. Regeringen inför idag begränsningar av utbildningen och tvingar fram tidiga val utan reella möjligheter till komplettering senare i livet. Problemen och skiljelinjerna tycks vara eviga.⁹⁸

För många lågutbildade är det stora problemet!

Det är mer troligt att det stora problemet med ungas etablering på arbetsmarknaden inte är de som utbildar sig mycket utan de som har svårigheter i ungdomsskolan och inte fullföljer sin gymnasieutbildning. Samtidigt finns det skäl att anta att i de jobb som kräver yrkesutbildning på både gymnasial nivå kommer bristsituationer att uppstå. Under 2007 fanns majoriteten av de jobb där det var störst brist på utbildad arbetskraft inom LO-yrkena. Det var uteslutande jobb som krävde någon form av yrkesutbildning.⁹⁹

I varje samhälle finns det de som kan mer och de som kan mindre. För att åstadkomma en jämn fördelning av sysselsättning och inkomster får det inte finnas en stor grupp med små kunskaper eller t ex många sjuka som inte får hjälp. Problemet blir större om det sker en ökning av dem som inte klarar skolan eller om arbetskraften snabbt tillförs en grupp som inte har tillräckliga kunskaper för att kunna ta allmänt förekommande arbete. Den svenska skolan har under senare år haft ambitionen att utbildningsvägarna inte ska vara stängda för vidare

⁹⁸ Björnsson (2007)

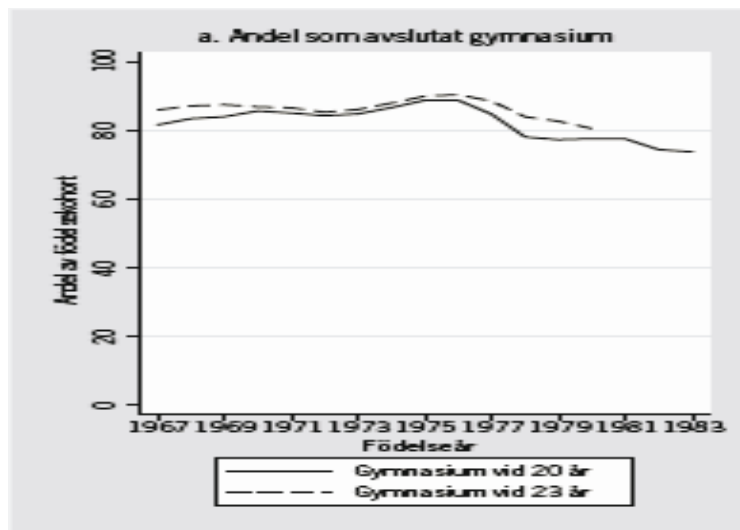
⁹⁹ LO - kongressrapport, 2007

studier utan att de yrkesinriktade gymnasieutbildningarna också ska innehålla teoretiska inslag.

Det finns uppenbara problem i gymnasieskolan och den minskade andel som klarar sin utbildning hänger uppenbart samman med etableringen i arbetslivet. Diagrammet nedan visar årskullar födda 1967 till 1983 och andel med gymnasieexamina vid 20 respektive 23 års ålder.

Diagram 23

Gymnasieexamina, ungdomar födda 1967–1983.

(Källa: Åslund et al. 2006)

Vi ser i diagrammet att andelen av årskullarna som avslutade gymnasiet med examen stiger för de första årskullarna fram till dem som är födda i slutet av 1970-talet men sedan sker en påtaglig minskning av andelen ungdomar med gymnasieexamen. Det är omdiskuterat om det var rätt att förlänga de yrkesinriktade linjerna till tre år. SNS-ekonomerna anser "Om man summerar vad vi vet om de ekonomiska effekterna av förlängningen av de praktiska utbildningarna är det tydligt att mycket litet tyder på att reformen hade positiva effekter på ungdomars arbetsmarknadssituation".¹⁰⁰

Det finns minst fyra sätt att mäta hur väl gymnasieskolan fungerar tillsammans med arbetsmarknaden. Det första är hur många som *fullföljer gymnasiet*. Det andra är *övergången till högskolan*. Det tredje är ungdomars *etablering på arbetsmarknaden efter yrkeslinjerna*. De fjärde och kanske viktigaste är individens *inkomster över livet*.

Fullföljer gymnasiet

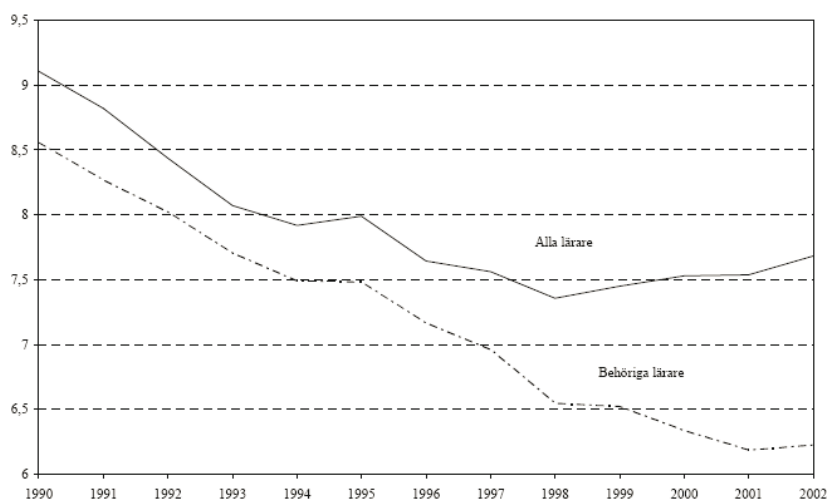
Vi ska översiktligt belysa problemet genom att redovisa de senaste årens utveckling. Av dem som lämnade gymnasieskolan 2006 hade två av tre, eller 68 procent, klarat gymnasiestudierna på de planerade tre åren. Kvinnor hade överlag högre genomströmning

¹⁰⁰ Åslund et al. (2006)

än män, 71 procent jämfört med 65 procent. Bara varannan elev med utländsk bakgrund klarade studierna på tre år, 51 procent. Motsvarande andel för elever med svensk bakgrund var 71 procent. Totalt hade 76 procent av nybörjarna hösten 2001 fått ett slutbetyg efter fem år, d.v.s. senast våren 2006.¹⁰¹ Det måste ses som anmärkningsvärt lågt.

Det försämrade resultatet i gymnasieskolan kan knappast diskuteras utan att redovisa de minskade resurserna i grundskolan. Peter Fredriksson och Björn Öckert har undersökt sambandet mellan resurserna och utfallet i grundskolan. Mellan 1990 och 2002/03 minskade antalet lärare med 15 procent. Den genomsnittliga kommunen minskade antalet grundskollärare från 9,1 till 7,7 per hundra elever. Fallet i andelen behöriga lärare är än större. Konsekvenserna blev att i de skolor där lärartätheten minskade så förflyttades eleverna längre ned i betygsfördelningen.¹⁰²

Diagram 24

Figur 1 Lärartätheten i grundskolan, antal lärare per 100 studenter, 1990/91–2002/03

(Källa: Fredriksson & Öckert 2007)

Eftersom författarna rangordnat eleverna i betygsfördelning är det inte helt enkelt att översätta resultaten till en gripbar storhet. Ett sätt att tolka resultaten är att en kommun som inte hade skurit ner mellan läsåren 1990/91 och 2002/03 hade avancerat cirka 8 procentenheter eller 25 platser i rangordningen av kommunernas genomsnittliga skolresultat. Ett annat sätt att tolka resultaten är effektstorleken motsvarar en tiondel av betygsskillnaden mellan pojkar och flickor. Det indikerar att mindre resurser ger en effekt på betygen av även om effekten inte är särskilt stor. Men i rapporten visas också att pojkarnas resultat vid testet av deras teoretiska kunskaper vid mönstringen försämrades drygt dubbelt som mycket som betygen. Effekten på pojkarnas kunskaper av besparingen i skolan är alltså större än vad som visas av betygen.¹⁰³

Sambandet mellan resurser och studieresultat är omdiskuterat och Sveriges Kommuner och Landsting har i en studie inte kunnat konstatera några självklara samband mellan resultat och resurser.¹⁰⁴ I en översikt av åtskilliga akademiska studier kommer dock USA-ekonomen Alan B. Kruger till slutsatsen att det finns ett samband mellan klasstorlek och studieresultat

¹⁰¹ Skolverket (2007)

¹⁰² Fredriksson & Öckert (2007)

¹⁰³ Fredriksson & Öckert (2007)

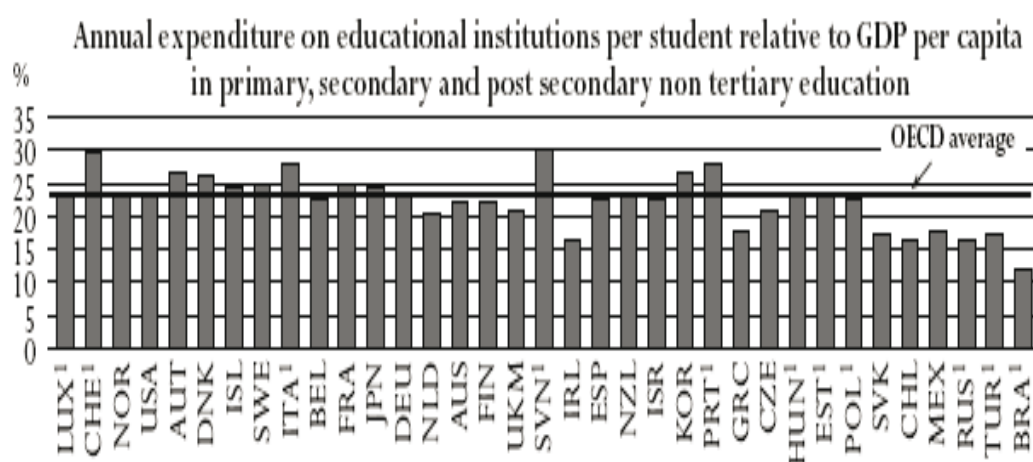
¹⁰⁴ Sveriges Kommuner och Landsting (2007)

och att det är god avkastning på att fördela mer resurser till utbildning och träning för mindre privilegierade grupper i skolan.¹⁰⁵ Andra ekonomer genmäler att klasstorlekarna i USA har minskat utan synliga resultat på kvaliteten i utbildningen.¹⁰⁶

Den sociala sammansättningen bland eleverna i klassrummen eller skillnad i förmåga mellan pojkar och flickor går inte enkelt att påverka med politiska insatser. Fördelningen av resurser till grundskolan är något som är ett uppenbart och tydligt politiskt ansvar.

Sverige har ungefär samma kostnader per studerande relativt BNP som OECD-länderna som genomsnitt, vilket visas av diagrammet nedan.

Diagram 25

(Källa: OECD 2007b)

Fredriksson och Öckert menar att "den kraftiga ekonomiska krisen bidrog till en avsevärd minskning i utbildningsutgifter som andel av BNP: utgiften per elev i grundskolan minskade från 34 procent av BNP per capita 1991 till 24 procent 1999.¹⁰⁷ Om informationen, som bygger på OECD:s data och visar de ackumulerade resurser som varje grundskoleelev fått är riktig så bör detta vara en förklaring till ungdomsskolans problem i Sverige.

Trenden med en allt högre andel som fullföljt gymnasieutbildning bröts således i och med införandet av programgymnasiet. Andelen som fullföljt gymnasieutbildningen sjönk. Å andra sidan har en betydligt större andel ungdomar fått ett år längre gymnasieutbildning än tidigare.

Man kan både se det som ett misslyckande och som framsteg resonerar forskaren Åsa Murray. Andelen som vid 22 – 23 års ålder hade fullföljt 3-4 årig linje eller 3-åriga program var 1978 25 procent för männen och andelen ökade till 72 procent 2002. Motsvarande tal för kvinnor var en ökning från 20 procent till 78 procent. Sverige har alltså tidigare än andra etablerat en högre nivå med väsentligt fler som har en gymnasieutbildning. Fler har 2006 behörighet till högskolan än i början av 2000- talet. Mot denna relativa optimism talar risken för att ett

¹⁰⁵ Kruger (2004)

¹⁰⁶ Heckman & Krueger, (2003) Kommentarer av E.A.Hanushek i *Inequality in America- What role for Human Capital Policies*

¹⁰⁷ Fredriksson & Öckert (2007)

misslyckande i gymnasiet stämplar individerna på den framtida arbetsmarknaden och att denna effekt skulle vara större än den positiva effekten av fler elever som läser mer.¹⁰⁸

Ytterligare ett perspektiv på problemen får man vid OECD:s jämförelse av andelen av befolkningen som år 2005 hade genomgått gymnasial utbildning. Andelen gymnasieutbildade var inom EU-19 79 procent mot i Sverige 91 procent. Bland de äldre var skillnaden än större. Av de mellan 55 och 64 år är andelen med gymnasieutbildning i Sverige 72 procent mot 54 procent i EU-19. En tidigare ambitiös utbildningspolitik verkar ha inneburit att det är fler i Sverige med gymnasial utbildning och att Sverige i detta avseende ligger före andra länder.¹⁰⁹

Kritiker av ungdomsskolan är tveksamma till om det går att ha höga ambitioner vad gäller ungdomars utbildning och att det för låga fullföljandet i gymnasiet är ett exempel på detta. De har med andra ord en pessimistisk bild av förmågan att tillgodogöra sig undervisningen hos en del av de studerande på gymnasiet. Frågan är om inte förmågan att tillgodogöra sig undervisning kan påverkas av vilka resurser skolan har och hur skolan är organiserad. Vi är inte övertygade om att det finns tillräckligt stöd för slutsatsen att det var fel att förlänga gymnasieutbildningen. Istället för att begränsa utbildningen kan det finnas skäl att se över andra sätt att göra de yrkesförberedande linjerna både starkt yrkesinriktade och högskolebehörighetsgivande t.ex. genom att se över hur de teoretiska ämnena implementeras och knyts starkare till de yrkesspecifika ämnena i utbildningen.

En slutsats är att om Sverige vill nå en jämnare fördelning i utfall av kunskap än i andra länder, vilket är en förutsättning för en jämnare inkomstfördelning, så måste också kostnaden för ungdomsutbildningen vara högre. Detta gäller särskilt om Sverige ska ha en högre invandring än andra länder med samtidigt ambitiösa mål om integration i samhället.

Övergångarna

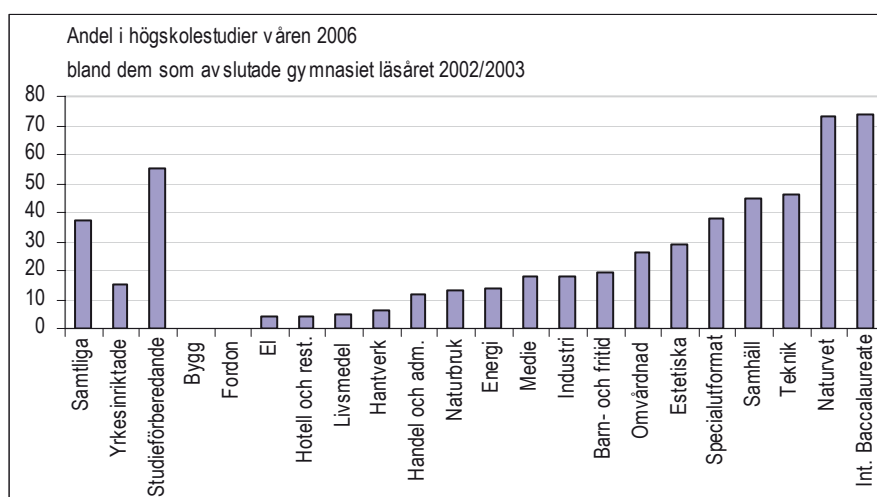
Den omnämnda rapporten från SNS hävdar att förlängningen av de yrkesinriktade gymnasier endast hade små effekter på övergångarna till högre utbildning vilket talar för att de inte ska vara treåriga.

Av elever som gick på de yrkesinriktade programmen 2002/2003 gick 15 procent på högskola våren 2006 . Av dem som gick ut studieförberedande var motsvarande andel 55 procent.

¹⁰⁸ Murray (2007)

¹⁰⁹ OECD (2007b)

Diagram 26

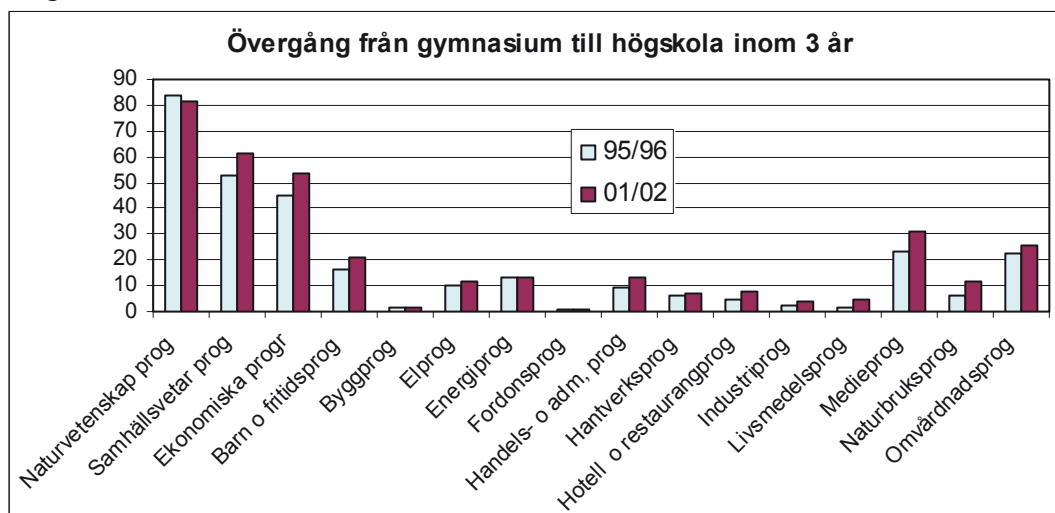

(Källa: Skolverket)

Övergången till högskola från de yrkesinriktade programmen inom tre år är mycket låg från t.ex. bygg- och fordonsprogrammen. Men för andra program, som barn och fritid samt omvårdnadsprogrammen, är det 19 respektive 26 procent som läser på högskola inom tre år.

En något mer positiv bild av utvecklingen av övergångarna till högskolan ges av SCB:s redovisning av gymnasieungdomars studieövergångar från 1992/93 och framåt. Av dem som gick de yrkesförberedande treåriga programmen gick 1995/96 10,6 procent till högskola inom tre år efter avgången från gymnasiet. Denna andel ökade till 16,5 procent 2001/02. Det är en stor övervikt från studerande från Barn- och fritid, Omvårdnad, Media och Estetiska programmen som studerar vidare. Av de mansdominerade programmen som bygg och fordon är det mycket få som läser vidare.

Diagram 27

(Källa: SCB 2006a)

Könsuppdelad arbetsmarknad

Man bör vid analys av övergången till högskola ta hänsyn till att det är en starkt könsuppdelad arbetsmarknad. Kvinnors och mäns skäl för att läsa vidare kan radikalt skilja sig åt på grund av faktorer som inte främst har med de yrkesinriktade linjerna att göra. Det kan t.ex. vara så att de kvinnodominerade yrken som dessa program kvalificerar för lönar sig i så liten utsträckning att kvinnor avstår från dessa yrken och studerar vidare.

Sammansättnings effekter

Forskningen visar också att det finns sammansättningseffekter som påverkar övergångarna. Gymnasiereformen verkar ha medfört att den sociala snedrekryteringen till gymnasiet mildrades något. Detta skedde dock inte genom att barn från tjänstemannahem med relativt höga betyg kom att se yrkesutbildningar som mer attraktiva, utan genom att fler barn från arbetarhem kom att välja Samhällsprogrammet vid låga betyg eller Naturvetenskapliga programmet vid höga. Jan O Jonsson hävdar att det som drev utjämningen snarare var att fler kom att undvika yrkesprogrammen än att fler kom att attraheras av dem.¹¹⁰

Det sker således en selektering av elever till de yrkesinriktade linjerna. Wadensjö och Olofsson rapporterar en övergång till dessa utbildningar med elever som hade betyg under genomsnittet från grundskolan. Det är således en tydlig ökad social selektion in i gruppen med yrkesinriktade studier från elever med låga betyg.¹¹¹

Det verkar så som om gymnasiereformen samt kanske utvecklingen på arbetsmarknaden innebar att de arbetarbarn som tidigare förväntades att gå yrkesprogram kom att välja bort dessa och att elever med något sämre studieförutsättningar och med mindre valmöjligheter därför kom att utgöra en större andel i programmen. Det är dock inte ett argument mot att dessa program förlängdes och att förlängningen i sig orsakade svårigheter för ungdomars etablering på arbetsmarknaden.¹¹²

Erika Ekström har i sin doktorsavhandling för några år sedan mer precist undersökt vad som hänt med de elever som tidigare än andra började på treårig gymnasielinje. En del kommuner var pilotkommuner och införde denna skolform tidigare än andra. Det gav möjlighet att jämföra utfallet för olika elever. Reformen hade två syften: att öka andelen som gick till högskola och minska ungdomsarbetslösheten. Resultatet var positivt för det första men inte för det andra målet. Sannolikheten att fortsätta till högskolan inom 6 år var cirka 33 procentenheter högre för elever med en treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning.¹¹³

Summering övergångar

Minst fyra faktorer kan ha påverkat övergången till högskolan från de yrkesinriktade gymnasierna. Det är:

- a, försämrade studiemedel för högskolestudier,
- b, den ändrade sociala sammansättningen hos eleverna på yrkesprogrammen,
- c, besparingar i grundskolan, som särskilt tycks ha verkat negativt på pojkars inläring, och
- d, den höga arbetslösheten.

¹¹⁰ Jonsson (2007)

¹¹¹ Olofsson & Wadensjö (2006)

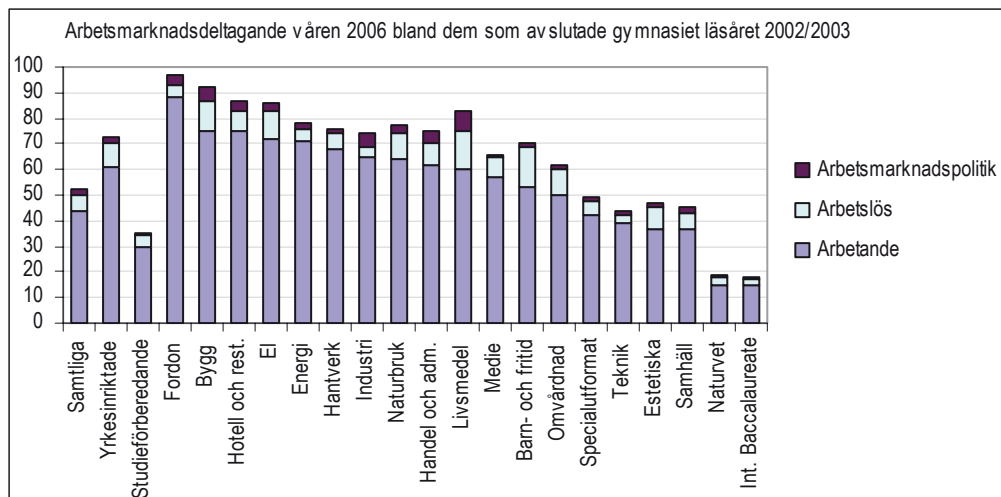
¹¹² Olofsson & Wadensjö (2006)

¹¹³ Ekström (2003)

Punkten a, b och c kan ha motverkat övergångsannolikheten till högskolan. Punkten d kan ha verkat i båda riktningarna enligt vår bedömning.

Yrkesutbildning ger jobb

Diagram 28

Källa: Skolverket

Det är stora skillnader mellan utbildningar när det gäller övergången till arbete. Olofsson och Wadensjö påpekar att bland de yrkesorienterade utbildningarna har arbetslösheten varit lägst för dem som har följt el- och fordonsutbildningarna. Detta är utbildningar med väldefinierade yrkesprofiler och tydliga certifieringsregler.

Män befinner sig i de verksamheter som erbjuder tryggast sysselsättning och förmånligast inkomstutveckling. Trots att omvårdnads- och barn- och fritidsutbildningarna också är orienterade mot väletablerade yrkesverksamheter är arbetslösheten högre och inkomsterna betydligt lägre än för dem från el- och fordonsutbildningarna. En förklaring är att många av kvinnorna arbetar deltid. Den höga andelen långtidsarbetslösa kan återspegla omfattande deltidarbetslöshet.¹¹⁴

Målsättningen med utbildning vare sig den är på gymnasium eller högskola är att individen ska få etablera sig på arbetsmarknaden och få goda inkomster.

Med stor sannolikhet har de yrkesinriktade linjerna haft god effekt på inkomsterna. Under 1990-talet har yrkesutbildade 20 – 24-åringar haft en klart bättre inkomstutveckling än de utan gymnasieutbildning. De yrkesutbildade har också haft högre sysselsättnings- och inkomstnivåer än de som har gått en teoretisk gymnasieutbildning, vilket främst förklaras av att de senare fortfarande studerar. De yrkesutbildade har under åren 1993 och framåt varit underrepresenterade bland socialbidragstagarna liksom bland dem med inkomster mindre än ett prisbasbelopp. Samtidigt är de överrepresenterade bland dem som har inkomster högre än tre prisbasbelopp. Den låga andelen socialbidragstagare och höga andelen med goda inkomster talar för att yrkesutbildningen har givit bättre förutsättningar för unga att inte bara få arbete utan också möjligheter att kvalificera sig för arbetslöshetsersättning eller andra

¹¹⁴ Olofsson & Wadensjö (2006)

socialförsäkringar. Det går alltså relativt väl för ungdomar från de yrkesinriktade gymnasierna.¹¹⁵

LO har till sin kongress förslagit satsningar på yrkesutbildningar och i fler rapporter visat på kvalitetsproblem med nuvarande gymnasiala yrkesprogram och dess svårillgänglighet för unga vuxna.¹¹⁶

Inkomster över livet

Det är inte övergången till högskola eller vilken linje man valt som är målet med utbildningen. Det viktigaste måttet på om utbildningen är motiverad är löneutvecklingen över livet för dem som genomgått utbildningen. Men det är sannolikt ännu för tidigt att utvärdera gymnasieskolan.

Det är först ganska lång tid i efterhand som man mer säkert kan utvärdera relativt nyligen genomförda skolsatsningar. Därför bör man kunna dra slutsatser och till och med stödja sig på utvärderingar av utbildningssatsningar som skedde för flera decennier sedan.

I den mycket ansedda tidskriften *The American Economic Review* publicerades 2005 en studie över effekter av införandet av grundskolan i Sverige "Educational Reform, Ability, and Family Background" av forskarna Costas Meghir och Märten Palme.

Grundskolan infördes inte i alla kommuner samtidigt, utan stegvis, som ett socialt experiment. Från 1949 till att den infördes i hela landet 1962. Denna gav forskarna en unik möjlighet genom att jämföra de elever som genomgick den nya grundskolan med dem som följde det gamla systemet med folkskola och realskola. För att beakta eventuell icke slumpmässigt urval av experimentkommuner, kunde de jämföra utfallen för mellan successiva kohorter i samma kommun.

Resultaten visar att barn från hem med föräldrar som har låg utbildning tydligt gynnades av reformen. I genomsnitt gav reformen en löneökning på nästan 3,5 procent. Resultaten visar också på signifikanta effekter på sekundär utbildning: de som gick igenom reformen från utbildade hem skaffade sig i högre utsträckning yrkesutbildning jämfört med motsvarande grupp som följde det gamla systemet. Slutligen visar resultaten att det gamla systemet, för båda utfallen, gynnade de barn som kom från hem med högt utbildade föräldrar.¹¹⁷

Genom denna senare studie står vi på säker mark när det gäller de långsiktiga effekterna av offentliga insatser som syftar till att lyfta kunskaper för elever där föräldrarna har begränsade egen förmåga att stödja sina barns studier.

Sammanfattning

- Hur många som går igenom gymnasiet kommer att styra hur mycket individerna arbetar över livet, var de arbetar och vad de tjänar som äldre. Ungas etablering av gymnasieutbildning tidigt i livet kommer att styra hur hög sysselsättningen blir vid jämn fördelning av inkomsterna.

¹¹⁵ Olofsson & Wadensjö (2006)

¹¹⁶ LO:s kongressrapport 2007 samt se t.ex. Hagnefur, 2007 samt Wennemo och Hagnefur 2007

¹¹⁷ Meghir & Palme (2005)

- Ett viktigt mål för ungdomars etablering är deras framtida inkomster. Och hur det går för unga vuxna kan utvärderas först efter ganska lång tid. Grundskolan som infördes för cirka 50 år sedan visar att barn från hem med föräldrar som har låg utbildning tydligt gynnades av reformen. I genomsnitt gav reformen en löneökning på nästan 3,5 procent.

6. SLUTSATSER

Inledningsvis ställde vi frågan om det svenska samhället, inför det tryck det utsätts för från en alltmer global marknad, kan hålla en jämn inkomstfördelning vilket i sin tur förutsätter en rimligt jämn fördelning av kunskap?

Vår rapport visar de krav som följer av den Rehn-Meidnerska arbetsmarknadsmodellen och LOs önskan om en solidarisk lönepolitik. Kravanalysen utgår ifrån att jämförelsevis höga lägstalöner kommer att bidra till en ständig omvandling av hur produktionen är organiserad. Höga lägstalöner i avtalen krävs för att förhindra att låglönejobb uppstår. Höga lägstalöner kräver också att unga behöver stöd och hjälp i kontakterna med arbetslivet för att få anställning. Det gäller inte minst för dem som själva saknar det sociala kapital som behövs för att få ett arbete.

Rehn-Meidnermodellen förutsätter relativt begränsade skillnader i produktivitet mellan individer för att de ska klara modellens krav på strukturell omvandling och för att det ska vara möjligt med en sammanpressad lönestruktur. Modellen förutsätter att samhällets verktyg som skola och arbetsmarknadspolitik samt socialförsäkringar bidrar till sammanpressning av individernas produktivitet.

Det finns ett starkt samband mellan social rörlighet och fördelningen av löner. Ett samhälle kan inte välja bort omvandlingstrycket utan bara bestämma graden av rörlighet samt graden av löneojämlikhet.

Den sociala rörligheten har betydelse för hur hög sysselsättningen kan bli vid en given inkomstfördelning. Utan social rörlighet och med starka kollektivavtal kommer det att uppstå ett överutbud som leder till generellt lägre sysselsättning.

Graden av rörlighet i samhället, mätt som hur mycket av inkomstpositionen som flyttas från föräldrar till barn, styrs av tillgänglighet till utbildning. Vill fackföreningarna ha en sammanpressad lönestruktur bör därför subventioner till utbildning välkomnas för att ge önskad effekt på lönestruktur och sysselsättning. Men det ska vara utbildning som leder till matchning till arbete som efterfrågas. Om inriktningen på politiken är att begränsa tillträdet till utbildning så kommer konsekvenserna av detta att bli lägre social rörlighet och större lönespridning.

Vår utgångspunkt är inte hur många som studerar på olika nivåer utan balansen mellan utbud och efterfrågan på olika delarbetsmarknader.

Det är inte heller en logisk nödvändighet att subventioner till högre studier leder till högre social rörlighet. Det beror bland annat på hur subventionerna är utformade och vilka övriga hinder för högre utbildning som existerar. Generella subventioner till högre utbildning gör det

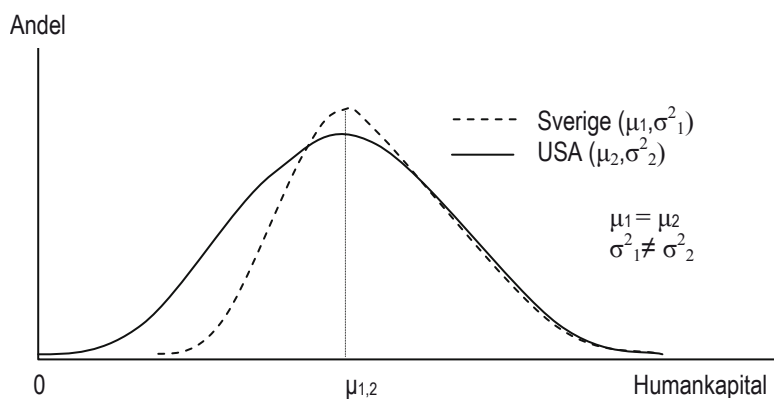
dock möjligt för fler ungdomar från arbetarklassen att skaffa sig högre utbildning. Genom att på sikt minska löneskillnaderna kan också subventioner minska hindren för ungdomar med mindre stark ekonomi och bakgrund att studera och på så sätt bidra till ökad social rörlighet.

Det innebär att den svenska modellen kräver att utbildningssystemet ger alla ungdomar en god utbildning, vare sig det gäller bra yrkesförberedande utbildningar eller högskoleutbildningar.

Vi visar på uppgiften i ett schematiskt diagram nedan. Modellen förutsätter enligt diagrammet att fördelningen av befolkningens kunskaper pressas samman så att den ”vänstra svansen” i fördelningen förs mot mitten, d.v.s. färre med grundskoleutbildning eller saknar fullständiga betyg och fler som klarar gymnasieskolan. Men också fler som går igenom högskolan med arbetsmarknadsrelevant examen.

Diagram 29

Fördelning av humankapitalet Sverige och USA. Stiliserad figur

Andelen som går ur högskolan från gymnasiet med godtagbara kunskaper är ett viktigt men dock bara ett intermediärt mål. Etablering på arbetsmarknaden genom sysselsättning är inte heller ett tillräckligt ambitiöst mål, det kan ske genom jobb till låga löner. Utifrån den tankesamling som Rehn-Meidnermodellen ger så är det inte utbildningsnivån det avgörande måttet utan de livsinkomster som utbildningen ger individerna samt fördelning av inkomsterna mellan individerna.

Bourdieu's teorier berättar om hur svårt det är att förändra eller omfördela det kulturella kapitalet. Att ha ekonomiska svårigheter i ungdomen är bara måttligt korrelerat med problem senare i livet. Däremot betyder reproduktion av klass och könsmönster mer och tycks vara mycket svårt att bryta. Ett exempel är att föräldrarnas utbildningsnivå fortfarande starkt präglar barnens övergång till högskolan, kvinnors löner i förhållande till mäns löner förändras knappt märkbart på 20 år och personer med utländsk bakgrund har en lösare anknytning till arbetsmarknaden än de som har svenskfödda föräldrar.

Vi ställde frågan om betydelsen av ägandet (ekonomiskt kapital) i förhållande till andra faktorer när det gäller förutsättningar att utjämna klasskillnader? Vi tror att det politiska systemet underskattar hur stark betydelsen av de olika kapitalen är och staten måste ”förstå” Bourdieu och använda de verktyg som kan utjämna både ekonomiskt men också socialt och

kulturellt kapital. Sannolikt finns de just i övergången mellan skola och arbetsliv. Men också genom tidiga insatser mot mindre privilegierade hushåll.

I rapporten anges flera förklaringar till problemen med etablering för ungdomar som har utrikes bakgrund:

- Den första komponenten är att otillräckliga kunskaper hos många ungdomar är en del av problemet vilket visar att bara hälften fullföljer gymnasiet.
- En andra komponent är att klasstillhörighet i vissa fall mer än etnicitet styr ungdomars val av utbildning. Ungdomar med utrikes bakgrund studerar ungefär lika ofta på högskolan som ungdomar med svensk bakgrund förutsatt att de har föräldrar med högre utbildning. Däremot har ungdomar med utrikes bakgrund med kortare utbildning långvariga problem med att etablera sig på arbetsmarknaden.
- Den tredje komponenten är dock att det finns en tydlig och uppenbar diskriminering i anställningar. De är när man konstanthåller för social bakgrund, d.v.s. klass, så har dessa ungdomar hälften så hög sysselsättning som de inrikesfödda. Utrikesfödda kallas hälften så ofta till anställningsinterjuver.
- Den fjärde komponenten är den strukturella diskrimineringen i samhället som har att göra med socialt kapital och nätverk, alltså inte diskriminering i kontrakt utan i kontakt.
- Den femte komponenten är att bostads och skolsegregationen i sig missgynnar elever från områden som har en högre andel migrantbarn än 40 procent. En geografisk koncentration av missgynnade hushåll får effekter på barnens skolprestationer.

Strukturen på arbetsmarknaden innebär att redan vid 25 års ålder är lönestrukturen utifrån kön cementerad och kvinnor tjänar mindre än män. Det finns också en överutbildning som är särskilt påtaglig för kvinnor. De har mer utbildning än vad som behövs i deras arbete och det gäller särskilt de med deltidsarbete.

Om Sverige vill nå en jämnare fördelning av utfall i kunskap, än i andra länder, vilket är en förutsättning för en jämnare inkomstfördelning än i andra länder, så måste också kostnaden för ungdomsutbildningen vara högre. Det är omtvistat men vi tror att det finns ett samband mellan kostnader för utbildning och dess tillgänglighet och utfallet. Den stora grundskolereformen för ett halvsekel sedan inger hopp. Barn från hem med föräldrar som har låg utbildning gynnades tydligt av reformen med högre löner och fler som skaffade sig yrkesutbildning jämför med motsvarande grupp som följde det gamla systemet.

Den internationella jämförelsen visar att i länder med liknande arbetsmarknadsmodeller kan det skilja sig stort när det gäller de ungas etablering i arbetslivet. Det tycks finnas flera vägar att välja. Men om Sverige skall kunna bibehålla eller minska lönespridningen så är social rörlighet och bättre fungerande övergång till arbetslivet en nödvändighet.

7. Sammanfattning

I rapporten fokuseras på etnicitet, kön och klass och hur bakgrunden påverkar individens möjligheter att etablera sig i arbetslivet.

Det finns med stor sannolikhet ett samband mellan graden av social rörlighet och inkomstutjämnning.

Vi argumenterar för att ett jämlikt samhälle behöver en omfattande rörlighet. Social rörlighet är en förutsättning för en sammanpressad lönestruktur. Med social rörlighet menar vi sambandet mellan föräldrarnas inkomster och barnens inkomstposition eller hur mycket föräldrarnas utbildningsbakgrund styr barnens utbildning.

Vi prövar de argument som hävdar att det är för hög tillgänglighet och subvention av utbildningen i Sverige. Det gäller både omfattningen av den gymnasiala utbildningen och högskolan. Vår slutsats är att det är för låg utbildning, felutbildning, och behoven av matchning som bör stå i centrum för diskussionen, inte överutbildning.

Våra resultat visar att:

Ungas inträde och försörjning

- Den ålder då ungdomar har etablerats i arbetslivet har stigit. 70 procent av dem som var födda före 1971 kommit in på arbetsmarknaden vid 21 års ålder. För de som var födda i början av 1980-talet var andelen cirka 40 procent. Unga är också arbetslösa i högre utsträckning än vuxna och Sverige har en högre ungdomsarbetslöshet än t ex EU:s genomsnitt bland unga 15 – 24 år.
- I det moderna Sverige framträder åren som unga vuxna som en fas med hög risk att vara fattig. Socialstyrelsen menar att detta är något historiskt nytt. Ökad andel studerande är bara en förklaring, också i gruppen ej studerande har fattigdomen ökat.
- Svårigheter på arbetsmarknaden i ungdomen har bara en begränsad effekt på problem senare i livet. Reproduktion av klass och könsmonster betyder mycket mer. Långvarig arbetslöshet i ungdomen får dock effekter senare i livet.
- Värdet av studiemedlen i förhållande till en industriarbetarlön har minskat från 74 procent 1990 till 52 procent av en industriarbetarlön 2007. Med nuvarande konstruktion kommer det bara att vara 45 procent år 2015.
- Utbildning lönar sig. De som genomgick yrkesinriktade gymnasier tjänar mer än de som inte gjorde det. Premien på högskoloutbildning är rimligt god: 4-8 procent extra per utbildningsår. Fler utbildningsår i arbetskraften leder till högre BNP.
- Hur många som går igenom gymnasiet kommer att styra hur hög sysselsättningen blir vid en jämn fördelning av inkomsterna.
- Hur det går för unga vuxna kan utvärderas först efter ganska lång tid. Grundskolan som införde för cirka 50 år sedan visar att barn från hem med föräldrar som har låg utbildning tydligt gynnades av reformen. I genomsnitt gav reformen en löneökning på nästan 3,5 procent.

Etnicitet, kön och klass

Vi har använt oss av Bourdieus teorier om kapital för att försöka se hur position utifrån både etnicitet kön och klass påverkar etablering och försörjning för unga.

- Det räcker inte att göra bra ifrån sig i skolan för att få ett arbete. Det är inte bara diskriminering i kontrakt utan också diskriminering i kontakt som påverkar framförallt ungdomar med utländsk bakgrund. Det sociala kapitalet är oerhört relevant för att etablera sig i arbetslivet.
- Det finns en betydande direkt diskriminering av utrikesfödda på arbetsmarknaden. En studie från ILO har visat att personer som tillhör en minoritets behöver t.ex. söka dubbelt så många jobb för att bli kallade till intervju än personer som tillhör en majoritetsgrupp. Adoptivbarn med ett sannolikt icke-europeiskt utseende har högre arbetslöshet än adoptivbarn som sannolikt ser ut som européer.
- När forskarna kan konstanthålla för social bakgrund, utbildning och betyg i svenska så är det etnicitet som styr oddsen att vara sysselsatt. De inrikesfödda individerna med två föräldrar från icke västland har hälften så stor chans att vara sysselsatta som de inrikesfödda individerna med inrikes födda föräldrar.
- Det är tvärt om när det gäller utbildning; klasstillhörighet styr mer än etniciteten som ungdomars utbildningskarriär. Det är inte att ha utlandsfödda föräldrar eller att vara utlandsfödd som tycks det vara avgörande utan det är föräldrarnas sociala bakgrund eller utbildningsnivå. Andelen högskolestuderande med föräldrar med högskolebakgrund där barnen som invandrat före 13 år ålder avviker bara med några procent från högskoleandel för de med inrikes bakgrund och samma sociala bakgrund.
- Utbildningsnivån skapar olika villkor bland gruppen som har utländsk bakgrund. Det finns en relativt liten skillnad i sysselsättning bland högskoleutbildade 30-åringar med olika ursprung. För unga med utländsk bakgrund och med en kort utbildning, kvarstår efter ett decennium en sysselsättningsskillnad på cirka 10 procentenheter i förhållande till de inrikesfödda.
- Andel av de unga anställda som arbetar heltid har sjunkit. Bland unga män 20 – 24 år från 92 till cirka 75 procent och bland unga kvinnor från 70 till cirka 43 procent. Spegelbilden av detta är en ökad andel deltidsarbetare. Det tycks dock vara LO-kvinnorna som blir kvar i deltidsarbete även i vuxen ålder. Närmare hälften av LO-kvinnorna arbetar deltid i åldersgruppen 20 – 64 år.
- De tidsbegränsade anställningarna har ökat. För gruppen 20 – 24 år är de tidsbegränsade anställningarna 2007 ungefär lika vanliga som tillsvidareanställningarna. Visstidsanställningarna är fler i andel och har ökat mer för kvinnor än för män.
- När arbetare är 25 år skiljer det ungefär 2 000 kronor i medellön mellan män och kvinnor. Kvinnors medellön utgör vid 25 års ålder för arbetare cirka 87 procent av männens medellön. När de är 35 år gamla är skillnaden cirka 3 000 kr och kvinnors medellön är cirka 84 procent av männens. För tjänstemän vid 35 års ålder är

löneskillnaden cirka 5 000 kr vilket ger att kvinnliga tjänstemän endast har en medellön som är 78 procent av männens. Vid 25 års ålder var medellönen 91 procent av männens i samma grupp.

- Överutbildning återspeglar könsskillnader. Men medan var fjärde man är underutbildad gäller samma sak bara var sjunde kvinna. När det gäller överutbildning är förhållandet de motsatta, var tredje kvinna är överutbildad mot bara var fjärde man. Det är också en hög andel och påtagligt ökad andel av dem som arbetar deltid som är överutbildade. Det är 57-58 procents överrisk att kvinnor i lågkvalificerade yrken ska vara överutbildade jämfört med männen . Också här spelar det sociala kapitalet in. Det finns för kvinnor svårtillgängliga nätverk som byggts upp av och för män där kvinnor precis som personer som är utlandsfödda, diskrimineras i kontrakt, inte i kontakt när det gäller tillgång till maktpositioner i arbetslivet eller vissa typer av arbeten.
- Nästan 60 procent av högskolans elever utgörs av kvinnor men inom de prestigefyllda programmen gäller det omvända, nästan 60 procent av dessa studenter är män.

Ny teknik och handel innebär en ständig strukturell förändring vilket innebär att efterfrågan minskar på arbetskraft med kort utbildning. Det innebär *att ett samhälle inte kan välja bort omvandlingstrycket utan bara bestämma graden av rörlighet samt graden av löneojämlikhet.*

Om inriktningen på politiken är att begränsa tillträdet till utbildning så kommer konsekvenserna av detta att bli lägre social rörlighet och större lönespridning.

Om Sverige vill nå en jämnare fördelning av utfall i kunskap, än i andra länder, vilket är en förutsättning för en jämnare inkomstfördelning än i andra länder så måste också kostnaden för såväl ungdomsutbildningen som kompletterande vuxenutbildning vara högre. Detta gäller särskilt om Sverige ska ha ambitiösa mål om integration och jämställdhet.

10. REFERENSER

- Acemoglu, D. (1998), "Why Do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality", *Quarterly Journal of Economics*, vol 113
- Acemoglu, D. & Pischke, J-S. (1999), "The structure of Wages and Investment in General Training", *Journal of Political Economy*, vol 107
- Acemoglu, D. & Pischke, J-S. (2001), "Changes in Wages Structure and Family Income and Childrens Education", *European Economic Review*, vol 45
- Acemoglu, D. (2001b), "Good Jobs versus Bad Jobs", *Journal of Labor Economics*, vol 19
- Acemoglu, D. (2002), "Technical change, Inequality, and The Labor Market", *Journal of Economic Literature*, vol 40
- AMS, *webbaserad databas*, Arbetsmarknadsstyrelsen.
- Andersson, D. & Kainelainen, A. (2007), *Vem vinner på lägre löner?* LO-rapport.
- Andersson, R., Musterd, S., Galster, G. & Kauppinen, T. (2007a), "What Mix Matters? Exploring the relationships between individuals' incomes and different measures of their neighbourhood context", *Housing Studies*, vol 22, nr 5, s 637-660.
- Andersson, U. (2007), "Sociala förändringar och växande medietbud skapar nya medievanor bland unga". *Projektet unga vuxna*, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Arai, M., Schröder, L. & Vilhemsson, R. (2000), *En svartvit arbetsmarknad – en ESO-rapport om vägen från skola till arbete*. Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO), Ds 2000:47.
- Behtoui, A. (2004), "Informal Recruitment Methods and Disadvantages of Immigrants in the Swedish Labour Market" i *13th Nordic Migration Conference*. Academy for Migration Studies in Denmark (AMID).
- Behtoui, A. (2006), "Om de hade på rätt plats födda föräldrar. Om ungdomar med utländsk bakgrund i det svenska utbildningssystemet och på den svenska arbetsmarknaden", expertbilaga till *Rapport Integration 2005*, Integrationsverket, Norrköping.
- Behtoui, A. (2007), *Unequal Opportunities: The Impact of Social Capital and Recruitment Methods on Immigrants and Their Children in the Swedish Labour Market*, doktorsavhandling, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Berg, I. (1972), *Education and jobs: the great training robbery*, Praeger, New York.
- Berggren, C. (2007), "Arbetsmarknaden och efterfrågan på högre utbildning", i Olofsson, J. (red), *Utbildningsvägen vart leder den? : om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*, SNS Förlag, Stockholm.

- Björklund, A. & Lindahl, M. (2005), *Utbildning och ekonomisk utveckling - vad visar den empiriska forskningen om orsakssambanden?*, ESS 2005:1, Expertgruppen för studier i samhällsekonomi, Finansdepartementet.
- Björnsson, A. (2007), *I kunskapens intresse: SACO:s första sex decennier*, Carlsson, Stockholm.
- Blanden, J., Goodman, A., Gregg, P., & Machin, S. (2004), "Changes in Intergenerational Mobility in Britain", i Corak, M. (red) *Generational Income Mobility in North America and Europe*, Cambridge University Press.
- Blossfeld, H-P. & Yossi, S. (1993), *Persistent inequality: changing educational attainment in thirteen countries*, Westview Press, Boulder.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction: a social critique of the judgement of taste*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Bourdieu, P. (1999) Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori. Daidalos.
- Bourdieu, P. (2001a), "*The Forms of Capital*" in The sociology of economic life, (edited by Mark Granovetter and Richard Swedberg) Boulder and Oxford Westview Press
- Bourdieu, P. (2001b), "Masculine domination" Cambridge: Polity
- Carlsson, M. & Rooth, D-O. (2006), "Evidence of Ethnic Discrimination in the Swedish Labor Market Using Experimental Data", Discussion Paper No. 2281, Institute for the Study of Labour (IZA), Bonn.
- Carneiro, P. & Heckman, J.J. (2003) IZA (The Institute for the study of Labor, Berlin, Germany) DP No 821 Human capital policy.
- Chiswick, B-R. (1977), "Sons of immigrants: are they at Earnings of Foreign-Born men", *Journal of Political Economy*, vol 85, nr 5, s 897-922.
- Coleman, J. (1988), "Social Capital in the Creation of Human Capital", *The American Journal of Sociology*, vol 94, supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure, s S95-S120.
- Corak, M. (2006), "Do Poor Children Become Poor Adults? Lesson from a Cross Country Comparison of Generations Earnings Mobility", Discussion Paper no. 1993. IZA. Bonn.
- CSN (2003), *Uppföljning av 2001 års studiestödsreform*, centrala studiestödsnämnden, Sundsvall.
- CSN (2006), *Årsredovisning 2006*, centrala studiestödsnämnden, Sundsvall.
- Dryler, H. (2000), *The impact of school and classroom characteristics on educational choices by boys and girls: a multilevel analysis*, Institutet för social forskning, Stockholm.

Dryler, H. (2001), "Etnisk segregation i skolan: effekter på ungdomars betyg och övergång till gymnasieskolan", i Fritzell, J & Palme, J. (red) *Välfärdens finansiering och fördelning: antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*, Fritzes, Stockholm.

Ekström, E. (2001), "Arbetsgivarnas rekryteringsbeteende", rapport 2001:3, IFAU, Uppsala.

Ekström, E. (2003), *Essays on inequality and education*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.

Erickson, B-H. (2004), "The Distribution of Gendered Social Capital in Canada", i Flap, H. & Völker, B. (red) *Routledge Advances in Sociology*, 9, Routledge, London.

Eriksson, S. (2007), *Arbetsutbud och sysselsättning bland personer med utländsk bakgrund*, Ds 2007:4, Finansdepartementet.

Erikson, R. & Jonsson, J-O. (1993), *Ursprung och utbildning: social snedrekrytering till högre studier: huvudbetänkande*, SOU 1993:85, Fritzes, Stockholm.

Eurostat, *webbaserad databas*.

Freeman, R. (1976), *The overeducated American*, Academic Press, New York.

Fredriksson, P. & Öckert, B. (2007), "Hur påverkas studieresultat av resurser?", rapport 2007:24, IFAU, Uppsala.

Granovetter, M. (1995), *Getting a job: a study of contacts and careers*, andra upplagan, University of Chicago Press, Chicago, London.

Granqvist, L, Regnér, H, (2007), "Globaliseringen och akademikernas arbetsmarknad" SACO

Hagrefur, T (2007) *Vägar till arbetslivet* Slutrapport av LOs förbundsgemensamma projekt om de yrkesförberedande programmen i gymnasiet. LO

Halleröd, B., & Westberg, A. (2006), "Youth Problem: What's the Problem?". *Acta Sociologica*, vol 49, nr 1, s 83-102.

Hassler, J., Mora, R., Vincente, J. & Zeira, J. (2002), "Inequality and Mobility", KSG working paper No. RWP02-009.

Hassler, J., Rodríguez S. & Zeira, J. (2007) Inequality and Mobility, utges i *Journal of Economic Geography*, 2008.

Hartmann, H. (1986), "Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism", i Ganitz (red) *Feminism och marxism*, Arbetarkultur, Stockholm.

Heckman, J.J & Krueger, A. B. (2003) Kommentarer av Eric A. Hanushek i *Inequality in America- What role for Human Capital Policies*.

- Heckman, J.J & Krueger, A. B. (2003) Kommentarer av Lawrence F. Katz i *Inequality in America- What role for Human Capital Policies*.
- Heckman, J. (2006), ”Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children”. *Science*, vol. 312, nr. 5782 s. 1900-1902
- Hirdman, Y. & Åström, G. (1992), *Kontrakt i kris: om kvinnors plats i välfärdsstaten*, Carlsson/Maktutredningen, Stockholm.
- Hirdman, Y. (2003), *Genus: om det stabila föränderliga former*, andra reviderade upplagan, Liber, Malmö.
- Högskoleverket, (2007), ”Etableringen på arbetsmarknaden – examinerade 2003/04”, rapport 2007:52 R.
- Integrationsverket (2006), ”Rapport integration 2005”.
- ILO (2006), ”Discrimination against native Swedes of immigrant origin in access to employment”, provisional report, International Labour Office.
- Johansson, M. & Katz, K. (2007), ”Underutnyttjad utbildning och lönegapet mellan kvinnor och män”, rapport 2007:11, IFAU, Uppsala.
- Jonsson, J-O. (2007), ”Gymnasiets yrkesutbildningar efter reformen – mer valvärda alternativ?”, i Olofsson, J. (red), *Utbildningsvägen – vart leder den?*, SNS, Stockholm.”
- Kopczuk, W., Saez, E., Song, J. (2007) Undercovering the American Dream: Inequality and Mobility in Social Security Earnings Data Since 1937, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 13345.
- Kruger, A. (2004), ”Inequality, Too Much of a Good Thing”, i Friedman, B. (red), *Inequality in America: what role for human capital policies?* MIT Press, Cambridge.
- Larsson, Lindblad, Westerlund, (2005) ”Föräldraledighet och arbetstid – hur mycket jobbar föräldrar som varit hemma med barn”, LO
- le Grand, C., Szulkien, R. & Tählin, M. (2004), ”Överutbildning eller kompetensbrist? Matchningen på den svenska arbetsmarknaden 1974-2000” i Bygren, M et al (red) *Familj och arbete: vardagsliv i förändring*, SNS.
- Loury, G. (2002), *The anatomy of racial inequality*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- LO, (2007) *Fler jobb – Bättre jobb*, Kongressrapport
- Meghir, C. & Palme, M. (2005), ”Educational Reform, Ability and Family Background”, *The American Economic Review*, vol 95(1), s 414-424.

Murray, Å. (2007), "Genomströmningen i gymnasieskolan. Före och efter gymnasireformen", i Olofsson, J. (red), *Utbildningsvägen – vart leder den?*, SNS Förlag, Stockholm.

Nekby, L. & Özcan, G. (2006), "Utbildning och arbetsmarknad – är den svenska utbildningen lika för alla?", expertbilaga till *Rapport Integration 2005*, Integrationsverket, Norrköping.

Nekby, L. & Wilhelmsson, R. & Özcan, G. Do Domestic Education Even Out the Playing Field? Ethnic Labor Market Gaps in Sweden. Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies, 2007:3

Nelander, S. (2005) *Arbetstider och Anställningsformer 2005*, LO

Nordström Skans, O. (2004), "Scarring effects of the first labour market experience: A sibling based analysis", working paper 2004:14, IFAU, Uppsala.

OECD (2006), "Employment outlook", Paris.

OECD (2007a), "Employment outlook", Paris.

OECD (2007b), "Education at a Glance", Paris.

Olofsson, J. & Wadensjö, E. (2006), *Lärlingsutbildning - ett återkommande bekymmer eller en oprövad möjlighet?* ES 2006:4, Expertgruppen för studier i samhällsekonomi, Finansdepartementet, Stockholm.

Okeke, S. (2001), "Arbetsförmedlingens marknadsandelar", AMS utredningsenhet Arbetsmarknadsstyrelsen, Solna.

Portes, Alejandro, 1998. "Social Capital: Its Origins and Application in Modern Sociology", *Annual Reviews of Sociology*, vol 24, s 1-24.

Putnam, R., m.fl. (1993), *Making democracy work - civic traditions in modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, N.J.

Rooth, D-O. (2002), "Adopted Children in the Labour Market – Discrimination or Unobserved Characteristics?" *International Migration*, vol 40, nr 1, s 71-98.

Sahin, G. & Schröder, L. (2007), "Närmar sig och fjärrar sig. Uppföljning av indikatorerna för utrikes föddas sysselsättning", Integrationsverkets stencilserie 2007:12.

SCB, *webbaserad databas*, Statistiska centralbyrån, Örebro.

SCB, AKU, *Arbetskraftsundersökningarna*, Statistiska centralbyrån, Stockholm.

SCB (2007), *Ekonomisk välfärdsstatistik*, 2007:2, Statistiska centralbyrån, Örebro.

SCB (2007a), "Befolkningens studiedeltagande höstterminen 2003". Tema utländsk bakgrund, UF 79 SM 0501, Statistiska centralbyrån, Örebro.

- SCB (2007b), *Webbmagasinet Artikulerat*, okt 2007, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- SCB (2007c), "Inkomster på 2000-talet. Inkomster och inkomströrlighet 2000-2005", *Ekonomisk välfärdsstatistik 2007:2*, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- SCB (2006), "Social bakgrund bland högskolenybjörjare 2005/06 och bland doktorand nybjörjare 2004/05", UF 20, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- SCB (2006a), "Gymnasieungdomars studieintresse", UF36 SM0601, Statistiska centralbyrån, Örebro.
- Schröder, L. (2000), "Ungdomsarbetslösheten i ett internationellt perspektiv", rapport 2000:4, IFAU, Uppsala.
- Similä, M. (1994), "Andra generationens invandrare i den svenska skolan" i Erikson, R. & Jonsson, J-O. (red) *Sortering i skolan, Studier av snedrekrytering och utbildningens konsekvenser*, Carlssons, Stockholm.
- Skeggs, B. (1999), *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Daidalos, Göteborg.
- Skolverket (2007), "PM Betyg och resultat i gymnasieskolan 2005/06".
- Skolverket, *webbaserad databas*.
- Socialstyrelsen (2006), "Social rapport 2006", Socialstyrelsen, Stockholm.
- Stråth, A. (2005), "Utbildning och ekonomisk utveckling utifrån ett sociologiskt synsätt", i Björklund, A. & Lindahl, M. *Utbildning och ekonomisk utveckling - vad visar den empiriska forskningen om orsakssambanden?*, ESS 2005:1, Expertgruppen för studier i samhällsekonomi, Finansdepartementet.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2007), "Öppna jämförelser 2007. Grundskola".
- Swedbank (2007), "Pressmeddelande från institutet för privatekonomi", 28 mars 2007.
- Szulkin R och Jonsson J.O, *Ethnic Segregation and Educational Outcomes in Swedish Comprehensive Schools. Working Paper 2007:2* Stockholms Universitet
- Thoursie, A. (2004) *Varför tjänar kvinnor mindre? LO*
- Thullberg, P. & Plaszewski. (2004), "Elever med utländsk bakgrund" Skolverket.
- Tåhlin, M. (2007), "Överutbildningen i Sverige – utveckling och konsekvenser", i Olofsson, J. (red), *Utbildningsvägen vart leder den? : om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*, SNS, Stockholm.
- Ungdomsstyrelsen (2007), "Unga med attityd. Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2007", Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:11.

Wahl, A. ”Mansdominans i förändring – om styrelser och ledningsgrupper.” SOU 2003:16 Fritzes förlag 2003

Vilhelmsson, R. (2000), *Ethnic differences in the Swedish youth labor market*, Institutet för social forskning, Stockholms universitet.

Wennemo, I. Hagnefur, T. (2007) *Möjlighet till yrkesutbildning som vuxen, finns den?* LO

Välfärdsrådets rapport (2006) *Fritt inträde? Ungdomars och invandrares väg till det första arbetet.* SNS Förlag 2006

Åslund, O., m.fl. (2006), *Fritt inträde? Ungdomars och invandrades väg till det första arbetet*, Välfärdspolitiska rådets rapport 2006, SNS Förlag, Stockholm.

Österberg, T. (2000), *Economic perspectives on immigrants and intergenerational transmissions*, Nationalekonomiska institutionen Handelshögskolan Göteborg.

Rapporten kan hämtas som pdf-dokument på LOs hemsida eller
beställas från LO-distribution:
lo@strombergdistribution.se
Telefax: 026-24 90 26

Februari 2008
ISBN 978-91-566-2453-7
www.lo.se